Konso traditional terracing
የኮንሶ ባህላዊ የእርከን ስራ

ቅርስ
KIRS

ሦስተኛ እትም
ሰኔ 1994 ዓ.ም.

በአመት አንድ ጊዜ በአማርኛና በእንግሊዝኛ
ቋንቋዎች የሚታተም

Yearly published Bilingual Magazine

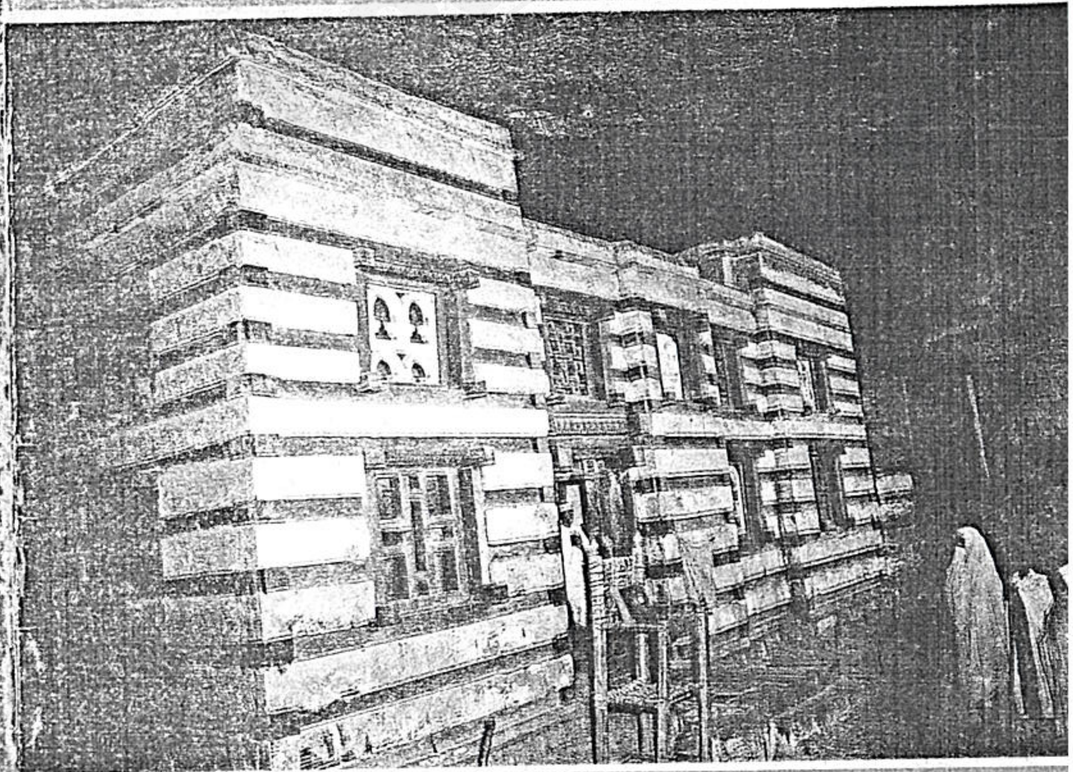

የይምርሀነ ክርስቶስ ቤተክርስቲያን
Yimirhane Chirstos Church

www.ethiopianorthodox.org

የግል ቤተ መጻሕፍት

ቅርስ ማለት ምንድን ነው?

1. ቅርስ ማለት በቅድመ ታሪክና በታሪክ ዘመን የሰው ልጅ የፈጠራና የሥራ እንቅስቃሴ ውጤት የሆነ የተፈጥሮ የለውጥ ሂደትን የሚገልጽና የሚመሰክር በሳይንስ፣ በታሪክ፣ በባህል፣ በሥነጥበብና በዕደጥበብ ይዘቱ ከፍተኛ ተፈላጊነትና ዋጋ ያለው ማናቸውም ግዙፍነት ያለውና ግዙፍነት የሌለው ነገር ነው::

2. ግዙፍነት የሌለው ቅርስ ማለት በእጅ ለመዳሰስ የሚያዳግት ነገር ግን በዓይን ለማየት፣ በጆሮ ለመስማት የሚቻል ቅርስ ሲሆን የብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ልዩ ልዩ ትርዒትና ጨዋታ፣ ሥነቃል፣ የሃይማኖት፣ የእምነት፣ የጋብቻ፣ የሐዘን ሥነ ሥርዓት ሙዚቃ ድራማና ሌሎች ተመሳሳይ ባህላዊ እሴቶች ወግና ልማድን ይጨምራል::

3. ግዙፍነት ያለው ቅርስ ማለት በእጅ የሚዳሰሱ በዓይን የሚታዩ የሚንቀሳቀሱና የማይንቀሳቀሱ ባህላዊና ታሪካዊ ወይም ሰው ሰራሽ ቅርሶችን ይጨምራል::

4. የማይንቀሳቀስ ቅርስ ማለት ከቦታ ወደ ቦታ ለማንቀሳቀስ የማይቻሉ በመሠረት ተገንብተው ቋሚ ከሆኑ ነገሮች ጋር የተያያዙና ከቦታ ወደ ቦታ ለማዛወር የሚቻለውም በማፍረስ ብቻ ሲሆን የሚከተሉትን ያካትታል::
   ሀ/ መካነ ቅርሶች የተገኙባቸው ቦታዎች፣ የፓሊዮንቶሎጂ የታሪክ፣ የቅድመ ታሪክና የአርኪዮሎጂ ሥፍራዎች፣
   ለ/ ሕንፃ፣ የመታሰቢያ ቦታ፣ ሐውልት፣ ቤተመንግሥት፣
   ሐ/ የጥንታዊ ከተማ ፍርስራሽ፣ ጥንታዊ የመቃብር ቦታ፣ የዋሻ ሥዕሎችና ጽሑፎች፣
   መ/ ቤተክርስቲያን፣ ገዳም፣ መስጊድ፣ ወይም ማናቸውም የማምለኪያ ሥፍራ

5. የሚንቀሳቀስ ቅርስ ማለት ከቋሚ ነገሮች ጋር በመሠረት ያልተገነቡና ከቦታ ወደ ቦታ ያለምንም ችግር በቀላሉ ሊንቀሳቀሱ የሚችሉ ከትውልድ ተላልፈው የደረሱን ቅርሶች ሲሆኑ የሚከተሉትን ያካትታል፤

   ሀ/ የብራና ጽሑፍ፣ የድንጋይ ላይ ጽሑፎችና ሥዕሎች፣ የድንጋይ መገልገያዎች፣ ከወርቅ፣ ከብር፣ ከነሐስ ወይም ከብረት ወይም ከመዳብ ከሌሎች ንጥረ ነገሮች ከእንጨት፣ ከድንጋይ፣ ከቆዳ፣ ከዝሆን ጥርስ፣ ከቀንድ፣ ከአጥንትና ከሸክላ ወይም ከሌሎች ነገሮች የተሰሩ ቅርጾችና ምስሎች እንዲሁም የአርኪዮሎጂና የፓሊዮንቶሎጂ ቅሪቶች፣
   ለ/ ጽሑፍና የግራፊክ ዶክመንት ወይም የሲኒማቶግራፊና የፎቶግራፍ ዶክመንት፣ የድምጽ ወይም የቪዲዮ ቅጅ ዶክመንት፣
   ሐ/ ከወርቅ፣ ከብር፣ ከነሐስ፣ ከመዳብ ወይም ከሌሎች ነገሮች የተሰሩ ገንዘቦች
   መ/ የብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች መገልገያ ጌጥ ወይም ባህላዊ ዕቃ::

ስለቅርስ ጥናትና አጠባበቅ በቁጥር 209 /1992 ከወጣ አዋጅ የተወሰደ

ቅርስ
KIRS

በቅርስ ጥናትና ጥበቃ ባለሥልጣን የዓለም አቀፍና ሕዝብ ግንኙነት አገልግሎት
በዓመት አንድ ጊዜ የሚታተም

ኤዲቶሪያል ቦርድ
ሁሴን አሊ........ ሰብሳቢ
አወቀ ውቤ........ አባል
ተስፋዬ ሃይሉ... አባል
አለሙ ሃይሌ..... አባል
ዋና አዘጋጅ
ሁሴን አሊ
ምክትል አዘጋጅ
ካሳሁን አባተ
ትየባ
ትዕግሥት ደጀኔ
ግራፊክስ
ፈትሂያ ኢብራሂም ያሲን

የቅርስ ጥናትና ጥበቃ ባለሥልጣን
Authority for Research and Conservation of Cultural Heritage
✉ 13247
☎ 15-84-69 / 15-76-30
ፋክስ 251-1- 51-07-05
ኢ-ሜይል E-mail crcch@telecom.net.et

ማውጫ
Content | ገጽ Page

1. የዝግጅት ክፍሉ መልዕክት 2
2. ዜና ቅርስ 3
3. የቅርስ አድን ሥራ በትግራይ ደቡባዊና ምሥራቃዊ ዞኖች 9
4. በላሊበላና በአካባቢው የሚገኙ ውቅር አብያተክርስቲያናት ቅኝት 15
5. የንግስት ሳባ ማንነት 23
6. በኖራ የተገነቡ ሕንፃዎችና የሚገኙበት ሁኔታ በሰሜን ጎንደር 26
7. አንዳንድ ባህላዊ ገጽታዎች በአይዳ ብሔረሰብ 29
8. Symbols and Interpretation of Ethiopian Musical Instrument in the Ethiopian Orthodox Tewahido Church 34
9. Ethiopian Fossils Unify Homo Erectus 36
10. Research projects Carried out in Ethiopia 2001/2002 (1994 E.C.) 38
11. Miscellaneous 39
12. Monolithic Churches of Lalibela, Wonders of the world 40
13. Melka Kunture 44

www.ethiopianorthodox.org

የዝግጅት ክፍሉ መልዕክት

ኢትዮጵያ ከ80 በላይ ብሔረሰቦችና የተለያዩ እምነቶች በመፈቃቀድና በመከባበር በጋራ የሚኖሩባት አገር ነች። የበርካታ ተንቀሳቃሽና የማይንቀሳቀሱ ቅርሶችና የቅርስ ሳይቶች ባለቤትም ናት። ኢትዮጵያ የሰው ዘር መገኛም ስለመሆንዋ 3.2 ሚሊዮን ዓመት ዕድሜ ያላት የሉሲ /ድንቅነሽ/ ቅሬተ አካልን ጨምሮ በርካታ ግኝቶች በሳይንቲስቶች ተመዝግበዋል። እነዚህም ግኝቶች የዓለም ሳይንቲስቶች በኢትዮጵያ ላይ ትኩረት እንዲያደርጉ አነሳስቷቸዋል።

ይሁን እንጂ ህብረተሰቡ ስለቅርሶች ጠቀሜታ በቂ ግንዛቤ ባለመያዙ መንግስት ለቅርስ ጥበቃና እንክብካቤ ለሚያደርገው ጥረት በቂ የህዝብ ድጋፍ አግኝቷል ለማለት አያስደፍርም። ይህም በመሆኑ በህገወጥ መንገድ ከአገራችን ወጥተው በባዕድ አገር የሚገኙ ቅርሶቻችን ቁጥር የትየሌለ ነው። ሕገወጥ የቅርስ ዝውውሩ አሁንም ቢሆን መጠኑ ይቀንስ እንጂ አልቆመም።

በአገራችን የተለያዩ ክልሎች የሚገኙ ቅርሶችና የቅርስ ሳይቶችም ቢሆኑ ተገቢና በቂ ጥገናና እንክብካቤ ስላልተደረገላቸው ለብልሽትና ለጉዳት እየተዳረጉ ይገኛሉ። ለዚህ ደግሞ ምክንያቱ ከቅርሶቻችን ብዛትና የጉዳት መጠን ታይቶ ተመጣጣኝ በጀትና የሰው ሃይል አለመመደቡ ነው። ባለፉት ስርዓቶች ለባህሉ ዘርፍ ይሰጥ የነበረው አናሳ ግምት በአሁኑ ወቅት የተሻሻለ ቢሆንም ገና ብዙ መሥራትን ይጠይቃል።

ካሉን የአርኪዮሎጂ ሳይቶች ብዛት አንፃር ሁሉንም ሳይቶች በአጭር ጊዜ ለማጥናት አስቸጋሪ ቢሆንም ዛሬ ማጥናት ያልቻልናቸውን የአርኪዮሎጂ ሳይቶች ጠብቀንና ተንከባክበን በመያዝ አቅምና ጊዜ በፈቀደ ወቅት የሚጠኑበትን ሁኔታ ማመቻቸት ያስፈልጋል። በቅርስ ሳይትነት በተከለሉ ጥንታዊ ከተሞች የሚካሄዱ ግንባታዎችን በማስቆምና አቅም በፈቀደ መጠን ነዋሪዎች ተነስተው ከሳይቱ ውጭ እንዲሰፍሩ በማድረግ ከክልል መስተዳድሮች ሰፊ ጥረትና ከህብረተሰቡም ቀና ትብብር ይጠበቃል።

ከተመዘገቡ የቅርስ ሳይቶች ውጪም ሰፋፊ ግንባታዎች ሲካሄዱ ግንባታው ከመካሄዱ በፊት የቅርስ አድን /rescue archaeology/ ሥራ ማካሄዱ ቅርስን ከአደጋ ከማዳኑም በላይ ካላስፈላጊ ወጪ ያድናል። በዚህ ረገድ እየታዩ ያሉ ጅምሮች ቢኖሩም የበለጠ መጠናከር ያለበት ጉዳይ ነው።

ቅርስ የሕዝብ ሃብት በመሆኑ በጥበቃውና በእንክብካቤውም ሁሉም የህብረተሰቡ ክፍል የበኩሉን ማበርከት አለበት፣፣ በአገራችን የሚገኙ ቅርሶቻችንን በመጠበቅና በመንከባከብም ሆነ ከኢትዮጵያ ውጭ የሚገኙትን ቅርሶቻችንን ለማስመለስ የጋራ ድምፃችንን ማሰማት አለብን። ሮም የሚገኘውን የአክሱም ሐውልት ለማስመለስ በመንግሥትና በሕዝብ የጋራ ጥረት እየተደረገ ያለው እንቅስቃሴ ተጠናክሮ መቀጠል አለበት።

የአክሱም ሐውልት ወደ አገሩ መመለስ በባዕድ አገር ለሚገኙ ሌሎች በርካታ ቅርሶቻችንም መመለስ ፈር ቀዳጅ በመሆኑ ቸል ሊባል አይገባውም። ጥረቱ ያዝ ለቀቅ የሚል ሳይሆን ተከታታይነት ያለው መሆን ይገባዋል።

- ቅርሶቻችን የማንነታችን መገለጫ አሻራዎች ናቸው!
- ለቅርስ ጥበቃና እንክብካቤ ሁሉም ዘብ ይቁም!

ዜና ቅርስ

የመልካ ቁንጥሬ የመስክ ላይ ሙዚየም ግንባታ ተጐበኘ

በኦሮሚያ ክልላዊ መንግሥት በምዕራብ ሸዋ ዞን የሚገኘው የመልካ ቁንጥሬ የቅድመ ታሪክ የምርምር ሳይት ማህበራዊ አገልግሎቶች እንዲሟሉለት በሳይቱ ላይ ጥናት በማካሄድ ላይ የሚገኙ ሁለት ተመራማሪዎች ጠየቁ።

ፕሮፌሰር ማርቼሎ ፒፔርናና ፕሮፌሰር ዣን ሻቫዩ ይህን የገለፁት በቦታው ላይ እየተገነባ ያለው የመስክ ሙዚየም (open air museum) እና ሳይቱ በከፍተኛ የመንግሥት ባለሥልጣናትና ዲፕሎማቶች መጋቢት 7 ቀን 1994 ዓ.ም በተጐበኘበት ወቅት ነው።

አቶ ጁነዲን ሳዶ የኦሮሚያ ክልላዊ መንግሥት ፕሬዚዳንት በዚሁ ጉብኝት ወቅት እንደተናገሩት በሳይቱ ላይ እየተካሄደ ያለውን የጥናትና ምርምር ሥራ አድንቀው ሳይቱን በማልማት ለኢኮኖሚ እድገት አስተዋጽኦ እንዲያደርግ ለማስቻል ክልሉ አቅም የፈቀደውን ሁሉ እንደሚያደርግ ገልጠዋል።

አቶ ጃራ ሃይለማርያም የቅርስ ጥናትና ጥበቃ ባለሥልጣን ዋና ሥራ አስኪያጅ በበኩላቸው በዓይነቱ የመጀመሪያ የሆነውን የመስክ ሙዚየም ግንባታ ሃሳብ በማመንጨት ለተግባራዊነቱ እየተንቀሳቀሱ ያሉትን ተመራማሪዎች አመስግነው ጅምሩ ሌሎች ሳይቶቻችንንም ለማልማት አረአያነት ያለው ተግባር ነው ብለዋል።

በሳይት ጉብኝቱ ላይ ወ/ሮ ጊፍቲ አባስያ የወጣቶች፣ ስፖርትና ባህል ምክትል ሚኒስትር፣ አቶ ጁነዲን ሳዶ የኦሮሚያ ክልላዊ መንግሥት ፕሬዚዳንትና የተለያዩ የቢሮ ኃላፊዎች፣ የቅርስ ጥናትና ጥበቃ ባለሥልጣን ዋና ሥራ አስኪያጅና የሥራ ኃላፊዎች፣ ተቀማጭነታቸው አዲስ አበባ የሆኑ ዲፕሎማቶች ተገኝተዋል።

የቦዶ ራስ ቅል የተገኘበት 25ኛ ዓመት ተከበረ

የቦዶ ራስ ቅል የተገኘበትን 25ኛ ዓመት ምክንያት በማድረግ በኢትዮጵያ ብሔራዊ ሙዚየም አዳራሽ ለሁለት ቀናት የቆየ አለም አቀፍ የሳይንስ ጉባኤ ተካሄደ።

የቅርስ ጥናትና ጥበቃ ከቢያናና መቀሌ ዩኒቨርስቲዎች ጋር በመተባበር ባዘጋጀው በዚሁ ጉባኤ መክፈቻ ስነስርአት ላይ አምባሳደር ተሾመ ቶጋ የወጣቶች፣ ስፖርትና ባህል ሚኒስትር እንደተናገሩት የኢትዮጵያ መንግሥት በፖሊዮንቶሎጂና በአርኪዮሎጂ ዘርፍ የሚካሄደውን ጥናትና ምርምር ተጠናክሮ እንዲቀጥል አቅም የፈቀደውን ሁሉ እንደሚያደርግ ገልጠዋል።

አምባሳደር ተሾመ ቶጋ የወጣቶች ስፖርትና ባህል ሚኒስትር ጉባኤውን በንግግር ሲከፍቱ

ከ30 በላይ የምርምር ቡድኖች በተለያዩ የአገሪቱ ክፍሎች የምርምር ሥራቸውን እያከናወኑ እንደሚገኙ ሚኒስትሩ አመልክተው በዘርፉ የተሻለ ውጤት ለማስመዝገብ እንዲቻል የአገር ውስጥን አቅም ለማሳደግ በአገር ውስጥና በውጭ አገር መሰል ተቋማት ጋር ያለው የጥናትና ምርምር ግንኙነት ተጠናክሮ እንዲቀጥል ጥሪ አቅርበዋል።

የቅርስ ጥናትና ጥበቃ ባለሥልጣን ዋና ሥራ አስኪያጅ አቶ ጃራ ሃይለማርያም በበኩላቸው 600 ሺ ዓመት ዕድሜ ያለውና ከ25 ዓመት በፊት ከአፋር ክልል በአቶ አለማየሁ አስፋውና በፖል ዋይትሄድ የተገኘው የቦዶ ራስ ቅል ስለ ሰው ልጅ አመጣጥ ለሚደረገው ጥናት ከፍተኛ አስተዋጽኦ እንዳለው ገልጠዋል።

ጥር 25 እና 26 ቀን 1994 ዓ.ም በተካሄደውና ከ80 በላይ የአገር ውስጥና የውጭ አገር ተመራማሪዎች በተሳተፉበት በዚሁ አለም አቀፍ የሳይንስ ጉባኤ ላይ ከ10 በላይ ጥናታዊ ጽሑፎች በኢትዮጵያውያንና በውጭ አገር ተመራማሪዎች ቀርበው ውይይት ተደርጎባቸዋል።

በመቅደላ ወርኀት ወቅት ከኢትዮጵያ ተዘርፎ ላለፉት 133 ዓመታት ከአገሩ ተለይቶ በስኮትላንድ ኢደንብራ የቆየው ጽላት የካቲት 2 ቀን 1994 ዓ.ም ወደ ኢትዮጵያ ተመለሰ።

ቃቡተ ሕግ ቦሲ አለም አቀፍ አውሮኘላን ማረፊያ ሲደርስ ብፁአን ሊቃነ ጳጳሳት፣ አምባሳደሮች፣ ከፍተኛ የመንግሥት ኃላፊዎች፣ የኢትዮጵያ አየር መንገድ ሠራተኞችና በብዙ መቶ ሺ የሚቆጠሩ የአዲስ አበባ ነዋሪዎች በእልልታና በዝማሬ ደማቅ አቀባበል አድርገውለታል።

ቃቡተ ሕጉ በግልጽ ሠረገላ ሆኖ በካህናትና በከተማው ህዝብ ታጅቦ መንበረ ፀባኦተ ቅድስት ሥላሴ ካቴድራል እንደደረሰ የካቴድራሉ የደወል ድምፅ ተሰምቶ በሰንበት ትምህርት ቤት መዘምራን ባዕመ ዝማሬ ሥርዓተ ዑደት ተከናውል።

ክቡር አምባሳደር ተሾመ ቶጋ የወጣቶች፣ ስፖርትና ባህል ሚኒስትር በአቀባበል ሥነ ሥርዓቱ ላይ ተገኝተው ባሰሙት ንግግር ዛሬ ከእንግሊዝ የተመለሰውን ጽላት መሠረት በማድረግ የኢትዮጵያ መንግሥትና ሕዝብ የአክሱም ሐውልትና ሌሎች በውጭ አገር የሚገኙ ቅርሶችም እንዲመለሱላቸው እንደሚፈልጉና ይህም ፍላጎታቸው የማይሳካ ከሆነ ግን ለዓለም አቀፍ ማህበረሰብ በማቅረብ ግፊትና ጫና እንዲደረግ ጥረታቸውን አጠናክረው ይቀጥላሉ ብለዋል።

ጽላቱ ወደ አገሩ እንዲመለስ ጥረት ያደረጉትን በውጭ አገር የሚኖሩ ኢትዮጵያውያንና የኢትዮጵያ ወዳጆች ሁሉ ላደረጉት ድጋፍ ሚኒስትሩ ምስጋናቸውን አቅርበው ሌሎች ቅርሶቻችንም እንዲመለሱ ጥረታቸውን አጠናክረው እንዲቀጥሉ አሳስበዋል።

ብፁዕ ወቅዱስ አቡነ ጳውሎስ ፓትርያርክ ርእሰ ሊቃነ ጳጳሳት ዘኢትዮጵያ ወእጨጌ ዘመንበረ ተክለሃይማኖት የጽላቱ አቀባበል ሥነ ሥርዓት ሲጠናቀቅ ባሰሙት ቃለ ቡራኬ አሁንም ዘጠኝ ጽላቶች በብሪቲሽ ሙዚየም ውስጥ እንደሚገኙና ወደ ኢትዮጵያ እንዲመለሱ የእንግሊዝ ባለሥልጣናትን መጠየቃቸውን ገልጠዋል።

እ.ኤ.አ. ኤፕሪል 10/1869 በእንግሊዝ በተፈፀመበት ወረራ ቴዎድሮስ በመቅደላ ብቋሙት የመድኃኔአለም ቤተክርስቲያን ያስባሰቧቸው በርካታ ቅርሶች ተዘርፈው በ15 ዝሆኖችና በ200 በቅሎዎች ተጭነው ከአገር መውጣታቸው ይታወቃል።

በአዲስ አበባ ከተማ መስተዳድር ስር በሚገኙ 20 ከፍተኛ 2ኛ ደረጃ ት/ቤቶች የቅርስ ክበባት ተቋቋሙ። ክበባቱ ከተቋቋሙባቸው ት/ቤቶች ለተውጣጡ ከ420 በላይ ለሆኑ የት/ቤቶች የቅርስ ክበባት ተጠሪ መምህራንና የክበቡ አባላት ለሆኑ ተማሪዎች በቅርስ አጠባበቅና ከቅርስ ጋር ተያያዥነት ባላቸው ጉዳዮች ላይ የአንድ ቀን ስልጠና በዳግማዊ ሚኒሊክ አጠቃላይ 2ኛ ደረጃ ት/ቤት ተሰጥቷል።

ተማሪዎች በስልጠና ላይ

በተባበሩት መንግስታት የትምህርት የሳይንስና የባህል ድርጅት /ዩኔስኮ/ የገንዘብ ድጋፍ በተካሄደው ስልጠና ላይ ለተሳተፉ መምህራንና ተማሪዎች፣ ክቡር አምባሳደር ተሾመ ቶጋ የወጣቶች ስፖርትና ባህል ሚኒስትር በተገኙበት በኢትዮጵያ ብሔራዊ ቴያትር ጥር 4 ቀን 1994 ዓ. ም. የምስክር ወረቀት ተሰጥቷል።

በምስክር ወረቀት አሰጣጡ ላይ ክቡር አምባሳደር ተሾመ ቶጋ ባሰሙት ንግግር ቅርሶቻችን አገራችንን ከአፍሪካ አልፋ በዓለም አቀፍ ደረጃ እንድትታወቅ ማድረጋቸውን ጠቅሰው ይህንኑ ከግምት ውስጥ በማስገባት የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ መንግስት ለቅርሶቻችን ጥበቃና እንክብካቤ ከፍተኛ ትኩረት የሰጠ የባህል ፖሊሲ ከማውጣቱም በተጨማሪ ይህንን ጉዳይ በኃላፊነት የሚመራ መስሪያ ቤት በባለስልጣን ደረጃ አቋቁሟል።

ክቡር ሚኒስትሩ አያይዘውም መንግስት ለብቻው ለጉዳዩ ከፍተኛ ትኩረት ሰጥቶ መንቀሳቀሱ ብቻ በቂ ስላልሆነ ህዝቡ በባለቤትነት ስሜት ከመንግስት ጋር እጅና ጓንት ሆኖ መንቀሳቀስ እንዳለበት አሳስበው በዚህም ረገድ የህብረተሰቡ ትኩስ ኃይልና የለውጥ ሐዋርያ የሆነው ወጣቱ ክፍል ሰፊ ድርሻ እንደሚጠበቅበት አስገንዝበዋል። በመጨረሻም ክቡር ሚኒስትሩ ለስልጠናው መሳካት የገንዘብ ድጋፍ ላደረገው ለተባበሩት መንግስታት የትምህርት፣ የሳይንስና የባህል ድርጅት /ዩኔስኮ/ ልባዊ ምስጋና አቅርበዋል።

የቅርስ ጥናትና ጥበቃ ባለስልጣን ዋና ሥራ አስኪያጅ አቶ ጀሬ ኃ/ማሪያም በበኩላቸው የታሪካችን አሻራና የማንነታችን መገለጫ የሆኑትን ቅርሶቻችንን ለመንከባከብና ለመጠበቅ መስሪያ ቤታችን በማእከልና በክልል ለሚገኙ መንግስታዊና መንግስታዊ ላልሆኑ ድርጅቶችና ለተለያዩ የህብረተሰብ ክፍሎች ስለ ቅርስና ከቅርስ ጋር ተያያዥነት ስላላቸው ጉዳዮች ሴሚናሮችን፣አውደ ጥናቶችንና የተለያዩ ትምህርቶችን ሲሰጥ መቆየቱን አስታውሰው ይህም የመምህራንና የተማሪዎች ስልጠና የዚሁ እንቅስቃሴ አንዱ አካል መሆኑን ተናግረዋል።

በስልጠናው ላይ ከቅርስ ጋር ተያያዥነት ያላቸው ስምንት ጥናታዊ ጽሁፎች የቀረቡ ሲሆን ትምህርቱ ላልደረሳቸው መምህራንና ተማሪዎችም ሁሉም ጥናታዊ ጽሁፎች በአንድ ላይ ተጠርዘው በየትምህርት ቤቶቹ እብያተ መጻህፍቶች ውስጥ እንዲቀመጡ ተደርገዋል።

በአማራ ብሔራዊ ክልላዊ መንግሥት በደቡብ ወሎ ዞን በስምንቱ ወረዳዎች በሚገኙ ቀበሌዎች የቅርስ ጥበቃና እንክብካቤ ኮሚቴዎች መቋቋማቸውን የዞኑ ባህል፣ ቱሪዝምና ማስታወቂያ መምሪያ አስታወቀ።

በዞኑ ከሚገኙ 17 ወረዳዎች መካከል የቅርስ ጥበቃና እንክብካቤ ኮሚቴ የተቋቋመባቸው ስምንት ወረዳዎች ሰፊ የቅርስ ክምችት ያለባቸው መሆኑን መምሪያው አመልክቷል። የኮሚቴዎቹም መቋቋም ለቅርሶች ጥበቃና እንክብካቤ ሥራ ህብረተሰቡን ቀጥተኛ ተሳታፊ በማድረግ የቅርስ ስርቆትን ለመከላከል ሰፊ ድርሻ እንዳለውም ተመልክቷል።

መምሪያው የቅርስ ስርቆትን ለመከላከል ከ1988 - 1993 ዓ.ም ድረስ በተለያዩ ጥንታዊ ገዳማትና አድባራት በመዘዋወር 7300 ቋሚና ተንቀሳቃሽ ቅርሶችን ከነሙሉ መረጃቸው መመዝገቡንና የቁጥጥር ሥራም ማከናወኑን አመልክቷል።

መምሪያው ለቅርስ ምዝገባ በተንቀሳቀሰባቸው አካባቢዎች ሁሉ ከቅርስ ጋር ግንኙነት ላላቸው ሰዎች ትምህርታዊ ገለፃዎችን ከማድረጉም በላይ በርካታ ሕዝብ በተገኘባቸው ሃይማኖታዊ በዓላት ላይ ስለቅርስ አያያዝና ጥበቃ ትምህርታዊ ገለፃዎችን ማድረጉን አመልክቷል።

በአማራ ብሔራዊ ክልል ብቸኛ የሆነውና በዞኑ የሚገኘው የደሴ ሙዚየም በ1980ዎቹ መጀመሪያ አመታት አካባቢ በነበረው ወርኀት ምክንያት በሙዚየሙ ቅርሶች ላይ ጉዳት እንዳይደርስ በማሰብ ቅርሶቹ ወደየመጡበት አብያተክርስቲያናትና ገዳማት ተመልሰው በአደራ እንዲቀመጡ ተደርገው እንደነበር መምሪያው ገልሟል።

ይሁን እንጂ ለደህንነታቸው ሲባል ወደየመጡበት ቤተክርስቲያንና ገዳማት በአደራ ተመልሰው የነበሩት የሙዚየሙ ቅርሶች እንዲመለሱለት መምሪያው ቢጠይቅም ቅርሶቹ ሊመለሱለት ባለመቻላቸው የሙዚየሙ ስብስብ በፊት ከነበረበት ደረጃ ቀንሶ እንደሚገኝ መምሪያው አስታውቋል።

በህገወጥ የቅርስ ዝውውር የተሰማሩ ግለሰቦች ላይ ልዩ ቁጥጥር እንዲደረግና በየሳይቶቹ ላይ ብቃት ያላቸው አስረጂዎች (Guides) እንዲመደቡ ተጠየቀ።

ይህ የተጠየቀው ከግንቦት 16-19 ቀን 1994 ዓ. ም. በተወካዮች ምክር ቤት የመንገኛ ብዙሃንና የባህል ቋሚ ኮሚቴ አባላት፣ የወጣቶች፣ ስፖርትና ባህል ሚኒስትር የቅርስ ጥናትና ጥበቃ ባለሥልጣን ዋና ሥራ አስኪያጅና ሌሎችም የሚኒስቴር መሥሪያ ቤቱ ኃላፊዎች በጎንደር፣ በላሊበላና በአክሱም የሚገኙ ቅርሶችንና መካነቅርሶችን ተዘዋውረው ከጎበኙ በኋላ ነው።

ቅርሶች የቱሪስት መስህብ በመሆናቸው በአግባቡ ተጠግነውና ተጠብቀው ለመጪው ትውልድ እንዲተላለፉ ሁሉም የህብረተሰብ ክፍል የበኩሉን ድጋፍ እንዲያደርግና ሳይቶቹም የመሠረተ ልማት እንዲሟላላቸው የቋሚ ኮሚቴው አባላት ጠይቀዋል።

ቅርሶቹ የቀድሞ ይዞታቸው ሳይለወጥ ለመጠገን በባለሥልጣኑ እየተካሄደ ያለው ጥረት አበረታች መሆኑን የቋሚ ኮሚቴው አባላት ገልጠው ይኸው ሥራ ወደፊትም ተጠናክሮ እንዲቀጥል አሳስበዋል።

በቅርስ ሳይቶች ላይ የሚካሄደው ግንባታ የሚያስከትለው ጉዳት ከፍተኛ በመሆኑ በአስቸኳይ

www.ethiopianorthodox.org

እንዲቆምና ከአካባቢው ነዋሪዎች ፍላጐት ውጭ በጥናት ስም በቅርሶች ዙሪያ የሚደረገው እንቅስቃሴም በጥንቃቄ እንዲታይ ተጠይቋል።

በአማራው ክልል በሰሜን ወሎ ዞን ቡግና ወረዳ የምትገኘው የላሊበላ ከተማ በውቅር አብያተክርስቲያናቿ በዓለም ትታወቃለች። በከተማዋ 10 በአማራ ሁኔታ ከመሬት አለት ተፈልፍለው የተሰሩ አብያተክርስቲያናት ይገኛሉ። እነዚህም ደብሮች ተመሳሳይነት ይኑራቸው እንጂ አንድ አይደሉም። ውጫዊና ውስጣዊ ቅርፃቸው ሲታይ ጋር የሚቀራረብ ነው። አሰራራቸው ለላሊበላ ውቅር አብያተክርስቲያናት በተለይም ለቤተ አማኑኤልና ቤተ አባሊባኖስ መነሻ ሳይሆን እንዳልቀረ ጥናታዊ ጽሑፎች ይናገራሉ። የአሰራራቸው ጥበብ ከመለየቱ በስተቀር በቅርፃቸው በተለይም በአምዶቻቸውና በመስኮታቸው ዲዛይን ተመሳሳይነት አላቸው።

የይምርሃነ ቤተክርስቲያንና ቤተመንግሥት ከላሊበላ ከተማ በስተሰሜን ምሥራቅ እንደሰንሰለት የተያያዙና ቁጥቋጦ የሚበዛበትን 50 ኪሎ ሜትር ተጉዘው እንደጨረሱ ጥቅጥቅ ባለ ረጅምም የጽድ ደኑና ወደ ላይ አንጋጠው ሲያዩት በሰፊው ተንጣሎ ከሚታየው ረጅም ዋሻ ውስጥ ባለው ሰፊ ሜዳ ላይ በጭድ በታሸ ጭቃ በተያያዙና መጠናቸው ደቃቅ ጥቁር ድንጋዮች የተገነባ ነው። ለማንባታው የዋለው ጭቃ ጥንካሬ ከዘመናትን ሲ

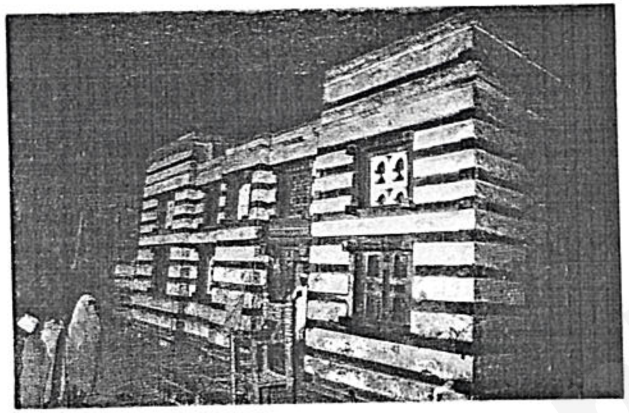

ይምርሃነ ክርስቶስ

ከመሬት አለት ስለመሠራታቸው እርግጥ ቢሆንም ለ ማመን አስቸጋሪ ነው።

ከላሊበላ ከተማ ወጣ ስንልም በተለያዩ አቅጣጫዎችና ርቀት ውቅር አብያተ ክርስቲያናት ይገኛሉ። ለምሳሌ በልበላ ጊዮርጊስ፣ በልበላ ጨርቆስን፣ ገነተ ማርያምን ፣ ቀንቀኒት ሚካኤልን፣ አርባእቱ እንስሳትንና ሌሎችንም መጥቀስ ይቻላል።

ከላሊበላ በስተሰሜን ምሥራቅ 50 ኪሎ ሜትር ርቀት ላይ የምናገኘው የይምርሃነ ክርስቶስ ደብርና ቤተመንግስት የግንባታ ጥበብ ግን ከውቅር አብያተክርስቲያናቱ የተለየ ነው።

ለ10 ዓመት ያህል የነገሰው ይምርሃነ በ1100 ዓ.ም እንዳሰራው የሚነገርለት ደብርና ከዚ ህም በኋላ የታነፀው ቤተመንግሥት የአሰራር ጥበባቸው ከአክሱማውያን ጥንታዊ የሕንፃ ጥበብ ማንቱ የሚተናነስ አይደለም።

የይምርሃነ ደብር ፊት ለፊት ሲታይ በመስኮቱና በበሩ ላይ ብቻ በመቋረጥ ከዳር እስከዳር በሚዘልቁ የእንጨት ቢሞች የተሰራና በቢሞቹ መካከል ደግሞ በትንንሽ ድንጋዮች በጭቃ ከተገነባ በኋላ አብነበረድ በመሰለ ጠንካራ ነጭ ኖራ በወፍራሙ ተለስኗል። ይህም የእንጨቶቹ ቢሞች ገባ ገባ ያሉ እንዲሆኑና የድንጋይ ግንቦቹ ደግሞ ወጣ ወጣ ያለ እንዲሆን በማድረጉ ለሕንፃው ውበትና ግርማ ሞገስ አጎናጽፎታል።

የአናቱ ቅርጽም ከዳርና ከዳር ከፍ ያለ ሲሆን ከመሃል ላይ ዝቅ ያለ ነው። ከውጭ የሚታየው የጣሪያው አናት ደግሞ እንደተወጠረ ድንኳን ከብ ሆኖ ወጣ ያለ ጣሪያ /ዶም/ አለው። ደብሩ ከፊት ለፊቱ ብቻ ስምንት የተለያየ ቅርፅ ያላቸው መስኮቶችና አንድ በር አለው።

የሕንፃው ውበትና የተሰራበት ማቴሪያል ጥንካሬ ሲታይ ዘመናትን ያስቆጠረ ሳይሆን በቅርብ የተሰራ ያስመስለዋል። ሕንፃውን ተአምራዊ የሚያሰኘው ደግሞ የተገነባው ውሃ ላይ መሆኑ ነው። ፊት ለፊቱ ውስጡ ውሃ ስለመሆኑ የሚያሳይ የእንጨት ክዳን ያለው ጉድጓድ ይታያል። በዚህም ጉድጓድ ውሃው ይታያል።

የቤተመቅደሱ ውስጣዊ ገጽታ ሲታይ ደግሞ የኢትዮጵያን ጥንታዊ ስልጣኔ ኃያልነትና ለዓለም ስልጣኔ በር ከፋችነት ያመላክታል። ከ900 ዓመት በፊት ይህን ጥበብ የሰራች ሃገር ዛሬ ኋላቀር ከሚባሉት ሃገሮች ጎራ ተሰልፋ ስትታይ ከፍተኛ የሃዘንና የብስጭት ስሜት ያጭራል።

ውስጡ መሃሉ ከፍ ብሎ የሚታይ ሲሆን ሁለት የተንጠለጠሉ ሠንሰለቶች ይታያሉ። አንዱ ላይ በርቀት ሲታዩ ምንነታቸውንና ቅርጻቸውን በውል መለየት ባይቻልም ዕንቁዎች እንደሆኑ የደብሩ ኃላፊዎች የሚናገሩላቸው ቅርሶች ይገኛሉ። አንዱ ሰንሰለት ላይ ያሉት ዕንቁዎች ግን እንደተሰረቁ ነው የሚነገረው። ዙሪያው ፎቅ ያለው ሲሆን ይህም ከቤተ ማርያም ጋር ያመሳስለዋል።

ይምርሃነ ደብር በጥንቃቄ በተጠረቡ አራት ማዕዘን ጥቁር ድንጋይ ተሰክተው የተሰሩ አራት አምዶች ሲኖሩት ሁለት ከግርግዳው ጋር ያልተለዩ አምዶችም አሉት። በአምዶቹ መካከል የሚታዩት በአብነበረድና በወጺ እንጨት የተሰሩት ክርኖች ከላሊበላ ውቅር አብያተክርስቲያናት ጋር ተመሳሳይነት አላቸው።

ጣሪያው ከውስጥ ሲታይ በአምዶቹ በተከፋፈሉት ሰባት ክፍሎች ላይ አይታን የሚማርክና የተንቆጠቆጠ ዲዛይን አለው። ዲዛይኑም አንዱ ከአንዱ ጋር አይመሳሰልም። እነዚህም ሰባት የተለያዩ ዲዛይኖች በሰባቱ ሰማያት ምሳሌነት የተሰሩ እንደሆኑ ቀሳውስቶች ያስረዳሉ።

በቤተመቅደሱ ውስጥ በርካታ ዘመንን ተሻግረው ለአሁኑ ትውልድ የደረሱ የግርግዳ ሥዕሎችም አሉ። ከነዚህም ሥዕሎች የኢየሱስ ክርስቶስን ከውልደቱ እስከ ስቅለቱ ያሉ ሂደቶችን የሚያሳዩ ሥዕሎች ይገኙበታል። በይምርሃነ ዘመነ መንግሥት የተሰራ የእንጨት መንበር፣ ትልልቅ ሳጥኖችና ሌሎችም ረጅም ዕድሜ ያላቸው በርካታ ቅርሶች አሉ።

የይምርሃና ቤተመንግሥት

የይምርሃና ቤተመንግሥት ውጫዊ አሰራሩ ከደብሩ ጋር ተመሳሳይ ቢሆንም በድንጋይ ግንቡ መካከል በሚሰኩት የእንጨት ቢሞች ቁጥር ያነሰ ነው። ስድስት የእንጨት ቢሞች ብቻ ያሉት ሲሆን አንድ በርና ሁለት መስኮቶችም ከፊት ለፊቱ ብቻ አሉት። ከዚህ ቤተመንግሥት ጋር ተያይዞ የተሰራ ና በቁመቱ ከቤተመንግሥቱ ከፍ ብሎ የሚታይ ግንባታ አለ። ይህም ኢየሱስ ክርስቶስ የተወለደበትን በረት በምሳሌነት ለማሳየት የተሰራ እንደሆነ የቤተክርስቲያኑ አገልጋዮች ይናገራሉ። ውስጡም በአንድ ሜትር ርቀት በወፋፍራም እንጨቶች በጣም ሳይጠጋጋ የተረበረበ ሲሆን ከውስጡም ሁለት ክፍል አለው። የመጀመሪያው ክፍል ባለ አራት ማዕዘን የእንጨት አምድ ያለው ሲሆን ጣሪያውም በተጠላለፉ ያማሩ ጥርብ እንጨቶች የተሰራ ነው። የቤተመንግሥቱን ውስጣዊ ገጽታ ግን ለማሳየት ኃላፊዎቹ ፈቃደኛ ባለመሆናቸው ምን እንደሚመስል መጠነኛ መግለጫ ለመስጠት አልተቻለም።

ይህም የሆነው በቤተመንግሥቱ ውስጥ የተለያዩ ክፍሎችን ለመስራት ቁፋሮ በመካሄዱና ይህም ሁኔታ ጥቆማው ለፖሊስ በመድረሱ ግንባታው እንዲቆም በመደረጉ ነው። የወረዳው የባህል መምሪያ በታሪካዊ ቅርስነቱ ከፍተኛ ዋጋ ያለው ቤተመንግሥት ውስጥ ቁፋሮ ማካሄድ ወንጀል በመሆኑ ግንባታውን ያከናወነውን ወገን በሕግ እንደሚፋረዱ በምሬት ገልጧል።

የዚህ ጽሑፍ አቅራቢም በቦታው ተገኝቶ እንዳየው በሳይቱ ቅጥር ግቢ ሌሎች ግንባታዎች እንደተጀመሩ በርካታ ሲሚንቶና ድንጋይ ተከማችቶ በማየቱ ቤተክህነት አፋጣኝ ርምጃ በመውሰድ ለጉዳዩ እልባት እንድትሰጥና ለወደፊቱም ይህ ዓይነት እንቅስቃሴና ሙከራ እንዳይከናወን ክትትል ማድረግ እንዳለባት ያምናል።

በግንባታው ምክንያትም በርካታ የሰው ትራፊ አካላት መውጣታቸውን ውስጥ አዋቂ ምንጮች ገልጠው በቤተመንግሥቱ ውስጥ የተቆፈረውም በሙዩተኞች እንዲስተካከልና ጥንታዊ ገፅታውን እንዲያዘ እንዲጠበቅ የአካባቢው ነዋሪዎች ጠ ይቀዋል።

የይምርሃና ቤተመንግሥት ከደብሩ በኋላ እንደተገነባ ቢገለፅም ከቤተክርስቲያኑ ጋር ሲነፃፀር ውጫዊ ይዘቱ የተጎዳ ነው። ቤተመንግሥቱ አገልግሎት እየሰጠ ካለው ደብር የበለጠ ሊጎዳ የቻለው ከአምልኮት ቤቱ ጋር እኩል ጥበቃ ስላልተደረገለት ይመስላል። ስለዚህ ሁሉም የህብረተሰብ ክፍል ለማንኛውም የቅርስ ዓይነት ከፍተኛ ትኩረት እንዲሰጥና ጥበቃና እንክብካቤም እንዲያደርግ ጥሪያችንን እናቀርባለን።

በዚሁ የይምርሃና ጥንታዊ የቅርስ ሳይት የይምርሃና የሬዱቱ የቤንክርስቶስ ባለ አራት ማዕዘን መቃብሮች ይገኛሉ። መቃብሮቹ ከደብሩ በስተጀርባ የሚገኙ ሲሆን ለብቻቸው በአጥር ተከልለዋል። መቃብሮቹም የተለያየ ዲዛይን ባላቸው ምንጣፎች ተሸፍነዋል።

ሌላው የሳይቱ አስገራሚ ገጽታ በሁለቱ መቃብሮች በስተተኝ የሚገኘው የአጽም ክምር ነው። ከሕፃን እስከ ትልልቅ ሰዎች አጽም ይገኛል። አንዳንዱ ከላይ ክፍት በሆነ ሳጥን ውስጥ በቁመቱ ተጋድሞ የሚገኝ ሲሆን አንዳንዱ በሰሌን ተጠቅልሏል። የሚያስገርመው ነገር አጽሞቹ ሳይፈራርሱ እንዳሉ ደርቀው ዘመናትን ማስቆጠራቸው ነው። ይህም በጥንት ጊዜ ምናልባትም የአስከሬን ማድረቂያ ጥበብ በኢትዮጵያ እንደነበር ሊያመለክት ይችላል። አስከሬኑ ከግብፅ የመጡ እስከ 500 የሚደርሱ መናንያን እንደሆኑ በአፈታሪክ

ይናገራል።

ይኸው የደምርሻ ደብርና ቤተመንግሥት የተሰራበት ዋሻ ከላሊበላ ከተማ አናት ላይ ከሚገኝ ከፍተኛ ቦታ ላይ ከምትገኘው አሸተን ማርያም ጋር የሚያገናኝ ውስጥ ለውስጥ መንገድም እንዳለ የአካባቢው ነዋሪዎች ይናገራሉ። ማረጋገጫ መረጃ ግን የለም።

የደምርሻ ቤተመንግሥትና ደብር የተሰሩት ዝናብ ከማይደርስበት ቦታ ላይ በዋሻ ሥር በመሆኑ ከስው ሰራሽ አደጋዎች ከታደግናቸው ለብዙ ዘመናት እንዳሉ ልናቆያቸው እንችላለን።

የቅርስ መረጃ በስርዓተ ትምህርት እንዲካተት ተጠየቀ።

የቅርስ መረጃ በየደረጃው በሚዘጋጅ ስርዓተ ትምህርት ውስጥ በተሟላ ሁኔታ እንዲካተት የትምህርትና የባህል ሙያተኞች ጠየቁ።

ከማዕከልና ከሁሉም ክልሎች የተውጣጡ የትምህርትና የባህል ሙያተኞች የቅርስ መረጃ በስርዓተ ትምህርት በሚካተትበት ሁኔታ ላይ ከሰኔ 4 እስከ ሰኔ 6/1994 ዓ.ም ባካሄዱት አገር አቀፍ ሲምፖዚየም መዝጊያ ላይ ባወጡት ባለአምስት ነጥብ የአቋም መግለጫ እንደገለፁት ሥራ ላይ ባለው ስርዓተ ትምህርት የቅርስ መረጃዎች የተካተቱ ቢሆንም በቂ ባለመሆኑ የሚመለከታቸው አካላትን ያቀፈ ግብረሃይል ተቋቁሞ ሥራ ላይ ያለውን ስርዓተ ትምህርት እንዲያጠና ጠይቀዋል።

ሙያተኞቹ ለወጣቱ ትውልድ በክፍል ውስጥ የሚሰጠው ትምህርት ብቻውን ቅርስን ለመጠበቅና ለመንከባከብ የሚያስችል የባህሪ ለውጥ ሊያመጣ ስለማይችል የቅርስ ክበባት በማቋቋምና በተጓዳኝ ትምህርት ተማሪዎች ስለቅርስ የበለጠ እውቀት እንዲያገኙ ጥረት እንዲደረግ ጠይቀው ከትምህርት ቤት ውጭ ያለውም ህብረተሰብ ለቅርስ ጥበቃው የበኩሉን ድጋፍ እንዲያደርግ መደበኛ ባልሆነ ትምህርትና በመገናኛ ብዙሃን ትምህርት መስጠት እንደሚገባ አስምረውበታል።

በራስ ሆቴል አዳራሽ በተካሄደው የመዝጊያ ሥነሥርዓት ላይ አቶ ጃራ ኃይለማርያም የቅርስ ጥናትና ጥበቃ ባለሥልጣን ዋና ሥራ አስኪያጅ እንደገለጡት ትምህርት ቤቶች በማንኛቸው የሚከራ ባህሉን አክባሪና ቅርሱን ጠባቂ ዜጋ ለማፍራት ሰፊ ኃላፊነት ያለባቸው እንደመሆናቸው መጠን ለዚሁ ግብ የትምህርትና የባህል ሙያተኞች በጋራ መንቀሳቀስ ይገባቸዋል።

የሲምፖዚየሙ ተሳታፊዎች በየክልላቸው ተመሳሳይ የውይይት መድረኮችን በማዘጋጀት የቅርስ መረጃዎች በስርዓተ ትምህርት ውስጥ በሚካተቱበት ሁኔታ ላይ እንዲወያዩም ዋና ሥራ አስኪያጁ አሳስበዋል።

በዚሁ ሲምፖዚየም መክፈቻ ሥነ ሥርዓት ላይ አምባሳደር ተሾመ ቶጋ የወጣቶች፣ ስፖርትና ባህል ሚኒስትር ባደረጉት ንግግር የአገራችንን በርካታ ባህላዊና ታሪካዊ ቅርሶች ለመጠበቅና ለመንከባከብ የለውጥ ኃይል የሆነውን የወጣቱን ትውልድ ግንዛቤ በ ማዳበር ተሳታፊ ማድረግ አስፈላጊ መሆኑን ተናግረዋል።

ሚኒስትሩ አያይዘውም ይህንን ለማድረግ የቅርስ መረጃዎችን በሥርዓተ ትምህርት ውስጥ ማካተት እንደሚገባ ጠቁመው ይህም የሚሆንበት ምክንያት መረጃዎቹ በሥርዓተ ትምህርት ውስጥ መካተታቸው የወጣቱን ግንዛቤ ከማሳደጋቸው በተጨማሪ መረጃዎቹ በተጣይነት ከትውልድ ወደ ትውልድ እንዲተላለፉ ያደርጋል ብለዋል።

አምባሳደር ተሾመ ቶጋ ንግግር ሲያደርጉ

የሃገራችን ሕዝቦች የዘመናት የሥራና የፈጠራ ውጤት የሆኑት የቅርስ ሃብቶቻችን እያንዳንዱ ዜጋ በታሪኩና በባህሉ እንዲኮራ የሚያስችሉ መሆናቸውን የገለፁት አምባሳደር ተሾመ ቶጋ አንዳንድ ሃገራዊ ስሜት በጉድላቸውና ለግል ጥቅማቸው በሚሯሯጡ ጥቂት ግለሰቦች እየተዘረፉና ለጉዳትም እየተዳረጉ እንደሚገኙ አውስተዋል።

አቶ ደረጀ ተረፈ የትምህርት ምክትል ሚኒስትር በበኩላቸው አሁኑ በሥራ ላይ ባለው ስርዓተ ትምህርት ውስጥ የቅርስ መረጃዎች በተወሰነ ደረጃ እንደሚገኙ ገልፀው ይሁን እንጂ ወደፊት የሥርዓተ ትምህርት ዝግጅቶችና ክለሳዎች በሚደረጉበት ጊዜ በበቂ ሁኔታ የሚካተቱበት ስልቶች እንደሚመቻቹ አስታውቀዋል።

አቶ ደረጀ ተረፈ ንግግር ሲያደርጉ

ላለፉት ሦስት ቀናት በቅርስ ጥናትና ጥበቃ ባለሥልጣን አዘጋጅነት በብሔራዊ ሙዚየም አዳራሽ በተካሄደው አገር አቀፍ ሲምፖዚየም ላይ 60 ከ ማዕከልና ከክልሎች የተውጣጡ የትምህርትና የባህል ሙያተኞች ተካፋይ ሆነዋል።

የቅርስ አደን ሥራ በትግራይ ደበብዊና ምሥራቃዊ ዞኖች

በአቶ ተክሌ ሀጎስ

1. መግቢያ፣

ጥናቶቹ የተካሄዱት በአምስት የተለያዩ መካነ ቅርሶች ላይ ሲሆን ሦስቱ በደቡባዊ ዞን በአፍላ ወረዳ በአሸጎ አካባቢ ምፍሳስ ባህሪ በሚባለው ቦታ፣ በሕንጣሉ ዋጅራት ማርያም ናዝሬ ወይም አዲ አቡናት፣ በዋጅራት አካባቢ ማሪያም ጭሉት በተባሉት ቦታዎች ሲሆን ሁለቱ ደግሞ የሚገኙት በምሥራቃዊ ዞን በሃውዜን በእንዳማርያም፣ በውቅሮ በእንዳአባገሪማ አዲ ከውሕ በተባሉት ቦታዎች ነው። በነዚህ በተጠቀሱት ቦታዎች የተካሄዱት የቅርስ አደን ተግባራት ውጤት በጽሁፉ በዝርዝር ቀርቧል።

2. የጥናቱ ዓላማ፣

- ➢ ምንነታቸው ያልታወቁ ቅርሶች ታውቀው አስፈላጊው ጥበቃ በአካባቢው ህዝብና የመንግሥት አካላት እንዲደረግላቸው ለማድረግ፣
- ➢ ለጥፋት የተጋለጡ ቅርሶች የበለጠ ከመበላሸታቸው በፊት በሙከራ ቁፋሮ አማካይነት ምንነታቸው ታውቆ አስፈላጊው ጥበቃና እንክብካቤ እንዲደረግላቸው ለማስቻል ነው።

3. የጥናቱ ስልት፣

የጥናቱ ስልት ያተኮረው በአርኪዎሎጂ የሙከራ ቁፋሮና ቅኝት ላይ ነበር። የሙከራ ቁፋሮዎች በምፍሳስ ባህሪና በማርያም ናዝሬ የተካሄዱ ሲሆን፣ በሌሎች ቦታዎች ግን ስለቅርሶች ምንነት በፎቶግራፍ የተደገፈ መረጃ ተወስዷል።

የሙከራ ቁፋሮው የተካሄደው በአካፋ፣ በዶማና በእጅ ማንኪያ አማካይነት ነበር። በቁፋሮ የተገኙት የማይንቀሳቀሱ ቅርሶች በ20 ሳ.ሜ. ጥልቀት ልዩነት የተገኙበት ጉድጓድ ስምና ጥልቀት እየተመዘገበ በከረጢት ላስቲኮች ተሰብስቧል። በቁፋሮው አማካይነት የተገኙት የማይንቀሳቀሱ ቅርሶች ደግሞ ንጣፋቸው 1:10 ሚ.ሜ. በሆነ ስኬል የተሰራ ሲሆን ጥልቀታቸውም 1:10 ሚ.ሜ. በሆነ ስኬል ንጣፋቸው ተወስዷል። ከዚህም በተጨማሪ በከለርና በስላይድ ፊልሞች አማካይነት መረጃዎቹ ተሰብስበዋል።

የቅርሶችንና የመካነ ቅርሶችን ዕድሜ ለመተንተን የሚያስችሉ በርካታ የከሰል ናሙናዎች ለቀጣይ ጥናት የተወሰዱ ሲሆን ወደፊት ከኢትዮጵያ ውጭ ወጥተው ዕድሜያቸው የሚለካ ይሆናል።

ከመካነ ቅርስ የሙከራ ቁፋሮው በተጨማሪ የኗኗና ቅርሶችን የማጽዳት ሥራም ተከናውል።

በቁፋሮው ተገኙትየማይንቀሳቀሱ ቅርሶች በቦታው እንዲታጠቡ ከተደረገ በኋላ ለጥናትና ምርምር አስፈላጊ የሆኑት ተለይተዋል።

በ1993 ዓ.ም በደቡባዊ ዞን ጥናት የተካሄደበት አንድ ቦታ በአፍላ ወረዳ የሚገኝ ሲሆን ከኩሬም ከተማ በስተሰሜን ከኩሬም ወደ ማይጨው በሚወስደው መንገድ 3.6 ኪ.ሜ. ርቀት ላይ ማይተገንቦ በሚባል ቦታ ወደ ምዕራብ ተገንጥሎ 7.4 ኪ.ሜ. ርቀት ላይ በአሸንጌ ሐይቅ ደቡባዊ ጸርፍ በሚገኘው ምፍሳስ ባህሪ/የባህር በር ወይም መውጫ/ ተብሎ በሚታወቀው ሥፍራ ነው።

ምፍሳስ ባህሪ በምሥራቅ በአሸንጌ ሐይቅም በደቡብ አዲ ቁራ፣ በሰሜን ከረን ሸና በተባሉት ተራሮች ይዋሰናል። በስተ ምዕራብ ደግሞ ሸካ ጨነይቲ በሚባል ተራራ ይዋሰናል። ይህ ቦታ በአንድ በኩል ማለት በምዕራብ በኩል መግቢያ/በር/ ያለው ስትራቴጂካዊ ቦታ ነው።

በዚህ መካነ ቅርስ የአካባቢው ነዋሪዎች አዲስ ቤተክርስቲያን ለመሥራት ሲሉ በመካነ ቅርሱ ላይ በ1990 ዓ.ም ቁፋሮ በማካሄድ የጥንታዊ ሕንፃ ፍራሽ የሆኑት ድንጋዮችና ግድግዳዎች ላይ ጉዳት አድርሰዋል። የሕንፃው ክፍል የነበሩትን ድንጋዮች ወደ ሌላ ቦታ ለመውሰድ ሲባል አንዱ በአንዱ ላይ ተከምረው ይታያሉ።

አካባቢው በአትክልትና በቁጥቋጦ ተሸፍኖ ስለነበር ይህንኑ ቁጥቋጦ በማፅዳት በሁለት የተለያዩ ቦታዎች ላይ አራት ቀናት የፈጀ የሙከራ ቁፋሮ ተካሂዷል።

የመጀመሪያው ቁፋሮ የተካሄደው በተከለለው መካነ ቅርስ በስተሰሜን በኩል ሲሆን፣ ቁፋሮው በዚሁ ቦታ እንዲካሄድ የተደረገበት ምክንያት ይህ ቦታ ከዚህ በፊት በአካባቢው ነዋሪዎች የተቆፈረ ስለነበረና በዚሁ ቦታ ተጨማሪ ጉዳት ሳይደርስ ቁፋሮ ማካሄድ አስፈላጊ በመሆኑ ነው። ይህ የተቆፈረው ጉድጓድ 7 ሜትር ርዝመት 1 ሜትር ጐን ያለው ሲሆን፣ እስከ 1.15 ሜትር ጥልቀትና ከመሬት ገጽ በታች ቁፋሮ ተካሂዷል። በዚህ ቁፋሮ ሦስት የመቃብር ቦታዎች ተገኝተዋል። የተገኙትም የሰው አፅሞች ሲሆኑ ጥርሶች፣ የእጅና የእግር አጥንቶች ይገኙባቸዋል። ስለሆነም እነዚህን መቃብሮች በወቅቱ መቆፈር አስፈላጊ ሆኖ ባለመገኘቱ እንዲደፈኑ ተደርጓል።

www.ethiopianorthodox.org

በምፍሳስ ባህሪ በቁፋሮ የተገኘ መቃብር

እነዚህን የመቃብር ቦታዎች ለመሥራት ሲባል ጥንታዊት ቤተክርስቲያንዋን ለመሥራት ግንባታ ላይ ውለው የነበሩትን ድንጋዮች ከድሮ ቦታቸው በማንሳት በመቃብሮች ግንባታ ላይ እንዲውሉ ተደርጓል፡፡

በተጨማሪም ምፍሳስ ባህሪ መካነ ቅርስ ተብሎ በተከለለው ቦታ በስተደቡብ በኩል ርዝመቱ 6 ሜትር ጐኑ 2 ሜትር የሆነ አንድ ትልቅ ጉድጓድ የተቆፈረ ሲሆን እስከ 3 ሜትር ጥልቀት ከመሬት ገጽታ በታች ታይቷል፡፡

በምፍሳስ ባህሪ በቁፋሮ የተገኘ ሕንፃ

በዚሁ ቦታ ቁፋሮ ለማካሄድ የተመረጠበት ምክንያት የጥንታዊ ሕንፃ አካል የሆኑ ቀያይ ድንጋዮች ጠርዝ ይታይ ስለነበርና የእነዚሁን ቅሪቶች ምንነት ለማወቅ አስፈላጊ ሆኖ በመገኘቱ ነው፡፡

በሩናማ መልክ ያለው አፈር በጥንቃቄ ከተነሳ በኋላ ከቀድሞ ቦታቸው የተነሱ ቀያይና ትላልቅ የተጠረቡ ድንጋዮች ተገኙ፡፡ ከመሬት ገፅታ በታች 0.35 ሜትር ጥልቀት ላይ ከትላልቅ ጥርብ ድንጋዮች የተሰራ የግንብ ፍራሽ ከዚህ ጉድጓድ በስተምሥራቅ ጠርዝ በኩል ተገኘ፡፡ ይህም ሕንፃው ወደ ምሥራቅ በኩል ቀጣይነት ያለው መሆኑን ያሳያል፡፡ ይህ ሕንፃ የተሰራው ከትላልቅ ቀያይ ላይምስቶን አለት ተጠርበው በተሰሩት ድንጋዮች አማካይነት ነው፡፡ ከዚህ ሕንፃ ሥር ይህንኑ ሕንፃ አጥብቆ የያዘ ነጭ አመድ መሳይ ነገር/mortar/ ይገኛል፡፡ ይህም የዚህ ሕንፃ መለያ መሆኑን ያሳያል፡፡ ከዚህ ነጭ አመድ መሳይ ነገር ለጊዜው የታወቀው ርዝመቱ 4 ሜትር ጥልቀቱ 2.5 ሜትር የሆነ ጥንታዊ ሕንፃ ተገኝቷል፡፡ ይህ ጥንታዊ ሕንፃ ሲሰራ በአካባቢው የነበረው አፈር ጥቁር/ዋልካ/ መሬት እንደነበር ያሳያል፡፡ በአሁኑ ጊዜም ይኸው ዓይነት አፈር በአካባቢው ይገኛል፡፡ ይህ ጥልቀቱ 2.5 ሜትር የሆነ ሕንፃ ከተሰራ በኋላ ከተራሮች ሥር ይመጣ በነበረው ጐርፍ አማካይነት በአፈር እንደተሸፈነ ለማረጋገጥ ተችሏል፡፡

በዚህ መካነ ቅርስ ላይ በተደረጉ ቁፋሮዎች የተገኙ ግኝቶች በቅደም ተከተል ለማስቀመጥ ያህል፤

በመጀመሪያ በአካባቢው ከሚገኙት የእሳተ ገሞራ ድንጋዮችና /basalt and granite stones/ ጭቃን በመጠቀም አገልግሎቱ ምን እንደሆነ የማይታወቅ ሕንፃ ተሰራ፡፡ ይህ ሕንፃ ከተሰራ በኃላ በአካባቢው ከሚገኙት ተራሮች በጐርፍ አማካይነት እየተሸረሸረ የሚመጣው አፈር ይህንኑ ሕንፃ ሸፈነው፤ ሕንፃው በአፈር ከተሸፈነ በኋላ ቤተክርስቲያን ለመሥራት ሲባል ሌላ ሕንፃ በጥንታዊው ሕንፃ አናት ላይ የግንባታ ሥራ ተካሂዷል፡፡

ይህንኑ ለመሥራት በጊዜው የነበሩት ሰዎች በአካባቢው የማይገኙ ቀያይ የላይምስቶን ድንጋዮችን ተጠቅመዋል ፡፡ እነዚህ ትላልቅ የላይምስቶን ድንጋዮች የተጠረቡ ናቸው፡፡ ለዚሁ ቤተክርስቲያን ግንባታ የዋሉ የአራት ማዕዘን ቅርፅ ያላቸው በአማካይ 0.70ሜ X 0.40ሜ X 0.17ሜ. መጠን ያላቸው ሲሆን ትላልቅ ከሚባሉት ጥርብ ድንጋዮች ደግሞ 1.30ሜ X 0.30ሜ X 0.15ሜ. መጠን አላቸው፡፡

ከዚህ በተጨማሪ ይህንኑ የቤተክርስቲያን ሕንፃ ለመሥራት አራት ማዕዘን ቅርፅ ያላቸው የተጠረቡ ምሰሶዎችን ተጠቅመዋል፡፡ በአራት የምሰሶ ማዕዘናት ላይ በአስደናቂ ጥበብ የተቀረፁ የተለያዩ የመስቀል ዓይነቶች ይታያሉ፡፡

በምፍሳስ ባህሪ የተገኘ የቤተ ክርስቲያን ምሰሶ

በመሬት ገጽ ላይ ተጋድመው በሚገኙት የዚሁ ቤተክርስቲያን ጥርብ ምሰሶዎች መካከል ጥቂቶቹ ያላቸው መጠን እንደሚከተለው ነው፡፡

የትልቁ ምሰሶ ቁመቱ 2.05 ሜትር ጐኑ 0.48 ሜትር ሲሆን የሌሎቹ ጥርብ ምሰሶዎች መጠን፤

1.30ሜ X 0.60ሜ X 0.50ሜ፤1.50ሜ X 0.50ሜ ፤1.02ሜ X 0.50ሜ፤
1.40ሜ X 0.47ሜ ፤ 1.76ሜ X 0.38ሜ ፤1.40ሜ X 0.40ሜ ፤
1.33ሜ X 0.56 ሜ ፤1.52ሜ X 0.50ሜ ፤1.50ሜ X 0.04ሜ ነው፡፡

አንዳንድ ምሰሶዎች በአናታቸው ላይ የ0.20 ሜትር ጥልቀት ያላቸው ክፍተት አሉዋቸው፡፡ በእግራቸው እንደ ጡብ ወጣ ወጣ ያሉ አሉዋቸው፡፡ ይህም የሚያሳየው እነዚህ እንደ ጡብ ወጣ ወጣ ያሉት ነገሮች በአናታቸው ላይ ክፍት በሆኑት ቀዳዳዎች ላይ እንደሚሰኩ ወይም እንደሚገጣጠሙ ነው፡፡ በመሆኑም ድንጋዮቹን በመሰካካት የቤተክርስቲያን ምሰሶዎችን መስራት መቻሉ ነው፡፡

በዚሁ ቁፋሮ የተገኘው ሌላው ግኝት ደግሞ እነዚህ ከድንጋይ ተጠርበው የተሰሩ ምሰሶዎች የቆሙበት ከድንጋይና ከአፈር ተገንብቶ የተሰራ ክብ የሆነ ሕንፃ /tower/ መገኘቱን ነው፡፡ ይህን ሕንፃ ከመሬት ገጽ 0.45 ሜትር ጥልቀት ላይ የተገኘ ሲሆን እስከ 1.14 ሜትር ከመሬት ገጽ በታች ጥልቀት አለው፡፡ ይህ ክብ የሆነ ሕንፃ የ1 ሜትር ዲያሜትር ያለው ሲሆን በአናቱ ላይ 0.77 ሜትር ዲያሜትር ያለው ከቀይ ላይምስቶን ድንጋይ ተጠርቦ የተሰራ ጥርብ ድንጋይ አርፎበታል፡፡ ይህ ጥርብ ድንጋይ ምሰሶዎችን ደግፎ ለማቆም በሚያስችል መልኩ የዙሪያው ጫፎች ከፍ ከፍ ያሉ ሲሆን ውስጡ ግን ጐድጐድ ያለ ነው፡፡ ይህም የሆነው ምሰሶዎችን ደግፎ ለመያዝ ተብሎ ነው፡፡ የዚህ ዓይነት ከድንጋይ የተሰራ ክብ ሕንፃ /tower/ በአክሱም አካባቢ በ1993 ዓ.ም በራኸ አውዲ ተብሎ በሚታወቀው ቦታ ላይ በተደረገው ቁፋሮ ተገኝቷል፡፡

ከዚህ በላይ ከተጠቀሱት የማይንቀሳቀሱ ቅርሶች በተጨማሪ በምፍሳስ ባህሪ በርካታ የሚንቀሳቀሱ ቅርሶች ተገኝተዋል፡፡ የተጠበሰ ሸክላ /Brick/፤ የተለያዩ የገል ስባሪዎች፤/pottery/ ቡናማ፤ ጥቁር፤ ቀይና የብርቱካን መልክ ያላቸው በብዛት ከ0.45 ሜትር ጥልቀት በታች ተገኝተዋል፡፡ በተለይም በቀለም ያጌጡ የሸክላ ስባሪዎችም ተገኝተዋል፡፡ እነዚህ ገሎች በአክሱም ዘመን ከነበሩት ጋር ይመሳሰላሉ፡፡ ስለሆነም ይህ መካነ ቅርስ የአክሱም ዘመን መካነ ቅርስ ሊሆን እንደሚችል ይገመታል፡፡

በተጨማሪም የተቃጠሉ የእህል ዘሮች /ዳጉሣ/ በቁፋሮ አማካይነት የተገኙ ሲሆን ለወደፊቱ ዝርዝር ጥናታቸው የሚታይ ይሆናል፡፡

በዚሁ መካነ ቅርስ በቁፋሮ አማካይነት በርካታ የእንስሳት አጥንቶችና ጥርሶች ተገኝተዋል፡፡ የተገኙት የእንስሳት ቅሪቶች የቀንድ ከብት አጥንቶችና ጥርሶች እንዲሁም የጋማ ከብቶች /የፈረስ ዝርያ/ ጥርሶች በብዛት ጐልተው ይገኛሉ፡፡

የምፍሳስ ባህሪ መካነ ቅርስ ዕድሜ የአክሱም ዘመን ዕድሜ እንዳለው ከተገኙት መረጃዎች በመነሳት መገመት ይቻላል፡፡

የቤተክርስቲያኑን ሕንፃ ለመሥራት ከፍተኛ የድጠንጋይ አጠራረብ ቴክኒክ ተጠቅመዋል፡፡ የዚህ ዓይነት ትላልቅ ድንጋዮችን በልዩ ጥበብ በመጥረብ የመጠቀም ስልት በአክሱም ዘመን የነበረ ስለሆነ ይህ መካነ ቅርስ የአክሱም ዘመን ዕድሜ እንዳለው ይጠቁማል፡፡

በዚህ መካነ ቅርስ የተገኘ ሸክላ/Brick/ የአክሱማውያን የፈጠራ ውጤት እንደሆነ ስለሚያሳይ ምፍሳስ ባህሪም የአክሱም ዘመን መካነ ቅርስ እንደሆነ ይጠቁማል፡፡

በቁፋሮ የተገኙት ገሎች በአብዛኛው በ6ኛውና በ7ኛው ክፍለ ዘመን አካባቢ በአክሱማውያን ይሰሩ ከነበሩት ሸክላዎች ጋር ስለሚመሳሰሉ ይህም መካነ ቅርስ ከላይ በተጠቀሰው የዕድሜ ክልል ሊመደብ ይችላል፡፡

የአካባቢው ነዋሪዎች ይህ መካነ ቅርስ በንጉሥ ላሊበላ ጊዜ ቤተክርስቲያን እንደተሰራበትና በ9ኛው ክፍለ ዘመን በጉዲት እንደተቃጠለ ይናገራሉ፡፡ ይህም ከዕድሜ ቀመር አኳያ ሲታይ እርስ በራሱ የሚቃረን ነው፡፡

የዚህን መካነ ቅርስ ዕድሜ ለመተመን የሚያስችሉ በርካታ የከሰል ናሙናዎች የተሰበሰቡ ሲሆን ጥናታቸው ሲጠናቀቅ የመካነ ቅርሱ ትክክለኛ ዕድሜ ወደፊት ሊታወቅ ይችላል፡፡

የቅርስ ማዳን ሥራ የተካሄደበት ሌላው መካነ ቅርስ ማርያም ናዝሬ/አዲ አቡናት/ እየተበለ የሚታወቀው ቦታ ነው፡፡

ይህ መካነ ቅርስ የሚገኘው በትግራይ ደቡባዊ ዞን መስተዳድር በሕንጣሎ ዋጅራት ወረዳ ሲሆን ከመቀሌ ወደ አዲስ አበባ በሚወስደው መንገድ ከአዲጉዶም ከተማ በስተደቡብ በዚሁ መንገድ ከምትገኘው የማይ ነብሪ ከተማ በስተደቡብ ከዋናው የመኪና መንገድ 1 ኪሎ ሜትር በስተምሥራቅ ተገንጥሎ በሚወስደው መንገድ 10 ኪሎ ሜትር ርቀት ላይ ነው፡፡

ይህ መካነ ቅርስ የአክሱም ዘመን መካነ ቅርስ መሆኑን በርካታ ምሁራን ጽፈዋል፡፡ ከእነዚህም ጥቂቶቹ ሙንረሐይ የተባለ እንግሊዛዊ /1991/፤ ጐዶ የተባለ ፈረንሣዊ /1997/ እና ተክሌ ሐጐስ /1997 የመሳሰሉት ይገኙባቸዋል፡፡

በዚህ መካነ ቅርስ የሚገኘው ሕንፃና የሕንፃ ፍራሽ የፕላንና የጽዳት ሥራ እንዲሁም የአርኪዎሎጂ የሙከራ ቁፋሮ ተካሂዷል፡፡

በማርያም ናዝሬ የሚገኘው ሕንፃና ፍራሹ ከሰሜን ወደ ደቡብ 23.75 ሜትር ጐን ያለው ሲሆን፤ ከምሥራቅ ወደ ምዕራብ ያለው ርዝመት ደግሞ 28 ሜትር ነው፡፡ ከሰሜን ወደ ደቡብ ያለው ሕንፃ ሙሉ በሙሉ እስከ ጣሪያው ድረስ ያልፈረሰ ነው፡፡ ከዚህ ሕንፃ በስተምሥራቅ ያለው አንድ ጐን ግን የአካባቢው ሰዎች

www.ethiopianorthodox.org

አድሳት ስላደረጉበት ጥንታዊ ውበቱ ጠፍቷል። የቅርስነት ይዘቱንም አጥቷል። በስተምሥራቅ በኩል ያለው የሕንፃው ጉን ሙሉ በሙሉ እንዳለ የሚገኝ ነው። ነገር ግን በሕንፃው ደቡባዊ ክፍል የሚገኘው የሕንፃው ክፍል በመፍረስ ላይ ይገኛል። የሕንፃው ድንጋዮች ከጊዜ ብዛትና ከእንክብካቤ ማጣት የተነሳ በመደርመስ ላይ ይገኛሉ። ከሕንፃው በስተምዕራብ በኩል በአካባቢው ሕዝብ አማካይነት ጥገና ከተደረገለት ሕንፃ አጠገብ በርካታ ክፍሎች የነበሩት ፍራሽም ይገኛል። ይህም በስተምሥራቅ ከሚገኘው ሕንፃ ጋር የተያያዘ ነው። ቆሞ የሚገኘው የሕንፃው ፍራሽ ቁመቱ 1.55 ሲሆን ውፍረቱ ደግሞ 1 ሜትር ነው።

ይህ ሕንፃ በትናንሽ ድንጋዮች ተገንብቶ የተሰራ ሲሆን በነጭ የጭቃ አመድ ተለስኖአል። ይህም ልስን በጣም ጠንካራ በመሆኑ ግድግዳው ረዥም ዕድሜ እንዲኖረው አድርጉታል። የዚህ ዓይነት ልስን በጨርቆስ አጉላዕም ይገኛል።

በዚሁ የሕንፃ ፍራሽ የክብነት ቅርጽና ርዝመት ያላቸው 10 ጥርብ ሃውልቶች ቆመው የሚገኙ ሲሆን የተሰሩትም ግንድስቶን ከሚባል የአለት ዓይነት ነው።

እነዚህ ሐውልቶች በሕንፃው ፍራሽ ውስጥ የሚገኙ ቢሆንም ሕንፃውን ደግፈው ለመያዝ እንደምሰሶ የቆሙ አይመስሉም። የሐውልቶች እናት ሕንፃን ደግፎ ለመያዝ ተብለው የተሰሩ አይመስሉም። ጫፎቻቸው ግማሾቹ ያልተስተካከሉና አንድ ወጥነት የሌላቸው አቃፊ ወይም ደጋፊ ለመሆን የሚያስችል ቅርጽ የላቸውም። የሐውልቶቹ ስርጭትም ሲታይ ዝብርቅርቅ ያለ ስለሆነ ለሕንፃው ምሰሶ ተብለው እንዳልተሰሩ ያሳያል። ምናልባትም ሐውልቶቹ በሕንፃው ውስጥ ለተቀበሩት ታላላቅ ሰዎች ምልክት ሊሆኑ ይችሉ ይሆናል።

የእነዚህ አሥር ሐውልቶች መጠን እንደሚከተለው ነው። ትልቁ ሐውልት ቁመቱ 3.36 ሜትር ሲሆን ጉኑ 0.32 ሜትር ነው። በሁለተኛ ደረጃ የሚገኘው ሐውልት ቁመቱ 2.16 ሜትር በ0.34 ሜትር ነው። የተቀሩት ሐውልቶች 0.50 ሜ. በ0.34 ሜ፣ 0.54ሜ. በ0.35ሜ፣ 1.35ሜ.በ0.40ሜ፣2.15ሜ. በ0.33ሜ ፣ 0.36ሜ. በ0.72ሜ.፣ 0.63ሜ. በ0.43ሜ. 0.92ሜ. በ0.33 ሜትር መጠን አላቸው።

በስተምሥራቅ በኩል ያለው ሕንፃ በተለያዩ ዘመናት የተሰራ ለመሆኑ ከአሰራር ጥበቡ ማየት ይቻላል።

በሕንፃው መሠረት አካባቢ ያለው የሕንፃው ክፍል ሁለት ሜትር ያህል ቁመት ባላቸው ትላልቅ ጥርብ ድንጋዮች አማካይነት ድንጋይ በድንጋይ ላይ ተገንብቶ ያለ ምንም ማጣበቂያ/ጭቃ፣ሞርታር/ የተሰራ ነው። ይህ አሰራር የነ ካለው የሕንፃ ጥበብ አሰራር ጋር ይመሳሰላል። ከመሠረቱ አካባቢ ከፍ ብሎ የሚታየው የሕንፃው አካል ደግሞ በመጠናቸው አነስ ባሉ የአራት ማዕዘን ቅርጽ ባላቸው ድንጋዮች አማካይነት የተገነባ ሲሆን ድንጋዮችን አጣብቆ የሚይዝ ሞርታር /ነጭ አመድም/ በዚሁ የሕንፃው አካል ተካተዋል። ከወደ ሕንፃው ጫፍ አካባቢ እስከ ጣሪያው ድረስ ያለው የሕንፃው አካል በትናንሽ ድንጋዮችና በቀይ ጭቃ አማካይነት ተገንብቶ የተሰራ ነው።

ይህ ሕንፃ በጣም አስደናቂና ጥንታዊ የሚያደርገው በመሠረቱ አካባቢ ሕንፃውን ለመደገፍ የገቡ እንጨቶች የነበሩበት ቦታ በአሁኑ ጊዜ ክፍት ሆኖ መገኘቱ ነው። የዚህ ዓይነት የሕንፃ አሰራር በአክሱም ዘመን በስፋት ይታወቃል። እንደዚህ ዓይነት እንጨቶች ያለባቸው ሕንፃዎች የሚገኙባቸው ሲሆን እነሱም፣ በደብረዳሞ ገዳም በአቡነ አፍፅኤ /የሃ/ በአሁኑ ጊዜ ጥንታዊነታቸውን ጠብቀው ይገኛሉ። በተጨማሪም የዚሁ የሕንፃ ጥበብ በአክሱም ታላላቅ ሐውልቶች ላይ ተቀርፀው ይታያሉ።

የሕንፃው የምዕራቡ ጫፍ የማይታወቅ ስለነበረ ይህን ለማወቅ 3 ሜትር በ2 ሜትር የሆነ ጉድጓድ በመክፈት የሙከራ ቁፋሮ የተካሄደ ሲሆን፣ ይህ ታላቅ ሕንፃ ከምሥራቅ ወደ ምዕራብ 28 ሜትር ርዝመት ያለው መሆኑን ለማረጋገጥ ተችሏል። በተጨማሪም በቁፋሮ የተገኘው የሕንፃው ክፍል በስተምሥራቅ በኩል ካለው የሕንፃ የታችኛው አካል አንዱ ዓይነት መሆኑንም ለማወቅ ተችሏል። ይህ በቁፋሮ የተገኘው የሕንፃው አካል በትላልቅ ጥርብ ድንጋዮች ያለምንም ድጋፍ ድንጋይ በድንጋይ ላይ ተደራርቦ የተሰራ ነው። እንዲሁም ሕንፃውን ለማጠናከርና ውበት ለመስጠት እንጨት የገቡባቸው ቀዳዳዎች ተገኝተዋል። ይህም ሁኔታ በምዕራብ በኩል የተገኘው የሕንፃው ጠርዝ /ጫፍ/ በስተምሥራቅ ካለው ሕንፃ ጋር አንድ መሆኑን የሚያረጋግጥ ነው።

በዚህ ቦታ እስከ 1 ሜትር ጥልቀት ከመሬት ገጽ በታች በተደረገው ቁፋሮ በተለያየ ወቅት የተቀበሩ የሰዎች አጥንቶች ተገኝተዋል። በ1 ሜትር ጥልቀት የአንድ ሕንፃ ወለል ተገኝቷል። ይህም ሕንፃ ዕድሜው በስተምሥራቅ ከሚገኘው ሕንፃ ያንሳልና ከዚህ ሕንፃ ወለል በታችም ሰዎች ተቀብረውበታል።

በዚሁ ቦታ ላይ በተደረገው የሙከራ ቁፋሮ በስተምሥራቅ በኩል ቆሞ የሚገኝ ሕንፃ ምዕራባዊ ጫፍ፣ ከዚሁ ሕንፃ በኋላ የተሰራ የሕንፃ ወለልና የመቃብር ቦታዎች አሉ። በዚህም የተነሳ ይህ ቦታ ለተከታታይ ጊዜ የመቃብር ሥፍራ እንደነበር ለማረጋገጥ ተችሎአል።

ከሙከራ ቁፋሮና ከመካነ ቅርሱ ፕላን ሥራ በተጨማሪ የማጽዳት ሥራ ተካሂዷል። አሮጌውን ሕንፃ ሸፍነውት የነበሩት ሳሮችና ተክሎችን በጥንቃቄ የመመንጠር ስራ ተከናውኗል። በሕንፃው ጣሪያ ላይ የሚገኙት እጽዋት ግን አልፀዱም። ምክንያቱም ለመውጣት ጥንቃቄና ጊዜ ስለሚወስድና፣ እፅዋቶች ሲነቀሉ የአፈር መሸርሸር የሚፈጥርና የሕንፃ ጣሪያ እስከመፍረስ የሚያደርስ አደጋ ሊፈጥር ስለሚችል ነው።

ስለመካነ ቅርሱ ምንነት በአካባቢው ሰዎች አፈ ታሪክ መረጃ መሠረት ይህ ቦታ ከቅዱስ ላሊበላ ዘመን ጀምሮ ቅዱስ ቦታ እንደነበረና ቤተደናግል ይባል እንደነበር ይነገራል።

ቅዱስ ላሊበላ ከመንገሡ በፊት ከኢየሩሳሌም አፈርና ውኃ ማለት አፈር ከክርስቶስ መቃብር ከጐለጐታ፣ ውኃውን ከዮርዳኖስ ወንዝ አምጥቶ እዚህ ቦታ በማፍሰሱ በዚሁ አካባቢ የሚገኘው የወንዝ ውሃ ማይ ናዝሬ /የናዝሬት ውሃ/ እንደተባለ ይነገራል። ከዚያም በኋላ ላሊበላ ወደ ላስታ ተመልሶ እንደነገሰ ይነገራል።

አጼ አምደፅዮን በዚህ ቦታ ላይ ቤተመንግሥት እንደመሠረቱና አቡነ ሲኖዳ ለተባሉ

ጳጳስ እንዳወረሱዋቸው ይነገራል። ጳጳሱም ቤተመንግሥቱን ወደ ቤተክርስቲያንነት እንደለወጡት ይወሳል። በተጨማሪም ይህ መካነ ቅርስ 7 ጳጳሳት እንደተቀበሩበት ይነገራል። በዚሁ መካነ ቅርስ በሚገኘው የሕንፃ ፍራሽ ውስጥ ግለሰቦች ባደረጉት ቁፋሮ የጳጳስ መቃብር ነው በሚሉት ቦታ አንድ ትልቅ ከነሐስ የተሰራ መስቀል ተገኝቷል።

ይህ ሕንፃ በግራኝ መሐመድ በ16ኛው ክፍለ ዘመንም እንደፈረሰ በአፈ ታሪክ ይነገራል።

የአርኪዎሎጂ መረጃዎች ይህ መካነ ቅርስ በኢትዮጵያ ታሪክ ውስጥ ከፍተኛ ቦታ እንዳለው ያረጋግጣሉ። ይህ ቦታ የኢትዮጵያ ኢየሩሳሌም እየተባለ ይጠራል። በጥንታዊነቱ ከአክሱም ቀጥሎ ነው። የሕንፃ አሠራር ጥበቡ የአክሱም ዘመንን ይመስላል። የአክሱም ዘመን ሣንቲሞች እንደተገኙበት በምሁራን ተዘግቧል። ዕድሜው ወደ 7ኛው ክፍለ ዘመን እንደሚደርስም ተገምቷል። እስከ አሁን ድረስ ሙሉ በሙሉ ያልፈረሰ ብቸኛ ሕንፃ ነው። በዚህ መካነ ቅርስ የቦታውን ጥንታዊነት የሚያሳዩ እንደ ወይራ የመሳሰሉ ትላልቅ ዛፎችም ይገኙበታል። ጥንታዊ የመስኖ ሥራን የሚያሳዩ መረጃዎች በዚሁ አካባቢ ይገኛሉ። ስለሆነም ይህ ቦታ በቅርስነቱ ከፍተኛ ትኩረት ሊሰጠው ይገባል።

4.3 ማርያም ቊሉት

ጥናት የተካሄደበት ሦስተኛው መካነ ቅርስ ማርያም ቊሉት እየተባለ የሚታወቀው ሲሆን፣ የሚገኘውም በደቡባዊ ትግራይ ዞን መስተዳድር በሕንጣሎ ዋጅራት በዋጅራት ቀበሌ ገበሬ ማህበር ውስጥ ነው።

ይህ መካነ ቅርስ የሚገኘው ከመቀሌ ወደ አዲስ አበባ በሚወስደው መንገድ ከአዲጉደም ከተማ 3.5 ኪሎ ሜትር ወደ ደቡብ የመኪና መንገድ ተገንጥሎ ወደ ምሥራቅ በ27 ኪሎ ሜትር ርቀት ላይ የምትገኘውን የዋጅራት ከተማ አልፎ ወደ መሆኒ በሚወስደው መንገድ 5.4 ኪሎ ሜትር ርቀት ላይ ወደ ሰሜን ምሥራቅ ተገንጥሎ 5.6 ኪሎ ሜትር ከተጓዙ በኋላ ነው።

ማርያም ቊሉት በተባለው ቤተክርስቲያን ቅጥር ግቢ ውስጥ ጥንታዊ የሕንፃ ፍራሽ መኖሩን የሚያመለክት በአፈርና በሳር እንዲሁም በእፅዋት የተሸፈነ ጉብታ ይገኛል። ይህ መካነ ቅርስ ዙሪያው በቀልቋል የታጠረና ከጥፋት የተጠበቀ ነው። ይህም በመሆኑ በቦታው ላይ ለጊዜው የቅርስ አድን ተግባር አስፈላጊ ባለመሆኑ ሳይቱ በአካባቢው ነዋሪዎች እንዲጠበቅ ተደርጓል።

4.4 እንዛ ማርያም

አራተኛው ጥናት የተካሄደበት መካነ ቅርስ ማርያም እንዛና አካባቢው ነው። ማርያም እንዛ በምሥራቃዊ ትግራይ ዞን መስተዳድር በሐውዜን የምትገኝ ስትሆን ከሰንቃጣ ከተማ በስተምዕራብ 23 ኪሎ ሜትር ትርቃለች። እንዛ ማርያም ከሐውዜን ከተማ በስተሰሜን 5 ኪሎ ሜትር ርቀት ላይ ትገኛለች።

በእንዛ ማርያም ጥናት የተደረገባቸው መካነ ቅርሶች ሁለት ናቸው። እነሱም፣

ሀ.እንዛ ማርያም ቤተክርስቲያን፣

በዚህ ቤተክርስቲያን ቅጥር ግቢ ውስጥ ጥንታዊ የሆነ የአክሱም ዘመን ሕንፃ እንደነበረ የሚጠቁሙ ብዙ ማስረጃዎች አሉ። ለምሳሌም ያህል አክሱማውያን ለጣሪያ ፍሳሽ ይጠቀሙበት የነበረ/water spouts/ 0.80 ሜትር በ0.28 ሜትር የሆነ በቅጥር ግቢው ውስጥ ይገኛል። ከዚህም ሌላ የአክሱም ዘመን የሕንፃ የማዕዘን ድንጋይ በቁጥር ሁለት በቅጥር ግቢው ተጋድመው ይገኛሉ። የአንዱ የድንጋይ ማዕዘን ቁመቱ 0.15 ሲሆን ዲያሜትሩ ደግሞ 0.40 ሜትር ነው። ከዚህም ሌላ በአክሱም ዘመን ለሕንፃ ግንባታ የዋሉ 3 ጥርብ ድንጋዮች የሚገኙ ሲሆን፣ አንዱ ጥርብ ድንጋይ 1.16 ሜትር በ0.48 ሜትርና 0.15 ሜትር መጠን አለው።

እነዚህ ጥርብ ድንጋዮች ከመሬት ውስጥ ሊወጡ የቻሉት አዲስ ቤተክርስቲያን ለመሥራት በተደረገው ቁፋሮ አማካይነት ነው።

ለ. ሐ ዋ ሁ፣

ከቤተክርስቲያኑ ወደ ሰሜን ምዕራብ 500 ሜትር ራቅ ብሎ ሐዋሁ የሚባል ቦታ አለ። ይህ ቦታ በአሁኑ ወቅት የአርኪን ሥራ እየተካሄደበት ይገኛል። ለእርኪኑ ሥራ ሲባል አካባቢው ተቆፍሮ እፀዋቶች ተተክለውበታል።

በዚሁ ቦታ ላይ ወደ ደቡብ ምዕራብ የወደቁ አራት የአክሱም ዘመን ሐውልቶች አሉ። ትልቁ ሐውልት ቁመቱ 5.65 ሜትር፣ ጉኑ ከታች 1.60 ሜትር፣ ከመሃሉ 1.46 ሜትር፣ ከጫፉ 1.20 ሜትር ነው። ውፍረቱ ደግሞ 0.40 ሜትር ነው። ይህ ሐውልት ወደ ደቡብ ምዕራብ የወደቀ ሲሆን በጫፉ ላይ የጨረቃና የፀሐይ ምስል የተቀረፀበት ሲሆን ከስሩ ደግሞ በድንጋይ ላይ የተቀረፀ እናባቢ የሌለበት የግዕዝ ጽሑፍ አለው። ይህም ጽሑፍ በዶ/ር ስርጉ ሃብተሥላሴ አማካይነት ለሕትመት ውሏል። በዚሁ አካባቢ ሦስት የወደቁ ሐውልቶች ይገኛሉ። አንደኛው ሐውልት ከሰሜናዊ ምሥራቅ ወደ ደቡባዊ ምዕራብ የወደቀ ሲሆን ርዝመቱ 2.78 ሜትር፣ ጉኑ 0.87 ሜትር ሆኖ የጫፉ ጉን ደግሞ 0.81 ሜትር ነው። ሁለተኛው ርዝመቱ 2.87 ሜትር፣ጉኑ መሠረቱ ላይ 0.81 ሜትር፣ጫፉ ላይ 0.87 ሜትር፣ ውፍረቱ ደግሞ 0.28 ሜትር ነው።

ሦስተኛው ሐውልት ለሁለት ተሰብሮ የሚገኘው ነው። አንደኛው ስባሪ ቆሞ የሚገኝ ሲሆን 1.30 ሜትር በ0.90 ሜትርና 0.30 ሜትር መጠን ሲኖረው፣ ሁለተኛው ስባሪ ደግሞ 0.97 ሜትር በ0.90 ሜትርና 0.32 ሜትር መጠን ያለውና በመሐሉ ስንጥቅ ያለበት ነው። እነዚህ ሐውልቶች የመቃብር ምልክቶች እንደሆኑ ይገመታል።

4.5 አባገሪማ አዲከውሕ

ይህ መካነ ቅርስ በምሥራቃዊ ትግራይ ዞን መስተዳድር በውቅሮ ወረዳ የሚገኝ ነው። ከውቅሮ ከተ

www.ethiopianorthodox.org

ማ ሰሜን ምዕራብ 7 ኪሎ ሜትር ርቆ ይገኛል።

በእንዳባጉና አዲከውሀ የሚገኝ የቅድመ አክሱም ዘመን መካነ ቅርስ

በእንዳባጉና አዲከውሕ ቤተክርስቲያን የአክሱም ዘመን የድንጋይ ጥበብ ሥራን የሚያሳዩ ሃስት ጥርብ ድንጋዮች አሉ። አስደናቂ ቅርጽም ወጥቶላቸዋል። በዚሁ ቤተክርስቲያን ቅጥር ግቢ የአራት ማዕዘን ቅርጽ ያላቸውና ሃስት አስደናቂ ጥርብ ድንጋዮች ይገኛሉ።

ማርያም አዲከውሕ ትግራይ 1993

ድንጋዮቹ በሁለቱም ገጽታዎቻቸው የሳባውያን ጽሑፍ አላቸው። በተጨማሪም የጨረቃና የኮከብ ቅርጽ ተቀርፆባቸዋል። እንዲሁም ከአናታቸው የጉድጓድና የተቦረቦረ ቅርጽ አላቸው። ይህም ለአምልኮት አገልግሎት የዋሉት ሰዎች ይጠቀሙባቸው እንደነበር የሚያመላክት ነው። ቅርሶቹ ጥበቃና እንክብካቤ ሊደረግላቸው ይገባል።

ከ... ቤተክርስቲያን በስተምዕራብ በኩል በተ... በክላ /Brick/፣ ሞርታርና በድንጋይ የተገነባ በመጠኑ ትልቅ የሆነ ሕንፃ ይገኛል። ይህ ሕንፃ የተሰራው በገብታ ቦታ ላይ ሲሆን በአሁኑ ጊዜ ዙሪያው ቁልቋል በቅሎበታል። ከዚህም በተጨማሪ በሕንፃው ላይ አዲስ መኖሪያ ቤቶች ተሰርተዋል።

በአካባቢው ሕዝብ ይህ የእጼ አምደፅዮን ቤተመንግሥት እንደነበረ ይነገራል። ነገር ግን በ500 ዓ.ዓ አካባቢ ላይ ይህ ስፍራ የአምልኮት ቦታ እንደነበረ የሚጠቁሙ የሳባውያን ጽሑፍና በጊዜው የነበረውን የአምልኮ ዓይነት የሚያሳይ መረጃ ተገኝቷል። ስለሆነም ይህ ቦታ የቅድመ አክሱም ዘመን የአምልኮ ሥፍራ ሊሆን ይችላል። ይህ ቦታ ከፍተኛ የታሪክ ዋጋ ያለው ስለሆነ ጥናት ሊደረግበት ይገባል።

በ1993 ዓ.ም በትግራይ ክልል የቅርስ አድን ሥራ በሃስት መካነ ቅርስ ቦታዎች ላይ ተከናውል። ከዚህም ሌላ በሁለት ሌሎች መካነ ቅርሶችም ላይ ተጨማሪ ጥናት በማካሄድ በአጠቃላይ በአምስት መካነ ቅርሶች ላይ የቅርስ ማዳን ሥራ ተከናውል። የዚሁ ዓይነት የቅርስ ማዳን ሥራ በሌሎች የቅርስ ሳይቶችም ሊቀጥል የሚገባ በጐ ጅምር በመሆኑ ሊታሰብበት ይገባል።

- Godet, E. 1977. Repertoire de sites Pre Axoumites et Axoumites du Tigre (Ethiopie), Abbay No.8: 19-58.
- Munro Hay, S.C.1991. Aksum: An African Civilization of Late Antipuity Edinburgh.
- Sergew Habtslassie 1972. Ancient and Medieval History of Ethiopia. Addis Ababa.
- Tekle Hagos 1997: Aksumite Sites in Tigray (Ethiopia): The Significance of their distribution.

ረታና ቤተሰቡ የግል ቤተ መጻሕፍት

በላሊበላና በአካባቢው የሚገኙ ውቅር አብያተክርስቲያናት ቅኝት

1. መግቢያ

የላሊበላ ውቅር አብያተክርስቲያናት በአርቲቴክቸራል ዲዛይናቸውና አሰራራቸው እጅግ የረቀቁና ውበትን የተጎናፀፉ ናቸው። ከዛሬ 800 ዓመት በፊት ከአንድ ወጥ አለት ተፈልፍለው የተሰሩ ስለመሆናቸው ለማመን የሚያስቸግሩ ነገር ግን እውነትነት ያላቸው የኢትዮጵያውያን ጥንታዊ የጥበብ ውጤቶች ናቸው። ለዚህ ደግሞ ሕንፃዎቹ ራሳቸው ለዘመናት ሽንግፋቸውን ገትረው ምስክርነታቸውን ሲሰጡ ቆይተዋል። ወደፊትም ቢሆን በአግባቡ ከተንከባከብናቸውና ከጠበቅናቸው ከዚህ ተግባራቸው ወደኋላ የሚሉበት ምክንያት የላቸውም። በአሰራራቸው የተለዩ ጥበብና በአስደናቂነታቸውም ምክንያት ዩኔስኮ በአለም የቅርስ መዝገብ ውስጥ እንዲካተት አድርጓቸዋል።

የላሊበላ ውቅር አብያተክርስቲያናት የኢትዮጵያውያን መኩሪያና የጥንታዊ ማንነታችንና ስልጣኔያችን ማሳያ አሻራዎች ናቸው። ይሁን እንጂ ይህ ታላቅ የማይጠገብና የማይሰለች የጥበብ ውጤት የውጭ አገር ተ ሪስቶችን ቀልብ የሳበውን ያህል ጥበቡን በአካል ተገኝተው ያዩት ኢትዮጵያውያን ቁጥር አነስተኛ ነው። ለምሳሌ ከ1990 እስከ 1993 ዓ.ም የላሊበላን ውቅር ሕንፃዎች የጎበኙት የውጭ አገር ቱሪስቶች 22,181 ሲሆኑ በተመሳሳይ ጊዜ የባለቤቶቹ ኢትዮጵያውያን ጎብኝዎች ብዛት ግን 12,171 ብቻ ነው።

ጽሁፉ ስለዛጉዌ ሥርወ መንግሥት፣ ሕንፃዎቹን ስላነፀው ቅዱስ ላሊበላ ታሪክ፣ ስለውቅር ሕንፃዎቹና በላሊበላ አካባቢ ስላሉ ሌሎች አስደናቂ ሕንፃዎች አጭር መግለጫዎች ቀርበዋል።

በመሆኑም የዚህ ጽሑፍ ዓላማ የላሊበላን ሕንፃዎች ጥበብ ዘርዝር ለመፈረስ ሳይሆን ሕንፃዎቹን ለማየት ዕድሉ ላልገጠማቸው መጠነኛ ግንዛቤ ለመስጠትና በአካል በመገኘት ጥበቡን እንዲያደንቁ ለማነሳሳት ጭምር ነው።

2. የዛጉዌ ሥርወመንግሥት

ዛጉኤ ማለት አሸሽ አስፈተለከ ማለት ነው። የላስታው ባላባት የነበረው መርሐ ተክለሃይማኖት የአክሱሙን ንጉሥ ድልነአድን አሸሽቶ/አስፈትልኮ/ ሥልጣኑን በመውሰድ ልጁ የነበረችውን ሞ ስ በ ወ ር ቅ ን በማግባት የመጀመሪያው የዛጉዬ መንግሥት ለመሆን መብቃቱና የዛጉዬ ሥርወመንግሥትም ለ333 ዓመት መቆየቱን ከብረንገሥት ያስረዳል።

የዛጉዬ ሥርወመንግሥት ከ920 - 1253 ዓ.ም ድረስ 11 ነገሥታቶችን አሳልፏል። እነርሱም፣

1. መርሐ ተክለሃይማኖት ከ 920 - 933
2. መይራሪ 933 - 948
3. ሐርበይ 948 - 956
4. ጠጠውድም 956 - 996
5. ግርማ ስዩም 996 - 1036
6. ይምርሐነ ክርስቶስ 1036-1076
7. ዛን ስዩም 1076 - 1116
8. ሐርቤ/ገ/ማርያም/1116 - 1156
9. ቅዱስ ላሊበላ 1156 - 1196
10. ናኩቶል አብ1196 - 1236
11. ይትባረክ 1236 - 1253

ናቸው።

3. የቅዱስ ላሊበላ የሕይወት ታሪክ

ከዛጉዬ ሥርወመንግሥት በ7ኛ ደረጃ የነገሰው የዛን ስዩም ልጅ የሆነው ቅዱስ ላሊበላ የአገው ተወላጅ ከሆኑችው እናቱ ኪርዋርና በ1101 ዓ.ም (1110 ዓ.ም የሚሉም አሉ)ታህሳስ 29 ቀን በቡግና ወረዳ ደብረ ሮሐ ከተባለች መንደር ተወለደ። ውልደቱ ከዮሰስ ክርስቶስ ልደት ጋር የተገጣጠመ ነው።

ቅዱስ ላሊበላ በተወለደ ጊዜ ንቦች በላዩ ላይ ስለሰፈሩና ከመወለዱም በፊት ለእናቱ ለንግሥት ኪርዎርና የሚወለደው ሕፃን ታላቅ ሰው እንደሆነ ቅዱስ ሚካኤል ትንቢት ነግሯት ስለነበር ታላቅ ሰው መሆኑን ንብ እንኳ አወቀ ብላ «ላል በላ» አለችው። ላል በአገው ቋንቋ ማር ማለት ነው። ላል በላ ማለት ደግሞ ማር በላ ማለት ነው። በመሆኑም ላሊበላ የሚለው ስሙ በዚህ ሁኔታ እንደተሰየመ ገድሉ ይገልፃል።

ቅዱስ ላሊበላ 6 ዓመት ሲሞላው ከቤተመንግሥት አባ ጴንጤል የተባለ መምህር ተቀጥሮለት በአጭር ጊዜ ጳዊት እንደጠናቀቀ ታሪኩ ይናገራል። ቅዱስ ላሊበላ አባቱ ዛን ስዩም 40 ዓመት ከነገሰ በኋላ ስለሞቱበትና እናቱም ወዲያው ስላረፉ ከፍተኛ ሃዘን ቢደርስበትም ከፍተኛ የትምህርት ጉጉት ስለነበረው ጎጃም በመሄድ ብሉይና ሃዲስን እንዲሁም ስርአተ ቤተክርስቲያንን ተምሮ ወደ ትውልድ ቦታው ተመልሷል።

ከዚህም በኋላ በሥልጣን ላይ ከነበረው ታላቅ ወንድሙ ሐርቤ ጋር ሆኖ ሥርዓተ መንግሥት ተማረ። በዚህ ወቅት የሀገሩ መኳንንትና ሹማምንት ቀደም ሲል ስለላሊበላ የተነገረው ትንቢት ይፈፀም ዘንድ ሐርቤን በተደጋጋሚ ይነግሩት ስለነበር ለሥልጣኑ በመስጋት ላሊበላን ሊገድለው ወሰነ። እንደመግረዳ የተጠቀመውም በእናትም ባባትም እህቱ የሆነችውንና ለላሊበላ ግን የአባቱ ልጅ ብቻ የሆነችውን ራሔልን ነበር።

ላሊበላ ኢየሱስ ክርስቶስ በእ..ተ አርብ የተቀበለውን መከራ በማሰብ አርብ አርብ ላንቁስ/ኮሶ/ ይጠጣ ነበር። በዚህም እለት ላንቁሶ እንድታዘጋጅለት ለራሔል ሲነግራት መርዝ ጨምራ አዘጋጀችለት። መጀመሪያ መርዙን የላሊበላ ተላላኪ የነበረ ዲያቆን ሲቀምሰው ወዲያው አስታውኮት ሞተ።

www.ethiopianorthodox.org

ትውልዱን የበላው ውሻም ወዲያው ሞተ። በዚህን ጊዜ ቅዱስ ላሊበላ በእሱ ምክንያት የተላላኪውና የውሻው ሞት አሳዝኖት መርዙን አንስቶ ጠጣውና ሞተ። ነገር ግን ቅዱስ ላሊበላ ምንም አልሆነም። ሦስት መዐልትና ሦስት ሌሊት ሰውነቱ ሙቀት ሳይለየው ቆየ። ቅዱስ ላሊበላ ግን በቅዱስ ገብርኤል መሪነት ሰባቱን ሰማያት እየተመለከተ ነበር። በዚህም ጊዜ ገንዘን እንቀብራለን ብለው አካሉን ቢዳስሱት ሙቀት ከሥጋው ያልተለየው በመሆኑ 3 ቀን ውሎ አደረ። ከሦስት ቀን በኋላ እንቅልፍ ይዞት ባኖ እንደሚነሳ ብድግ ብሎ ተቀመጠ፣ ያየና የሰማም ሁሉ ተደነቀ። በሌላም ጊዜ መልአኩ ገብርኤል ከእግዚአብሔር ታዞ በሱ መሪነት ወደ ምድረ ግብፅና ኢየሩሳሌም ሄደ እዚያም ፈጣሪው ክርስቶስ «ላሊበላ ሆይ እንኳን ደህና መጣህ አሁን የሰውን የመከራና የደስታ ቦታ ለማየት ኢየሩሳሌም በመሄድ ማማሹራና በበረሃ ይቀር ነበር። አሁን ግን በአንተ ስም ከተወለድክበት አገር አዲሲቷን ኢየሩሳሌም ትሰራለህ። 10 ቤተመቅደሶችን ትሰራለህ። አንተ የምትሰራቸው አብያተክርስቲያናት በማንም ሊሰሩ የማይችሉ ናቸው። ለአንተም « ለብቻህ አለት እንደስም እንዲቀልጥልህ ቃል ገባሁልህ »» /መዝ- 88፣3/ በማለት አምላክ እንደነገረው ገድሉ ያስረዳል።

በመሆኑም ሥልጣን ከታላቅ ወንድሙ ሐርቤ የተረከበው ላሊበላ ለ40 ዓመታት በነገሰበት ወቅት 10 ውቅር አብያተክርስቲያናትን ከአንድ አለት ፈልፍሎ ሰርቷል። የእነዚህም ቤተመቅደሶች ግንባታ 23 ዓመት እንደፈጀበት ገድሉ ይገልፃል።

በሌላ በኩል ደግሞ ቅዱስ ላሊበላ በኢትዮጵያ የተለያዩ ክፍሎች ከቋጥኝ ድንጋይ ፈልፍሎና ወቅሮ ያነፃቸው አብያተክርስቲያናት 77 እንደሆኑና ከነዚህም አሥሩ በላሊበላ ፣ ቀሪዎቹ 67ቱ በተለያዩ የኢትዮጵያ ክፍል እንደተሰሩ በገድሉ ስለመጠቀሱ የሚናገሩ አሉ። ከነዚህም ሠላሳዎቹ በክርስ ምድር እንዲሰወሩለት ፀልዮ እንደተሰወሩለትና ቀሪዎቹ 47ቱ ደግሞ ካንዳንዶቹ በስተቀር አሁንም የሚቀደስባቸው ስለመሆናቸው ይነገራል።

፬ ቅዱስ ላሊበላ በደብረ ሮሃ የሰራቸው ውቅር አብያተክርስቲያናት

ላሊበላ በአማራ ብሔራዊ ክልል በሰሜን ወሎ ዞን በላስታ ወረዳ የምትገኝ ሁለት ቀበሌና 12.000 ነዋሪ ያላት ከተማ ናት። ከተማዋ ከአዲስ አበባ 700 ኪሎ ሜትር ርቀት ላይ የምትገኝ ስትሆን ከአዲስ አበባ እስከ ወልዲያ ያለው 520 ኪሎ ሜትር መንገድ አስፋልት ሲሆን ከዚያም በኋላ ያለው 180 ኪሎ ሜትር በጋ ከክረምት የሚያገለግል የጠጠር መንገድ ነው።

በዓለም የቅርስ መዝገብ ውስጥ የተካተቱት አስደናቂዎቹ የላሊበላ ውቅር አብያተክርስቲያናት የሚገኙት በዚህችው ጥንታዊቷ ሮሃ ደርቻ ላይ ነው። የነዚህም በርካታ አብያተክርስቲያናት በአንድ ላይ መገኘት ከተማዋን ከኢየሩሳሌም ጋር እንደሚያመሳስላት የታሪክ ፀሃፊዎች ዘግበዋል።

ከ1512 እስከ 1513 ዓ.ም ለስድስት ዓመታት በሰሜን የአገሪቱን ክፍል ሲዘዋወር የነበረው ፖርቹጋላዊ ካህንና የታሪክ ዘጋቢ ፍራንቼስኮ አልቫሬዝ የላሊበላን ውቅር አብያተክርስቲያናት ለመጀመሪያ ጊዜ ተመልክቶ ፣

«ስለ እነዚህ /ስለላሊበላ ውቅር አብያተክርስቲያናት/ ሥራዎች ብዙ ብጽፍ የሚያምነኝ ሰው መኖሩ በጣም ያሳስበኛል ፣ ያስጨንቀኛል። እስከአሁን ያልኩትንም እንኳ ቢሆንውሸት ነው ነው የሚሉኝ። ነገር ግን የፃፍኩት በሙሉ እውነት ለመሆኑ በኃያሉ እግዚአብሔር ስም እምላለሁ። እንዲያውም ከዚህ በላይ ማለት ይቻላል። ሆኖም በቀጣፊነት ስሜ እንደማይነሳ ተስፋ አደርጋለሁ።» ብሏል።

ስለላሊበላ ውቅር አብያተክርስቲያናት የተፃፉ በርካታ ጽሑፎችንና ፎቶግራፎችን ተመልክቻለሁ። በቦታው ላይ ተገኝቼ ለማየትና ጥበቦቹን ለማድነቅ ዕድል ሳገኝ ግን ይህ የመጀመሪያ ጊዜዩ ነው። በፊት ስለላሊበላ ውቅር አብያተክርስቲያናት የነበረኝ ግንዛቤ (Vision) ከእውነታው የተለየ ነበር። ከእናቱ በሰፊው ተነጥሮ የሚታየውን አለት ፈልፍሎ 10 በተለያዩ ዲዛይን ያሸበረቁ ውቅር ሕንፃዎችን ከነውስጥ ለውስጥ መተላለፊያቸው መስራት ይቅርና ለገበጣ መጫወቻ የሚሆኑ 12 የጠጠር መያዣ ጉድጓዶችን መፈልፈል እንኳ የሚቻል አይመስልም። በዛን ዘመን ግን ሕንፃዎችን ከአለት ፈልፍሎ ማውጣት ተችሏል።

ውቅር ሕንፃዎቹን ከውጭ አይተን የምንደነቀውን ያህል በእያንዳንዱ ሕንፃ ውስጥ ስንገባ በውስጣቸው የምናየው የሕንፃ ጥበብ እንኳን ከአንድ አለት ማውጣት ይቅርና በዘመናዊ ግንባታ ብሎኬት ደርድሮ ሲሚንቶ አቡክቶ ለመስራት እንኳ የሚያዳግት ይመስላል።

እነዚህ የላሊበላ ውቅር አብያተክርስቲያናት አምዶቻቸው ሳይቀሩ በኦርቶዶክስ ሃይማኖት የተለያዩ ትምህርቶችና እምነቶች ተምሣሌትነት የተሰሩ ናቸው።

የውቅር አብያተክርስቲያናቱ ብዛት አሥራ አንድ እንደሆኑ በተደጋጋሚ ቢገለፅም በዚህ ቁጥር የእምነቱ ተከታዮችም ሆኑ የወረዳው የባህል፣ቱሪዝምና ማስታወቂያ ጽ/ቤት ኃላፊዎች አይስማሙም። የእምነቱ ተከታዮች የሚያቀርቡት መረጃ በገድሉ ላይ የተጠቀሰው 10 ቤተመቅደሶችን እንደሚሰራ ሲሆን 11 የተባሉት አንዱን እንደሁለት /ጎልጎታና ደብረሲና/ በመቁጠር መሆኑን ሲሆን የባህል ኃላፊዎቹ ደግሞ አንድ ቤተክርስቲያን ማሟላት ያለበትን ማለትም ማህሌት፣ መቅደስና ቅድስትን አሟልተው ያሉት ውቅር ሕንፃዎች 10 ብቻ መሆናቸውን ነው። በመሆኑም ትክክለኛውን ቁጥር መያዝ ያለብን ይመስለኛል።

አሥሩ ውቅር አብያተክርስቲያናት የተሰሩት በሦስት ምድብ ነው። የመጀመሪያው ምድብ በመጀመሪያ የተሰራችውን ቤተ ማርያምን፣ በመጠን ከሁሉም የሚበልጠውን ቤተ መድሃኔአለምን፣ ቤተ ጎልጎታን/ ደብረሲናን/፣ ቤተ መስቀልንና ቤተ ደናግልን ያካተተ ሲሆን እነዚህም በምድራዊ ኢየሩሳሌም አምሣል የተሰሩ ናቸው።

በሁለተኛው ምድብ የሚገኙት ደግሞ በቁጥር አራት ሲሆኑ እነርሱም ቤተ ገብርኤል/ሩፋኤል፣ ቤተ ሊባኖስ፣ ቤተ መርቆሬዎስና ቤተ አማኑኤል ናቸው። በዚህ ምድብ ያሉት በሰማያዊ ኢየሩሳሌም ተምሳሌት የተሰሩ ናቸው።

በሦስተኛው ምድብ የሚገኘው ቤተ ጊዮርጊስ ሲሆን ለብቻው ፈንጠር ብሎ በመጨረሻ የተሰራ ነው። ይህም በኖህ መርከብ ተምሳሌት የታነፀ ነው።

በአንደኛው ምድብ ቤተ ማርያም፣ ቤተ መድሃኔአለምና ቤተ መስቀል ከበድን ሁለት ደግሞ ቤተ ሊባኖስና ቤተ አማኑኤል ጊዜያዊ መጠለያ ስለተሰራላቸው ውጫዊ ገጽታቸውን እንደልብ ተመልክቶ ለማድነቅ ቢያስቸግርም የመጠለያው መሠራት በሕንፃዎቹ ላይ ይደርስ የነበረውን አደጋ መታደግ እንደቻለ መገንዘብ ይቻላል።

የመጠለያውን ችግር በዘላቂነት ለመቅረፍ ደግሞ ከአውሮፖ ህብረት በተገኘ የገንዘብ ድጋፍ ጊዜያዊውን መጠለያ የሕንፃዎቹን ገጽታ በማይሸፍንና እይታን በሚማርክ መጠለያ ለመተየር ቅድመ ዝግጅቱ እየተጠናቀቀ ይገኛል። ዘመናዊ መጠለያውን ለማሰራት የቅርስ ጥናትና ጥበቃ ባለሥልጣን እለም አቀፍ የዲዛይን ጨረታ አውጥቶ አሸናፊ የሆነው «TEPRIN ASSOCTATI» የተባለው የጣሊያን ኩባንያ ዲዛይኑን አጠናቋል። በዚህም ዲዛይን መሠረት እለም አቀፍ የግንባታ ጨረታ ወጥቷል። ምርጫው እንዳለቀ ግንባታው በቅርብ እንደሚጀመር ይታመናል።

ምንም እንኳን የእያንዳንዳቸውን ውቅር ሕንፃዎች አሰራርና ተምሣሌትነታቸውን በሙሉ ዘርዘር ማቅረብ ባይቻልም ለአንባቢያን መጠነኛ ግንዛቤ ለማስጨበጥ ባይቻልም ... በአሰራራቸው ቅደም ተከተል ስለእያንዳንዱ ... ውቅር አብያተክርስቲያናት አጫጭር መግለጫ እንደሚከተለው ይቀርባል።

4.1 ምድብ አንድ
4.1.1 ቤተ ማርያም

የቤተ ማርያም ቤተክርስቲያን ቅዱስ ላሊበላ ለስራው መጀመሪያ ያደረጋትና የማርያም ጽላት የሚገኝባት ናት። ቤተ ማርያም አመቱን ሙሉ የሚቀደስባት የአሥሩ የላሊበላ ውቅር አብያተክርስቲያናት ርዕስ አድባራት ናት።

ቤተ ማርያም ሙሉ በሙሉ ከአለቱ ተለይታ የተሰራችና ዙሪያዋን በማሚ ጋራ /ድምፅ የሚያስተጋባ ጋራ/ የተከበበች ናት። ወደ ቤተክርስቲያ ቅጥር ግቢ የሚያስገቡ ሁለት በሮችና ወደ ቤተክርስቲያ የሚያስገቡ 3 በሮች አሉዋት። ከሦስቱም መግቢያ በሮች ስር ከዋናው ሕንፃ በቁመት የሚያንስ በረንዳ ይታያል። በረንዳዎቹ ከመካከል ሁለት አምዶች አሉዋቸው። ወደ ቤተ ማርያም ከምዕራብ ወደ ምሥራቅ በሚያስገባው በር ሲገባ መጀመሪያ አንድ አጭር አምድ አለ። ቀጥሎም 4 ራሳቸውን ችለው የቆሙ አምዶች አሉ። ከመንበሩ ፊት ለፊት ደግሞ ረጅም አምድ ይታያል። ይህም ከሌሎቹ የተለየ በመሆኑ አምደብርሃን በመባል ይጠራል። በአጼ ፋሲል ዘመነ መንግሥት የደብሩ አለቃ ሊቀ ካህናት ዘናዌ አምደብርሃ እንደጽላት ስለምትቆጠር መከበር አለባት ብለው በጀኖና ጥንግ ድርብሸፍነዋታል። እስካሁንም በየጊዜው ጀኖውና ጥንግ ድርቡ ሲያረጅ እየተቀየረ አምደብርሃ እንደተሸፈነች ትኖራለች።

በስተ ምዕራብ በሚገኘው በር ወደ ውስጥ ሲገባ መሐል ለመሃል ጣሪያው ከፍ ብሎ ሲታይ ግራና ቀኝ ፎቅ በመሆኑ ጣሪያው አጠር ብሎ ይታያል። ቤተ ማርያም ውስጧ በተለያዩ ዲዛይኖችና ስዕሎች የተንቆጠቆጠች ናት።

ቤተ ማርያም ግርግዳና ጣሪያ ላይ የተሳሉት ስዕሎች እያንዳንዳቸው በተምሳሌት የተሞሉ ናቸው። ለምሣሌ የሰሎሞን ማኅተም ላሊበላ ከሰሎሞን ዘር መወለዱን ለማሳየት፣ በሕንፃዋ ግርግዳ ላይ የሚታየው ሌጣ ፈረስ ንፃነትና ሠላም የሰፈነበት፣ ረሃብ የማይታወቅበት ዘመን ተምሣሌት ነው። ቀይ በሬና ጥቁር በሬ እንደተዋጉ ተስሎ የሚታየው የሥጋ ሥራና የመንፈስ ሥራ ዘወትር እንደሚጋጩ ለማሳየት፣ አውሬ ዶሮው ደግሞ ጌታ እንደሚጋጩ ... ሦስት ጊዜ ትክደኛለህ ብሎ ጴጥሮስም ዶሮ ሳይጮህ ሦስት ጊዜ ትክደኛለህ ብሎ የተናገረበትና የተገለፀበት ዶሮ ተምሳሌት ነው። በቤተክርስቲያ ውስጥ ያሉት ስዕሎች በርካታ ሲሆኑ ሁሉም ተምሣሌት እንዳላቸው የቤተክርስቲያ አገልጋዮች ይገልፃሉ። ቤተ ማርያም የቅዱስ ላሊበላ የመጀመሪያ ሥራ እንደመሆንዋ መጠን የጀማሪ ሥራ የማትመስል ልዩ ጥበብ የታየባት ያማረችና የተዋበች ናት።

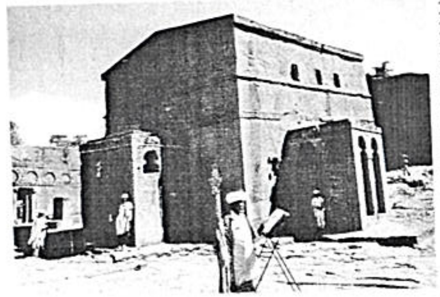

ቤተ ማርያም

በሁለተኛነት የተሰራ ሲሆን በስፋቱ ከአሥሩም አብያተክርስቲያናት የመጀመሪያው ነው። ቤተ መድሃኔዓለም 3 በሮች፣ ከውጭ በኩል 34 ቋሚ አምዶችና ከውስጥም በርካታ አምዶች አሉት። ከማርግዳው ጋር ከተያያዙት ጋር በድምሩ 72 አምዶች አሉት። መንበሩ ካለበት መግቢያ ጣሪያ ላይ ሁለት የላሊበላ ጋሻዎችና ባርኔጣ ተስቅለው ይታያሉ። «እናሮ የላሊበላ ጋሻዎችና ባርኔጣ ... በመባል የሚታወቀውና ተሰርቆ ከቤልጅየም አይገባ» በመባል የሚታወቀውና ተሰርቆ ከቤልጅየም አገር የተመለሰው መስቀልም የሚገኘው በዚሁ ቤተክርስቲያን ነው።

ቤተ መድሃኔዓለም በ16ኛው ክፍለ ዘመን በመሬት መንቀጥቀጥ የውጭ አምዶቹ በከፊል በመፍረሳቸው አሁን የሚታዩት አምዶች አብዛኞቹ እንደገና በድንጋይ

www.ethiopianorthodox.org

የተሰሩ ናቸው::

የፈረሱትንም አምዶች እንደገና ለማሰራት አጼ ምንሊክ የአርመን ተወላጅ የሆኑትን ሙሴ ፊሊጵና ሙሴ በርታሌን አስመጥተው የወደቁትን የውጭ አምዶች እስከሕንፃው ወገብ ድረስ አሰርተው እንዳሉ በ1906 እሳቸው በመሞታቸው ጥገናው በጅምር ለብዙ ዘመን ቆይቷል:: በ1954 ዓ.ም ግርማዊ ቀዳማዊ ኃይለሥላሴ ካምቡስ የተባለ ጣሊያናዊ አስመጥተው በአ ጼ ምንሊክ የተጀመረውን ጥገና ከፍጻሜ አድርሰዋል::

ይሁን እንጂ ካምቡስ በጥገና ስም ሕንፃውን እየሰረሰረ ቀጫጭን ብረቶችን በመቅበር ለስሮ ካርታሚ በሚል የሚታወቀውን ቀይ ቀለም በመቀባቱ ሕንፃው የነበረውን መልክና ውበት ቀይሮታል:: ከዚህም በላይ በዐሃይ ጊዜ ካርታሚው ስለሚቀረና ምዕመናንን በእጅጉ አስመርሮ ነበር::

ቤተ መድሐኔዓለም

በ1967 ዓ.ም ደግሞ አጼ ኃይለሥላሴ ሳንጅር እንጀሊኒ የተባለ ጣሊያናዊ አስመጥተው ቀድሞ በካምቡስ የተሰራው እንዲነሳ ተደርጓል:: በዚህም ጊዜ የመፋቱን ስራ ይሰሩ የነበሩት ሙያተኞች ባለመሆናቸው ብረቶቹን ለማውጣት ሲባል የሕንፃው አካል በእጅጉ ተጎድቷል:: በአጠቃላይ በተለያዩ ጊዜያት የተደረጉት ጥገናዎች ታይቶ የማይጠገበውን የቤተ መድሃኒአለም ሕንፃ ውበት ከማጥፋቱም በላይ ለከፍተኛ ጉዳት ዳርጎታል::

4.1.3 ቤተ ጎልጎታ /ደብረ ሲና/

ይህ ቤተ መቅደስ ከቤተ ማርያም በስተምዕራብ የሚገኝ ሲሆን ወደ ቅጥር ግቢው የሚያስገቡ አምስት በሮች አሉት:: አንዱ ለጊዜው የተዘጋ ነው:: በሦስተኛነት የታነፀው ይኸው ቤተክርስቲያን ሁለት ደጃፎች አሉት:: በደቡብ በር ወደላይ ሲታይ አምስት መስኮቶች አሉት::

ቤተ ጎልጎታ አንድ ጎኑ ከቤተ ማርያም ማሚ ጋራ ጋር የተያያዘ ነው:: ከጎልጎታ አናት ላይም የቤተ ማርያም ማህሌት መቆሚያ ይገኛል:: በዚህ ቤተ መቅደስ ቅዱስ ላሊበላ ይይዘው የነበረ መቋሚያና መስቀል ይገኛል::

ከማህሌቱ እስከ ታቦተ ኪዳነ ምህረት ድረስ 8 አምዶች አሉት:: አምዶቹ የመስቀል ቅርፅ ያላቸው ሲሆኑ ይህም ከሌሎቹ የላሊበላ አብያተክርስቲያናት አምዶች የተለዩ ያደርጋቸዋል:: አምዶቹ እያንዳንዳቸው 4 ክባስ አላቸው:: በጣሪያውም ላይ ያማሩ የመስቀል ቅርፆች ይታያሉ:: ከዋናው በር ወደ ውስጥ ሲገባ ጎልጎታን ያገኛሉ:: በጎልጎታ ከሚገኘው የሚካኤል ጽላት መንበር ሥር የቅዱስ ላሊበላ መቃብር ይገኛል:: ከላሊበላ መቃብር ጀርባም የየሱስ ክርስቶስ ግንዘት ተምሣሌት ይታያል:: በዚህ ቤተክርስቲያን የ12ቱ ሃዋርያት ምስል በሕንፃው ግርግዳ ላይ ተቀርጾ ይታያል:: አንዳንዶቹ በእርጥበት ምክንያት ጉዳት የደረሰባቸው ሲሆን የተወሰኑት በጥሩ ይዞታ ላይ ይገኛሉ::

ከቤተ ጎልጎልታ/ደብረሲና/ በስተምዕራብ ቀራንዮ ይገኛል:: በዚህም የኢየሱስ ክርስቶስ ስቅለትና የአዳም መቃብር ተምሣሌት ይገኛል:: ይህም ኢየሱስ ክርስቶስ የተሰቀለው በአዳም መቃብር ላይ ነው የሚለውን ለማሳየት ነው::

4.1.4 ቤተ መስቀል

ቤተ መስቀል ከቤተ ማርያም በስተምሥራቅ የምትገኝ ነች:: ከቤተ ማርያም ማሚ ጋራ ሥር ሆና ከምዕራብና ከምሥራቅ በኩል ከአለቱ አልተለያየችም:: ቤተ መስቀል ኢየሱስ ክርስቶስ የተሰቀለበት መስቀል ምሣሌ ናት::

ከቤተ ማርያም በኩል ፊለፊት ሲታይ 10 የከርቭ /የግማሽ ክብ/ ቅርጾች ይታያሉ:: እነዚህም ከርቮች 10 ቤተ መቅደስ ስለመኖራቸው ምሣሌ እንደሆኑ የሃይ ማኖቱ ሊቃውንት ያስረዳሉ:: በአማረ ዲዛይን የተቀረፀው የላሊበላ መንበር /የጽላት ማስቀመጫ/ ይገኛል:: በዚህ ቤተክርስቲያን የግርግዳ ሥዕል አይታይም:: ቤተክርስቲያ ወደ ጎን ጠባብ ስትሆን ቀ መቷ ረጅም ነው::

ቤተ መስቀል በአንድ ተርታ ራሳቸውን ችለው የቆሙ አራት ከግርግዳው ጋር ከተያያዙት ጋር በድምሩ 12 አምዶች አሉዋት:: ቤተ መስቀል አራት መስኮቶችና ሦስት በሮች ያሏት ስትሆን በስተጀርባ ያለው በር ገደል ስለሆነ ዝግ ነው:: ቤተ መስቀል ውስጥ ሲገቡ በስተግራ ሁለት ክፍሎች ወደ ጎን ይታያሉ:: የመጀመሪያው ቅኔ ማህሌቱ ሲሆን ቀጥሎ ያለው ዕቃ ቤቱ ነው:: ቤተ መስቀል ከቅኔ ማህሌቱ ጣሪያ ላይ በትልቁ የተቀረፀ መስቀል ይታያል:: ከውጭ ሲገባ መጀመሪያ ከሚገኘው አምድ ላይም በጥሩ ሁኔታ የተቀረፀ መስቀል ይታያል::

4.1.5 ቤተ ደናግል

ቤተ ደናግል በአምስተኛ ደረጃ የተሰራች ቤተ መቅደስ ናት:: ሁለት መግቢያ በሮች አሏት:: አንዱ ከቤተ ማርያም በኩል ሲሆን ሁለተኛው ደግሞ ወደ ጎልጎታ ሲኬድ በስተግራ የሚገኝ ነው:: አራት አምዶችና አንድ ትንሽ መስኮትም አላት:: የቤተ ደናግል አለት በጣም ጠንካራ ይመስላል:: ከአለቱ ተለይቶ ብቻውን የቆመ ባለመሆኑ የውጭው ቅርፅ ይህን ይመስላል ብሎ መናገር ያስቸግራል:: ቅርጽም ሆነ ሥዕል በሕንፃው ላይ አይታይም::

4.2 ምድብ ሁለት

4.2.1 ቤተ ገብርኤልና ሩፋኤል

ወደ ቤተ ገብርኤል ቅጥር ግቢ ከሚያስገባው ወይም ከሚያስወጣው አንድ በር ላይ የሚገኘው ጥንታዊ የእንጨት ደጃፍ በ18ኛው ክፍለ ዘመን ከገብርኤል ምድር ቤት ከባህር ውስጥ የተገኘና እንደዚሁ ሲቀመጥ ኖሮ በእንጀሊኒ እንደተገጠመ የዕድሜ ባለፀጎች ይናገራሉ:: በሩ ውሃ ውስጥ የኖረ አይመስልም::

ከሁለተኛው ምድብ በመጀመሪያ እንደተሰራ የሚነገርለት ቤተ ገብርኤል ሙሉ በሙሉ ፎቅ ሲሆን ምድር ቤቱ በውሃ በመሞላቱ አገልግሎት አይሰጥም:: ሕንፃው ከላይና ከታች ከአለቱ ጋር ያልተለያየ ነው:: የቤተ ገብርኤል መግቢያ ዋና በር ከፊት ለፊትም ከግርግዳው ያልተለዩ ነገር ግን ከግርግዳው በጣም ወጣ ያሉ 8 አምዶች ይታያሉ:: ሦስቱ ለፎቁ ብቻ የሚያገለግሉ ሲሆኑ አምስቱ እስከታች ምድር ቤቱ መሠረት ድረስ የሚዘልቁ ናቸው::

ከሕንፃው ውስጥ ሁለት ራሳቸውን ችለው የቆሙ ግዙፍ አምዶች አሉ:: እያንዳንዳቸው 4 ክባስ አላቸው:: ቤተ ገብርኤል ፎቅ በመሆኑ ሊሆን ይችላል ጣሪያው ወደ ላይ ብዙም ከፍታ የለውም::

በቤተ ገብርኤል ዋናው በር እንደተገባ በስተቀኝ ሩፋኤል ይገኛል:: ወደ ውጭ የሚያስወጣ በር ቢኖረውም ከስሩ ገደልና ባህር ስለሆነ አገልግሎት አይሰጥም:: ስለዚህ ገብርኤልና ሩፋኤል በአንድ ሕንፃ ውስጥ ያሉ ናቸው:: ታቦተ ሩፋኤል ያለበት ክፍል አንድ ግዙፍ አምድና ሁለት መስኮቶች አሉት:: የውስጥ አምዶቹ ዙሪያቸው አራት ማዕዘን ክባስ አላቸው:: አምዶቹን እርስ በርስና ከግርግዳው ጋር የሚያያይዝ ሰፊ ቢም የሚመስል ነገር አለ::

ሕንፃው ከላይና ከታች ከአለቱ አልተለያየም:: ከጀርባም ያማረ ቅርጽ የለውም:: ቤተ ገብርኤል የተሰራው በመንግሥተ ሰማያትና በገሃነመ እሣት አምሳል በመሆኑ የሚያስፈራና ዙሪያው ገደል የበዛበት ነው::

ከቤተክርስቲያኑ በስተምዕራብ በኩል አንድ ትልቅ ገደል አለ:: ገደሉ በግራም በቀኝም መደገፊያ የለውም:: ቀጭንና የሚያስፈራ ነው:: በተለምዶ መፈራረጃ እየተባለ ይጠራል:: ከገደሉ በስተግራ ባህር አለ:: በቀኝ በኩል ደግሞ በበጋ የሚደርቅ የጥርቅም ውሃ አለ:: ቀጭኑ መንገድ የመንግሥተ ሰማይ መንገድ ምን ያህል እንደምትጠብ የሚያሳይ ሲሆን በግራና በቀኝ ያሉት ደግሞ የሲኦል መንገድ ምሣሌዎች ናቸው::

ከመቅደሱ ጣሪያ ላይ ከእንጨት ተፈልፍሎ የተሰራ አንድ የርግብ ቅርፅ ተንጠልጥሎ ይታያል:: ሦስት እንደነበሩ ቢነገርም ሁለቱ የት እንደደረሱ አይታወቅም:: የርግብ ቅርፅ በጎልጎታም አለ::

4.2.2 ቤተ መርቆሬዎስ

ቤተ መርቆሬዎስ በሰባተኛ ደረጃ የተሰራና በስፋቱ ከቤተ መድሃኒአለም ቀጥሎ በሁለተኛነት ደረጃ የሚገኝ ነው:: በ16ኛው መቶ ክፍለ ዘመን በመፍረሱ በጊዜው የነበሩ ምዕመናን ቤተ መቅደሱን ጠግነው ሲኖሩ በ1959 ዓ.ም እንጀሊኒ የተባለ ጣሊያናዊ ሊጠግን መጥቶ ሕንፃው የተጠገነበት ሁኔታ ከቅዱስ ላሊበላ ሕንፃዎች ጋር ተመሣሣይ ባለመሆኑ አፍርሶ ታቦቱንና ንዋየ ቅድሳቱን ወደ ቤተ አማኑኤል አዳብሎት ይኖር ነበር:: በ1982 ዓ.ም ምዕመናኑና ካህናቱ ቤተክርስቲያኑን በጥርብ ድንጋይ ግንብ በመስራት አገልግሎት እንዲሰጥ አድርገዋል:: ከውጭ ስድስት ቦታ ከውስጥ ደግሞ ሁለት ቦታ በጥርብ ድንጋይና በሲሚንቶ የተገነቡ በመኖራቸው የውቅር ሕንፃውን ውበት አጥፍተውታል:: ጣሪያው ምንም ዓይነት ቅርፅና ሥዕል የለውም:: አንዱ አምድ ላይ ብቻ ከአንድ በኩል ሥዕል ይታያል::

የፈረሰውን የሕንፃ ክፍል ወደ ውጭ በመተው በዘመናዊ ግንባታ ከተከለለው ቤተክርስቲያን ውጪ ሁለት የወደሙ፣ ሦስት መሠረታቸው የሚታይና አምስት የቆሙ አምዶች ይታያሉ:: መንበሩ ከሕንፃው ጋር የተቀረፀ በመሆኑ ከሌሎቹ የላሊበላ በአብያተክርስቲያናት ይለያል:: ጣሪያው ሻጋታ ይታይበታል:: ከፊሉ ሕንፃ በመፍረሱ ስድስት የውስጥ አምዶች ግርግዳ ሆነዋል:: ሕንፃው በከፊል በመፍረሱም ከውጭ ሲታይ ምን ይመስል እንደነበር ለመናገር ያስቸግራል:: ቤተ መርቆሬዎስ በገነት አምሣል የተሰራ ነው:: ከላይ በኩል ከቤተ አማኑኤል ማሚ ጋራ ጋር የተያያዘ ነው::

4.2.3 ቤተ ሊባኖስ

በስምንተኛ ደረጃ የተገነባው አብያተክርስቲያን ቤተ ሊባኖስ ነው:: ቤተ ሊባኖስ ከታች ዙሪያውን ከአለቱ ተለይቶ የተሰራ ሲሆን ከአናቱ ግን በሦስት ጎኑ ከአለቱ ጋር የተያያዘ ነው:: በመሆኑም የፊት ለፊት ቅርፁን ታቦት ከተሸከመ ቄስ ጋር የሚያመሳስሉት ፀሐፊዎች አሉ:: በቤተክርስቲያኑ አናት ላይ ያለው አለትም በጣም ግዙፍ ነው:: ከአለቱ ሙሉ ለሙሉ አለመለያየቱ ሕንፃው ላይ የሚያርፈውን ክብደት ሊቀንስ ይችል ይሆናል::

አንዳንድ ፀሐፊዎች ቤተ ሊባኖስ ላሊበላ ከሞተ በኋላ ሚስቱ መስቀል ክብራ እንዳሰራችው ይናገራሉ:: ነገር ግን ላሊበላ ከአሥሩ ቤተክርስቲያናት በመጨረሻ ያሰራው ቤተጊዮርጊስን በመሆኑ አባባሉ ተቀባይነት የለውም:: ለመቀበል የሚቀለው ቅዱስ ላሊበላ አብያተክርስቲያናቱን ሠርቶ እንደፈፀመ ቤተ ሊባኖስን የሴቶች ገዳም አድርጉ የበላይ ጠባቂ ንግሥት መስቀል ክብራን ሾመ:: ቅድስት መስቀል ክብራም ቅዱስ ላሊበላ በሾማት መሠረት የሴት መነኮሳት መናንያንን አሰባስባ ታላቅ ገዳም አደረገችው የሚለው ነው:: ንግሥት መስቀል ክብራ የቤተ ሊባኖስን የሴቶች ገዳም እየረዳች ከቆየች በኋላ እህተ መስቀል /ልብ ዳኃሪ/ የምትባል መነኩሲት አስመርጣ ከሾመች በኋላ ወደ ትግራይ በመሄድ ሽሬ ውስጥ መደባይ ይታብር የሴቶች ገዳም

www.ethiopianorthodox.org

አጽቁጥሮ በምናኔ ላይ እንዳለች ሐምሌ 12 ቀን በማረፉ፡ ቅዱስ ላሊበላ በተገኘበት የቀብር ሥነስርዓቱ ተከናውሏል። ምንም እንኳ የምተችበት ዓመተ ምሀረት ባይገለፅም መስቀል ክብሩ ከላሊበላ በረ ት ማረፉን በማመላከቱ እሷ አሠራችው የሚለውን አ ... በት ያፈርሰዋል።

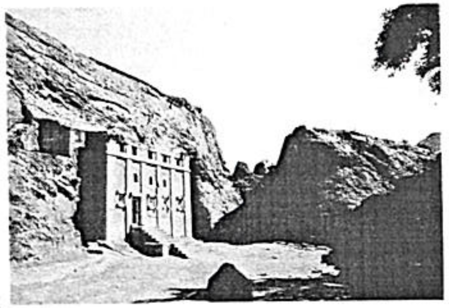

ቤተ ሊባኖስ

ቤተ ሊባኖስን መስቀል ክብሩ አሰራችው የሚለው ግምት የመጣው በስሟ የተቀረፀው የመስቀል ክብሩ ፅ ላት በዚሁ ቤተክርስቲያን መገኘቱ ሊሆን ይችላል። ነገር ግን የቅድስት መስቀል ክብሩ ፅላት መጀመሪያ ይኖር የነበረው በላሊበላ ከተማ አሁን የውሃ ማጠራቀሚያ ጋን ካለበት ቦታ እንደነበርና ሕንፃው በእርጅና ምክንያት በመፍረሱ በጊዜው የነበሩ አበው አምጥተው ቤተ ሊ ባኖስ እንዳስተመጡት የሚገልጹ አሉ።

ቅዱስ ላሊበላ በዘጠነኛ ደረጃ ያነፀው ቤተክርስቲያን ቤተ አማኑኤል ነው። ቤተ አማኑኤል ከሁሉም የላሊ በላ ሕንፃዎች በውበቱ ብልጫ ያለው ነው። በዚህም ይመስላል አንዳንድ ፀሐፊዎች ቤተ አማኑኤል የንጉስና የቤተሰቡ መፀለያ ነበር የሚል ጽሑፍ የሚያስነብቡን። ይሁን እንጂ ለአባባላቸው ተጨባጭ መረጃ የላቸውም።

ቤተ አማኑኤል ዙሪያውን የራሱ ግምጃ ጋራ ያለውና በከፊል ፎቅም ነው። ይህም ከቤተ ማርያም ጋር ያመሳስለዋል። በቤተ አማኑኤል ቤተክርስቲያን ግርግዳ ላይ የሚታዩት ቅርጾች ተመልካችን የሚያማልሉና የሚያስደንቁ ናቸው። ቤተክርስቲያኑ ሦስት በሮችና ከውስጥም አራት አራሳቸውን ችለው የቆሙ አምዶች አሉት።

ከቤተ አማኑኤል ፎት ላይ የቅዱስ ላሊበላ ትልቅ የእንጨት ማተን ይገኛል። ይህ ማተን የሚቆለፈው ከእንጨት በተሰራ ብሉን ነው። እንጨቱ ልክ እንደብሎን ዙሪያውን ጥርስ ወጥቶለት በሎሻ ዙር ከላይ ወደ ታች እንዲገባ ይደረጋል። ሎሻ ዙሩም በጣም ረጅም ነው።

4.5 ሦምድብ ሦስት ቤተ ጊዮርጊስ

ይህ ቤተክርስቲያን ሦስተኛው ምድብ ሲሆን ብቻውን ተነጥሎ በከተማው ምዕራባዊ ክፍል የሚገኝና ቅዱስ ላሊበላ በመጨረሻ ያነፀው ነው።

ቤተ ጊዮርጊስ በመስቀል ቅርፅ በመሠራቱ ከሌሎች የላሊበላ ሕንፃዎች ይለያል። ሦስት ደጃፍ፣ አሥራ ሁለት መስኮቶችና አራት ከግርግዳው ጋር የተያያዙ አምዶች አሉት።

በናብ መርከብ አምሳል የታነፀው ቤተ ጊዮርጊስ ታይቶ የማይጠገብ ውበት አለው። ከሌሎቹ የላሊበላ አብያተክርስቲያናት በተሻለ ይዞታ ላይ የሚገኝ ነው። ቤተ ጊዮርጊስ በጥገና ስም የሰው እጅ ያልነካው ጥንታዊ ይዞቱን እንደያዘ የሚገኝ ነው።

በመሆኑም እንደሌሎቹ አብያተክርስቲያናት ከተጎዳ በኋላ ለጥገና ከመሯሯጥ ከወዲሁ እንክብካቤ ቢደረግለት ዘመናትን ተሻግሮ ጥንታዊ የኢትዮጵያን ታሪክና ስልጣኔ የሚያስረዳ ህያው ምስክር ሊሆን ይችላል።

ከቅኔ ማህሌቱ በስተቀኝ ባለው ዋሻ ውስጥ ረጅም ሰ ድሚ ያላቸው የስድስት ሰዎች አጽም ይገኛል። እነዚህም በባህረ ዮርዳኖስ የተጠመቁ ቅዱሳ ላሊበላን ሊጎበኙ መጥተው በዚሁ የቀሩ ቅዱሳን እንደሆኑ ይነገራል። ከላሊበላ ወጣ ብሎ በሚገኘው ይምረሃነ ክርስቶስም ከዚሁ ጋር ተመሳሳይ የሆነ የአፅም ቁልል ይገኛል።

ቤተ ጊዮርጊስ አናቱ ላይ ሦስት የተደራረቡ የመስቀል ቅርፅ አለው። ከታች ያሉትም ሦስት ደረጃዎች ከላይ ወደ ታች ሲያዩዋቸው የተደራረቡ ሦስት መስቀሎች ይመስላሉ።

5. በላሊበላ አካባቢ የሚገኙ ሌሎች ውቅር አብያተክርስቲያናት

ማዕከሏን ላሊበላ ከተማ ያደረገችው ቡግና ወረዳ ከላሊበላ ውቅር አብያተክርስቲያናት በተጨማሪ ከዘጠኝ የማያንሱ ውቅር አብያተክርስቲያናት እንዳሏት አቶ ወዳጄ ደሳለኝ የወረዳው ባህል፣ ቱሪዝምና ማስታወቂያ ጽ/ቤት ተወካይ ገልጠዋል።

እነርሱም አሸተን ማርያም፣ ገነተ ማርያም፣ ቀንቀኒት ሚካኤል፣ ብልበላ ጊዮርጊስ፣ ብልበላ ቂርቆስ፣ አርባዑቱ እንስሳት፣ ትኩርባ ኪዳነ ምሀረት፣ ማርዝና ሚካኤልና ናኩቶልአብ ናቸው። ከላይ ከዘረዘርናቸው ውስጥ በቦታው ተገኝቼ ያየኋቸው ገነተ ማርያምን፣ ብልበላ ጊዮርጊስን፣ ብልበላ ቂርቆስንና ናኩቶልአብን ብቻ በመሆኑ እያንዳንዳቸውን በዝርዝር እንደሚከተለው አናያለን።

5.1. ገነተ ማርያም

ገነተ ማርያም ውቅር ቤተክርስቲያን የምትገኘው ከላሊበላ በስተሰሜን ምሥራቅ የጼሮውን የላሊበላ ወልዲያ መንገድን ይዘው 24 ኪሎ ሜትር ከተጓዙ በኋላ ትንሽ ከመንገዱ ገባ ብሎ ነው። ገነተ ማርያም የሚለውን ስያሜ ያገኘችው በገነት አምሳል በመሠራቷ እንደሆነ የቤተክርስቲያ አገልጋዮች ይናገራሉ። በ020 ቀበሌ ገበሬ ማህበር ውስጥ የምትገኘው ገነተ ማርያም ከ80 በላይ ካህናት አሏት።

ገነተ ማርያም አሰራሯ ከቤተ መድኃኔዓለም ጋር በእጅጉ የምትቀራረብ ናት። ዙሪያዋን ሃያ አራት የውጭ አምዶችና ከውስጥ ደግሞ አራት አምዶች በድምሩ ሃያ ስምንት አምዶች፣ ሦስት በሮችና ሃያ አራ ት የተለያዩ ቅርጾች ያሉዋቸው መስኮቶች አሏት።

ከሌሎቹ የላሊበላ ውቅር አብያተክርስቲያናት የምትለየው ደግሞ የውጭዎቹ አምዶች ሲቀሩ ውጫዊና ውስጣዊ ክፍሏ በነጭ ኖራ መለሰ ነው። ውስጧም ሙሉውን በጊዜ ብዛት በደበዘዙ ሥዕሎች ያሸበረቀ ነው።

በውስጧ ከሚገኙት ሥዕሎችም አሥሩ ደናግል፣ አዳምና ሔዋን፣ ኢየሱስ ክርስቶስ፣ ኢየሱስ ክርስቶስ ለአሥራ ሁለቱ ሐዋርያት ውሃውን ወይን አድርጎ እንዳጠጣቸው የሚያሳይ፣ ቅዱስ ገብርኤል ከነፊረሱ፣ አብርሃም ይስሐቅን ለጊታ ሊሰዋው ሲል እግዚአብሔር የልቡን አይቶ በግ እንዳወረደለት የሚያሳይ፣ ኢየሱስ ክርስቶስ በአህያ ላይ ተቀምጦ ወደ ኢየሩሳሌም ሲሄድ ዘንባባ እያነጠፉ ሲያመሰግኑትና ሌሎችም በርካታ ሃይማኖታዊ ሥዕሎች በነጩ ኖራ በተለሰነው ግርግዳና ጣሪያ ላይ ተስለው ይገኛሉ። ለእያንዳንዱ ሥዕል በግዕዝ ቋንቋ መግለጫም ተጽፎ ይገኛል።

ገነተ ማርያምን ማን አነፃትና መቼ ታነፀች በሚለው ላይ ውዝግብ አለ። የቤተክርስቲያ አገልጋዮች በ1255 ዓ.ም በንጉሥ ይኩኖአምላክ እንደታነፀችና ስራ ውም ሰባት ዓመት እንደፈጀ ይናገራሉ። እንደመረጃም በቤተክርስቲያ የውስጥ አምድ ላይ በግዕዝ ቋንቋ በእግዚ አብሔር ፈቃድ እኔ ይኩኖ አምላክ አነፅኳት የሚለውን ጽሑፍ ያሳያሉ። ይሁን እንጂ ይህ ጽሑፍ ራሱ መቼ እንደተፃፈ ባለመታወቁ መረጃውን አምኖ ለመቀበል ያስቸግራል።

ሌሎች ወገኖች ደግሞ ይኩኖ አምላክ የተረጋጋ የግዛት ዘመን ያልነበረውና በዚህ አካባቢም ባለመኖሩ ገነተ ማርያምን ሊሰራ አይችልም ይላሉ። በመሆኑም ገነተ ማርያም የታነፀችው በንጉሥ ላሊበላ ነው የሚሉ አሉ። እነዚህም ወገኖች ቢሆኑ የሚያቀርቡት ተጨባጭ መረጃ የላቸውም።

ገነተ ማርያምን ማን ሰራት የሚለው ሰፊ ጥናት የሚጠይቅ በመሆኑ የታሪክ ተመራማሪዎች ትኩረት ቢ ያርፍበት መልካም ነው እንላለን።

ቤተክርስቲያ ተፈልፍሎ በወጣው ግሚ ጋራ የታጠረች ስትሆን በቅርስ ጥናትና ጥበቃ ባለሥልጣን ጊዜያዊ መጠለያ ተሰርቶላታል። ይሁን እንጂ መጠለያው ከመሰ ራቱ በፊት በደረሰ ጉዳት በአንዱ የሕንፃው መአዘን ላይ ከውጭዎቹ አምዶችና ከጥናው ሕንፃ መካከል የሚገኘው በረንዳ ጣሪያ በመፈረካከሱ አስቸኳይ ጥገና የሚሻ ነው።

5.2. ብልበላ ጊዮርጊስ ውቅር ቤተክርስቲያን

ብልበላ ጊዮርጊስ የላሊበላ ሰቆጣ መንገድን ይዘው 35 ኪሎ ሜትር እንደተጓዙ ብልበላ የምትባለውን መንደር በስተቀኝ እንዳገኙ ከመንደሯ መሃል ለመሃል አልፈው ጥቂት እንደተጓዙ ይገኛል። ብልበላ ጊዮርጊስ ከፊት ለፊቱ ግሚ ጋራ የሌለውና ዙሪያውን ተፈልፍሎ ከአንድ ጎኑ ብቻ ጣሪያው ከአለቱ ጋር የተያያዘ ነው። ብልበላ በጥንት ጊዜ ፍኖተሉዛ በመባል የሚጠራና የጊ ዮርጊስ ቤተክርስቲያን እንደታነፀ የእሳት ነበልባል በመታየቱ ነበልባል የሚለው ቀስ በቀስ ተለውጦ ብልበላ እንደተባለ የአካባቢው የዕድሜ ባለፀጎች ይ ገራሉ።

ብልበላ ጊዮርጊስ አራቱ መስኮቶች ላይ የንብ መንጋ ሰፍሮ ይታያል። ይህም የንብ መንጋ ከሕንፃው ጋር እኩል ዕድሜ እንዳለው የደብሩ ገበዝ ይናገራሉ። ማሩም ለተሳላሚዎች እንደፀበል ይሰጣል። ከተለያዩ በሽታዎችም እንደሚያድን የእምነቱ ተከታዮች ይገልፃሉ።

ሕንፃው ሦስት በሮችና አራት ራሳቸውን ችለው የቆሙ አምዶች አራት ደግሞ ከአቋራጭ ግርግዳዎች ጋር የተያያዙ አምዶች አሉት። በጣሪያው ላይ መስቀል ተቀርጾ ይታያል። ጣሪያው በመንበሩ ትክክል በድንኳን ምሣሌ የተሰራ ነው።

በጣሪያው ላይ የዐሃይን፣ የጨረቃንና የአጼ ካሌብን ማህተም ምስል ጨምሮ በርካታ ሥዕሎች ይገኛሉ። የካሌብ ማህተም ሥዕል መገኘቱንም ሕንፃውን ካሌብ እንዳነፀው እንደመረጃ ያቀርባሉ።

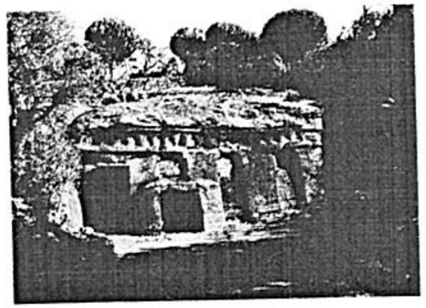

ብልበላ ጊዮርጊስ

ብልበላ ጊዮርጊስ በአጼ ካሌብ በ514 ዓ.ም ተጀምሮ በ518 ዓ.ም እንደተጠናቀቀ የደብሩ ገበዝ ይናገራሉ። በደብሩ አንድ ሜትር ስፋት ያለው ነጋሪት ይገኛል።

www.ethiopianorthodox.org

ነጋሪቱ «ስማጎንደር» በሚል ስያሜ ይጠራል። ተሳላሚዎች ነጋሪቱን እየመቱ ስለት ይሳለቡታል። ስለታቸው ሞልቶ ሲመለሱም ስለታቸው መድረሱን ለ ማመልከት ነጋሪቱን በደስታ ይመቱታል። አጼ ካሌብ ያመጡት እንደሆነና ቆዳው ግን በየጊዜው ሲያልቅ እንደሚቀየርለት የደብሩ ኃላፊዎች ይናገራሉ። ስ ማጎንደር በሚል የሚጠራ ነጋሪት በናኩቶልአብም ይገኛል። ግንኙነታቸውን ግን ሊያብራራ የሚችል አልተገኘም። የናኩቶልአብን ስማጎንደር ነጋሪት እራስ እዶ የተባሉ ባላባት ለናኩቶልአብ የሰጡት እንደሆነ የደብሩ ቀሣውስት ይናገራሉ። የስያሜውን መነሻ ግን አያውቁም።

ብልባላ ቂርቆስ

ብልባላ ቂርቆስ የላሊበላ ሰቆጣ መንገድን ይዞ 26 ኪሎ ሜትር ከተጓዙ በኋላ በስተግራ በመታጠፍ ወደ ቡግና ከተማ በሚወስደው መንገድ 5 ኪሎ ሜትር ከተጓዙ በኋላ በስተቀኝ ጥቅጥቅ ካለ ደን ጎን ትገኛለች። ጥቅጥቅ ያለውን የወይራ፣ የመረዝ፣ የጣጥማ፣ የእጋም፣ የቁልቋል፣ የብሳና፣ የኮትክታና የደድሆ ጫካ እንዳለፉ ብልባላ ቂርቆስ ይገኛል። ከውቅር ቤተክርስቲያ እናት ላይ ከፍ ብሎ የተሰራው ጊዜያዊ መጠለያ በርቀት ይታያል።

ሠላማ የሚሆኑ ቀሳውስትና ዲቆናት ያለው ብልባላ ቂርቆስ ሦስት በሮችና ሰባት መስኮቶች አሉት። መስኮቶቹ ሁለቱ በሲሚንቶ አምስቱ ደግሞ በድንጋይና በጭቃ ተዘግተዋል። ይህም የሆነው ሕንፃው ከታነፀ ጊዜ ጀምሮ እንደኖሩ የሚነገርላቸው ንቦች በሦስቱ መስኮቶች ላይ በመስፈራቸው ንቦቹን እንሽላሊት ገብቶ እንዳይበላቸውና ሊባም ገብቶ በቅርሶቹ ላይ ጉዳት እንዳያደርስ መሆኑን የደብሩ ገበዝ ንጉሴ ነጋ ገልጠዋል።

ብልባላ ቂርቆስ ውቅር ቤተክርስቲያን ሦስት ጎኑ ከአለቱ ሙሉ በሙሉ ተለይቶ የተሰራና አንድ ጎኑ ግን ከአለቱ ጋር እንደተያያዘ ይገኛል። ሕንፃው በሦስቱ ጎኖቹ ከግርግዳው ጋር ሳይላቀቅ ወጣ ብለው የተፈለፈሉ አሥራ ሁለት አምዶች አሉት። ውስጡ ደግሞ ራሳቸውን ችለው የቆሙ አራት አምዶች ከአቋራጭ ግርግዳዎች ጋር የተያያዙ አራት አምዶች አሉት። እያንዳንዱ አምድ አራት ያማሩ ቅርጾች ያላቸው ክባሶች አሉዋቸው። ክባሶቹ ከላሊበላዎቹ ጋር ይመሳሰላሉ። ጣሪያውና አምዶቹ ነጭ ኖራ በወፍራሙ ከተቀቡ በኋላ የተለያዩ ሥዕሎችና የተጣላለፉ ሐረጎች ተስለውባቸዋል። ይሁን እንጂ በእርጅና ምክንያት አብዛኛው የጣሪያ ክፍል የተቀባው ኖራ በመላቀቁ ሥዕሎቹ ከኖራው ጋር ተላቀው ወድቀዋል።

መንበሩ ካለበት ክፍል ጣሪያና ከመንበሩ በር ወጣ ብሎ ባለው ጣሪያ ላይ ሁለት የዘውድ ምልክቶች ከአለቱ ተቀርጸው ይታያሉ።

የደብሩ ገበዝ የእብራይስጥ ቋንቋ ነው የሚሉት ከመንበሩ በር እናት ላይ ግራና ቀኝ ይገኛል። ይህ ግን የራሱ የሆነ ጥናት የሚፈልግ ይመስለኛል። በሰሜን ወሎ ዞን በቡግና ወረዳ ቀበሌ 013 የሚገኘው የብልባላ ቂርቆስ ቤተክርስቲያን የተሰራው ከ500 - 514 ዓ.ም እንደሆነና ያሰራውም ንጉሥ ካሌብ እንደሆኑ የደብሩ ገበዝ ይናገራሉ።

በብልባላ ቂርቆስ የሚታዩት ንቦች ማር በፀበል መልክ ለተሳላሚዎች እንደሚሰጥና ከተለያዩ በሽታዎች እንደሚፈውስ ምዕመናን ይገልፃሉ። ይህም የማር ፀበል ከብልባላ ጊዮርጊስ ጋር ተመሣሣይነት አለው።

ስለሕንፃው አሰራር ታሪክ የሚያስረዳ ታሪክ ነገሥት በጦርነት ወቅት ተወስዶ ወረሂመኖ በረሀ ኪዳነ ምህረት ቤተክርስቲያን እንደሚገኝና በጥንት ዘመን ታሪኩን ለ ማየት ሙከራ ባደረጉ የአካባቢው ቀሣውስት ሊሰርቁ መጡ ተብለው እንደተባረሩ የደብሩ ገበዝ ገልጠዋል። ይህንም ጥቆማ መነሻ በማድረግ ክልሉ ጥናት ቢያደርግበት መልካም ነው እንላለን።

ናኩቶልአብ ቤተክርስቲያን

ናኩቶልአብ ቤተክርስቲያን በሰሜን ወሎ ዞን ቡግና ወረዳ 021 ቀበሌ ገበሬ ማህበር ጥቅጥቅ ካለ ጽድ፣ወይራ ፣ታሎ፣እምብስ፣መረዝና ድግጣ ጫካ ስር ከተንጣለለው የተፈጥሮ ዋሻ ውስጥ ይገኛል። ናኩቶልአብ ከላሊበላ ከተማ በስተምስራቅ ካለው ከፍታማ ቦታ ላይ ከምትገኘው አሸተን ማሪያም ስር የሚገኝ ሲሆን ሁለቱ ጥንታዊ ቤተክርስቲያናት ውስጥ ለውስጥ የሚያገናኛቸው ዋሻም እንዳለ ከአባቶቻቸው መስማታቸውን የደብሩ ገበዝ ገልጠዋል።

ገና ወደ ቤተክርስቲያኑ ከመግባቱ በፊት ከአጥሩ ውጭ ሁለት 1 ሜትርና 50 ሣንቲ ሜትር ገደማ ርዝመት ያላቸው ቀጫጭን የመጥቅ /የደወል/ ድንጋዮች ተንጠልጥለው ይታያሉ። ሁለቱ የድንጋይ መጥቆች ሲ መቱ የሚሰጡት ድምፅ ፈፅሞ የተለያየና እንደብረት የሚያቃጭል ነው።

ናኩቶልአብ ከአለት ተፈልፍሎ የተሰራ እንደነበርና ነገር ግን በመሬት መንቀጥቀጥ ሳይሆን እንዳልቀረ በተገመተ ምክንያት ከፊሉ ግርግዳ በመፍረሱ ንግሥት ዘውዲቱ 15000 ማርትሬዛ በመክፈል ሁለቱን ማዕዘን በጥርብ ድንጋይ እንደገና እንዳሰሩት የደብሩ ኃላፊዎች ገልፀዋል። ሁለቱ ማዕዘን ግርግዳና ጣሪያው አለት ነው። የጣሪያውም ሆነ የሁለት የሕንፃው ጎኖች ግርግዳ በጥሩ ሁኔታ ተስተካክሎ የተጠረበ አይደለም። በተለይ ጣሪያው ወጣ ገባ የሆነና የፀበል ውሃ የሚያንጠባጥብ ነው። ከወለሉ ላይ ዘጠኝ የድንጋይ ገበቴዎች ይገኛሉ። ከጣሪያው የሚንጠባጠበውን ፀበል የሚቀበሉ ናቸው። ንጉሥ ናኩቶልአብ ዘጠኝ ጊዜ ሱባኤ ገብቶ ስለነበር ዘጠኙ የፀበል ነጠብጣቦች በእንባው ምሣሌ እንደፈለቀለት ይነገራል። ፀበሉም በክረምት የ ማይጨምር በበጋ የማይቀንስ እንደሆነ በቅርብ የተከታተሉ ሰዎች ይናገራሉ።

ናኩቶለአብ የነገሠው ከ1193 -እስከ 1233 ዓ.ም ድረስ ነው። ሕንፃው ታነፀ የሚባለው ግን በ1183 ዓ.ም ነው። በመሆኑም ሕንፃውን የሰራው ምናልባት ላሊበላም ሊሆን ይችላል የሚል ጥርጣሬ ያስከትላል።

ግብጾች ለይምርሃነ ክርስቶስ ይገብሩ እንደነበርና ናኩቶልአብ ሲነግሥ ግብራቸውን ብጥቂረጣቸው የአባይን ወንዝ አግደባቸው እንደነበርና ከዚህም በኋላ የሦስት ዓመት በረከት ይዘው እንደመጡ የሚገልፅ አፈታሪክ አለ። በዚህም ጊዜ ይዘውት መጡ የሚባል ሁለት ከመዳብ የተሰራ ስንተል /ከበሮ/ ይገኛል። ቆዳው በየጊዜው ሲያረጅ ይቀየራል። ራስ ወሌ የሰጡት ከብርና ከወርቅ የተሰራ ከበሮ፣ የአጼ ዮሃንስ አክሊል፣ የቅዱስ ናኩቶልአብ የእጅ መስቀል፣ የጽላት ቅርፅ ያለው «እፍሮ አይገባ ናኩቶልአብ» በመባል የሚታወቀው መስቀል

ወደ ገጽ 43 ዞሯል

የንግሥት ሣባ ማንነት

በአክሊሉ አስፋው

መግቢያ

ስለ ንግሥት ሣባ ማንነት የተለያዩ አፈታሪኮች ይነገራሉ። የነዚህም አፈ ታሪኮች ምንጭ መ ጽሐፍ ቅዱስ፣ ቅዱስ ቁርአንና ታልመድ የተሰኙት ናቸው። ይህች ከንጉሥ ሰሎሞን ታሪክ ጋር ግንኙነት እንደነበራት የሚነገርላት ንግሥት ማንነትና የየት አገር ሰው ነበረች? የሚሉት ጥያቄዎች እስካሁን በመረጃ የተደገፈ መልስ አልተገኘላቸውም። ንግሥት ሣባ የነበረችበትና ትገዛው የነበረው ሀገር ኢትዮጵያ ወይም ደቡብ አረብ መሆኑ በተጨባጭ መረጃ እስካሁን አልተደገፈም። የንግሥቲቷን ማንነት ለማወቅ የየትኛው ሀገር ሰው እንደነበረች ለማረጋገጥ ዋንኛውና ብቸኛው መንገድ ታሪካዊ ዘገባ መፈለግ ወይም የአርኪዎሎጂ ምርምር ማድረግ ነው። የንግሥቲቷን ፍለጋ እውን ለ ማድረግ ከ1950ዎቹ ጀምሮ በአረብ አገር ለብዙ ዓመታት የአርኪዎሎጂ አሰሳ ተካሂዷል። MARIB - አካባቢ የአርኪዎሎጂ ቁፋሮዎች ተካ ሂደዋል። MAHRAM Bilqis - በተባለ ቤተ መቅደስ በ1998 በተካሄደው የአርኪዎሎጂ ምርምር ውጤት ለጥያቄው መልስ ፍንጭ ይሆናል የሚል ግምት አሳድሯል። በዚሁ የሥራ ውጤት ላይ ተመርኩዞ በእንቅስቃሴው ላይ «ንግሥት ሣባን ፍለጋ» / SEARCHING FOR SHEBA / በሚል ርዕስ Time - September, 10, 2001 አንድ ዘገባ አውጥቷል። በፈረንሣይ ሀገር መ ጽሔቱን በተመለከቱ ኢ ትዮጵያውያን ዘንድ ንግሥቲቷ ኢ ትዮጵያዊ እንዳልሆነች እና የመናዊ እንደሆነች ያሳያል የሚል የጥርጣሬ ስሜት በመፍጠ ሩ የንግሥት ሣባን ማንነትና የየት ሀገር ንግሥትም እንደነበረች የባለቤትነት ጥያቄ ላይ አስተያየት በመስጠት ትምህርታዊ ግንዛቤ ያስጨብጣል በማለት የንግሥት ሣባ ማንነት በሚል ርእስ ይህ ጽሁፍ ተዘጋጅቷል።

I. የንግሥት ሣባ ማንነት

በኢትዮጵያ ብሉይና ሐዲስ ኪዳንን መሠረት በማድረግ የሚነገርላት ንግሥት ሣባ በተለያዩ አፈ ታሪኮችና /ተረቶች/ ምናባዊ ንግሥትነት የተሰጣት ንግሥት አዜብ የሚል ሌላ ስያሜ ያላት ይህች ሴት በ14ኛው ክፍለ ዘመን በተዘጋጀው ክብረ ነገሥት የመጀመሪያዋ ኢትዮጵያዊ ንግሥት ማክዳ በማለት ይተርክላታል።

ይህም ቢባል የንግሥቲቷ ባለቤት ነን ባይ አገሮች ሁለት ናቸው። እነሱም ኢትዮጵያና አረብ (የመን) ናቸው። የእነዚህ ሁለት ሀገሮች የባለቤትነት ጥያቄአቸው መሠረት የሚያደርገው ሃይማኖታዊ መጻሕፍትን ነው። ኢትዮጵያ በ14ኛው ክፍለ ዘመን የተፃፈውን ክብረ ነገሥት ስታቀርብ፣ አረቦች ደግሞ በ7ኛው ክፍለ ዘመን የወረደውን የቅዱስ ቁርአንን ሱራህ XXVII ነው። ጽሑፉ - ሳባ በአረብኛው Bilqis - እንዲት የሂ ማርያ ንጉሥ አረማዊ ልጅ በኋላም እስልምናን የተቀበለች ናት የሚል ነው። በኢትዮጵያ በኩል የቀረበው ክብረ ነገሥት መጽሐፍ ቅዱስን መ ሠረት አድርጐ የንግሥቲቷን የትውልድ ሐረግ ኢትዮጵያዊት አድርጐ ከንጉሥ ሰሎሞን ጋር በተፈጠረው ግንኙነት በተገኘው ልጅ የመጀመሪያው ሰሎሞናዊ መንግሥት በኢትዮጵያ መመሥረቱ -ን የኢትዮጵያንና የእስራኤልን ትስስር ይገልጣል። የንግሥቲቷንም ስም ማክዳ ይላታል። ይህ ኢ ትዮጵያዊ የሆነው ሃይማኖታዊ ዘገባ የሃይማኖት መሪዎች የኢትዮጵያ ታሪክ መሠረት የንጉሥ አመጣጥን፣ የመንግሥት አመሰራረትን ከእስራ ኤል ጋር በማቆራኘት በሕዝቡ አስተሳሰብ ላይ ያላቸውን አዕ ምሮአዊ እይታ በማንፀባረቃቸው የንግሥቲቷን ምናባዊነት ወደ ኢ ትዮጵያ ታሪክነት ለውጦታል። በኋላም የሀገሪቷ ሕገ መንግሥት መሠረት ሆኖ ቀርቧል። እሷም በመጀመሪያ የኢትዮጵያ ንግሥትነቷና በቀዳማዊ ሚኒሊክ እናትነቷ ትታወቃለች።

II. የንግሥት ሣባ ስያሜ

ምንጯና ታሪካዊ ሕልውናዋ በውል ያልተረጋገጠላት ንግሥት ሣባ በመባል የምትታወቀው ንግሥት በቦታና በዘመን የተለያየ ስያሜ ልታገኝ በቅታለች።

ከፍ ብሎ እንደተጠቀሰው ንግሥት ሳባ አረቦች «ቢልኪስ» ይሏታል። ይህም ከእብራይስጡ «ፒልጊሽ» /ኮንኩቢያን - ቅምጥ/ ከሚለው ቃል የመጣ ነው በማለት ስያሜውን የታሪክ ምሁራን ያዛምዱታል። በኢትዮጵያ ግን ማክዳ /ክብረ ነገሥት/ ይላታል። በሰሜን ኢትዮጵያ /ትግራይ/ አካባቢ በሚነገር አፈ ታሪክ «ኢትዬ አዜብ» ተብላ ትጠራለች። ይህ ስያሜ በአረብ አፈ ታሪክም መኖሩ ተጠቅሷል። እትዬ የሚለው ቃል በጉራ ጌ ማህበረሰብ አንድ የተመረጠ መሪ የአገዛዝነት ማዕረግ ሲሰጠው ለሚስቱ የሚሰጥ የማዕረግ ስም ሲ ሆን ትርጓሜውም ንግሥት እንደ ማለት ነው። ስለዚህ «ETYE - Azeb» ሲል ንግሥት አዜብ ማለት ነው። አዜብ ደቡብ የሚለውንም አቅጣጫ ያመለክታል። በእብራይስጥ መጽሐፍ አገላለፅ ንግሥት ሣባ የሚለው የተፀውኦ ስም ሳይሆን አቅጣጫን የሚያመለክት የደቡብ ንግሥት ማለት ነው ይላሉ።

ይህች በስም ንግሥት ሣባ በመባል የምትታወቀው ንግሥት ማንነቷ እና ምንጯ በውል ሳይለይ ግን በንጉሥ ሰሎሞን ዘመን የኖረች ከስሙ ጋር ግንኙነት እንደፈጠረች ይታወቃል። እያንዳንዱም አካባቢ የ ራሳቸው የሆነ አዕምሮአዊ እይታ በመፍጠር ንግሥቲቷን ሃይማኖታዊ ሽፋን በመስጠት ገልፀዋታል። ከልዩ ልዩ መንፈስ የተፈጠረች እንደነበረች ይተርካሉ።

• በኢትዮጵያ መንግሥት እንዴት ተመሠረተ?

በኢትዮጵያ አፈ ታሪክ መ ሠረት የመጀመሪያው የኢትዮጵያ ንጉሥና አምላክ አርዌ የሚባለው

www.ethiopianorthodox.org

አባብ ነበር:: የእርስዎም አባት ዘንዶ እናቱ እንዴት ሴት ነበረች:: እርዌ ቢተሰቦቹ ከሞቱ በኋላ በሕዝቡ ዘንድ አስቸጋሪ ሆነ:: ግን በእሁቱ አማካይነት ሕዝቡ ልጃገረዶችን፣ ፍየል፣ በግና ወተት በየጊዜው እንዲገብሩለት ተስማማ:: ይህም ስምምነት ለ40 ዓመታት ቆየ፣ ከዚህ በኋላ «ገባገቦ» ወይም «አንጋቦ» የሚባል ሰው ተነስቶ እርዌን ገሎ አህቱን አግብቶ ነገሠ:: (SERGEW H.SELLASSIE, 1972, P.95)

ከላይ ከተባለው አፈ ታሪክ ጋር ንግሥት ሳባን ከአካባቢው ልማዳዊ አባባል ጋር ይቆራኟታል:: ለአውሬውም በመፈረሻ ጊዜ የተሰጠች ድንግል ያረጋታል:: ንግሥት አዜብ ብለው ይጠሩዋታል:: እርዌን የገደለው ገባገቦ ወይም አንጋቦ አባቷ ነው ይላሉ:: እርዌ ሲገደል በእግሯ ላይ ያረፈው ደም የተለየ ትርጉ እንደሰጣትም ይነገራል::

• አዜብ እግሯ እንዴት ተለወጠ?

በየአካባቢው ንግሥት አዜብ እንዴት እግሯ ወደ ሸኮና እንደተለወጠ ይናገራሉ:: ከዚህ ቀጥለን ልማዳዊ አፈ ታሪኮችን እናያለን::

1. ከኢትዮጵያ ባህላዊ የሥዕል ሥራ የንግሥት አዜብ አባት የእርዌ ገዳይ ገባገቦ ይባላል:: ገባገቦ እርዌን አጠፋለሁ ብሎ ከሕዝብ ጋር በመስማማቱና እርዌን በመግደሉ ንግሥናው ተሰጠው:: በኋላም ንግሥናው ወደ አዜብ /ማክዳ/ ደረሰ:: ሕዝቡም ንግሥናውን ለሴት ልጅ ለመስጠት እምቢ አለ:: አዜብም ትሬታ ተስምቷት እርዌ መቃብር ላይ አለቀሰች እርዌም ከመቃብር ተነሳ:: ሕዝቡንም አስፈነተ:: አዜብም እርዌን እንድትገድለው ሕዝቡ ለመናት:: እሷም ገደለችው:: አነገሷት:: አዜብ እርዌን ስትገድለው ደሙ እግሯ ላይ በመረጨቱ እግሯ ያህያ ሸኮና ሆነባት::
2. ኮንቲ ሮሲኒ ተመሳሳይ አፈ ታሪክ ከሰሜን ኢትዮጵያ አካባቢ ሰብስቧል::(Andre Caquot 1955)

• በትግራይ አስመራ ቢታች ከባቢ /ላስታ/ ዘርያ አለን የሚሉ ማኅበረ ሰብ አዜብ የምትባል እንዲት ልጃገረድ በተንት ጊዜ ዋርካ ላይ ታስራ ለዘባል /ዘንዶ/ ተሰጠች:: አራት ቅዱሳን አገኟት:: ዘንዶውም ሊበላት ሲመጣ በመስቀላቸው ገደሉት:: ደሙ በእግሯ ላይ ተረጭቶ ኖሮ እግሯ ወደ አህያ ሸኮና ተለወጠ:: በኋላም አባባል መሠረት የሰሎሞንን ቤት በር ስትረግጥ እግሯ ዳነ ይባላል::

• ደቱ ዳሸም /ሐማሴን/ አካባቢ እንዲህ ይላሉ:: ንግሥት አዜብ በእባቡ ተደናገጠች:: እሱም በቅዱሳኑ ተገደለ:: በመጥረቢቱ እግሯን ለወጠው:: እሷንም የሰሎሞንን ደጅ ስትረግጥ ትድኛለሽ አላት:: ንግሥት አዜብም ሰሎሞን ዘንድ ሄዳ ደጁን ስትረግጥ ዳነች::

• ከአክሱም አካባቢ የተገኘው አፈ ታሪክ ተመሳሳይነት አለው:: ዘንዶውም በየወቱ አንዳንድ ልጃገረድ ይገበርለት ነበር:: የኢትዮጵያ አዜብ ተራ ደረሰ:: ሊገበሩትም ከዋርካ ጋር ታሰረች:: በዚያ የሚያልፉ ሰባት መነኩሳት ጨቤቿን ሰምተው ደረሱላት:: ዘንዶውንም ሊበላት ሲመጣ ገደሉት:: የሱም ደም እግሯ ላይ በመረፉ እግሯ ወደ ሸኮና ተለወጠ:: ሰሎሞን ዘንድ ስትደርስ ትድናለች የሚል ተሰማ:: እሷና ደንገጡሯ ወንድ መስለው ተሸፋፍነው ኢየሩሳሌም ሄዱ:: ደጁን ስትረግጥ ዳነች::

አፈ ታሪኩ በቀድሞ ዘመን በኢትዮጵያ እባብ ይመለክ እንደነበር ያመለክታል:: ንግሥት አዜብ ከዘንዶው ጋር የተያያዘ አመጣጥ ያላት ንግሥት ስትሆን ለእግሯ መዳን ከሰሎሞን ጥበብ ጋር በማቆራኘት ይነገራል:: በዚህም አፈ ታሪክ መነሻነት በጊዜ ብዛትና ሂደት በክርስትና ተዕእኖ መሠረት እንጋቦሳ በዘጠኙ ቅዱሳን ንግሥት አዜብ በማክዳ ወይም ሳባ ተተካ:: የንግሥቲቷም ታሪክ ከሰሎሞን ጋር ተቆራኝቶ እስራኤላዊ ሥርወ መንግሥት ወደ ኢትዮጵያ መምጣቱን የመጀመሪያውም ንጉሥ የሰሎሞን ልጅ ቀዳማዊ ምኒልክ እንደሆነ ይነገራል:: ይህ ነው በኋላም በ14ኛው ክፍለ ዘመን በተፃፈው ክብረ ነገሥት እውነተኛ የኢትዮጵያ መንግሥት አመሠራረት ታሪክ ሆኖ የቀረበውና የሰሎሞን ሥርወ መንግሥትም እስከ 1966 ድረስ በቀጣይነት የቆየው::

በንግሥት ሣባ ላይ የተሰጠው ገለፃ ባሬም ሆነ ትላንት የብዙዎችን የፈጠራ ችሎታ በግጥም፣ በሥዕል፣ ሲኒማ እና የተለያዩ የምርምር ጽሑፎች እየታገዘ በሰዎች አዕምሮ ላይ በኀለም እያስተጋባ ይገኛል:: እውነተኛ ታሪክነቷን የሚያረጋግጥ ተጨባጭ መረጃ ግን አልተገኘም:: በመሆኑም በተረቱ ውስጥ የተሸፈነውን እውነተኛ ታሪክ አንጥሮ ለማውጣት፣ የታሪኩም ባለቤት ማን እንደሆነ ለመመስከር ተጨባጭ መረጃ ያስፈልጋል:: ይህም መረጃ ሊገኝ የሚችለው በአርኪዮሎጂ ምርምር በመሆኑ ለ"ርካታ ዓመታት በጉዳዩ ላይ ሚያደንሳዊ የአርኪዮሎጂ ምርምር ተካሂዷል:: የዚህችም ምናባዊ ንግሥት መገኛ ኢትዮጵያ ወይም ደቡብ አረቢያ ውስጥ ነው ተብሎ ስለሚገመት በሁለቱም አገሮች በቀጥታም ይሁን በተዘዋዋሪ የአርኪዮሎጂ ፍለጋ ተካሂዷል:: ሆኖም ከቡታ አስያየምና ከአፈ-ታሪኩ ጋር በተያያዘ የባለቤትነትን ጥያቄ የኔ ከማለት አልፎ አስተማማኝ መረጃ አልቀረበም:: የንግሥት ሣባ ሕልውናና በየትኛው አገር እንደነበረች የሚያስረዳ ምንም ዓይነት የጽሑፍም ሆነ የአርኪዮሎጂ መረጃ እስካሁን አልተገኘም:: በእርግጥ በአረብ፣ በኢትዮጵያና በኢብሩ አፈታሪኮች የሚነገርላት ንግሥት ሣባ በአንድ ወቅት በአንድ ቦታ በታሪክ ውስጥ ያለፈች መሆን ሳይጠራጠሩ ምሁራን ያምናሉ:: የየትኛውም ሀገር ንግሥት ትሁን የተለያየ ስያሜም ይስጣት ንግሥት ሣባን አስመልክቶ የሚሰጠው ገለፃ አንድነትና ተመሳሳይነት እንዳለውም ታውቋል:: ይህም ንግሥት ሣባ በሰሎሞን ዘመን የነበረች ከሱም ጋር የታሪክ ቁርኝት እንደነበራት ቢያምኑም የት አገር? የማን ንግሥት? በምን አመት? የሚሉት ጥያቄዎች ምላሽ እንደተንጠለጠለ ይገኛል:: ፍለጋው በየአቅጣጫው የቀጠለ ሲሆን በTime መጽሔት September 10, 2001 ታትሞ የወጣው ጽሑፍ የሚያስረዳው ይህንኑ እውነታ ነው::

III. ንግሥት ሣባን ፍለጋ

እስካሁን ያሉት የሃይማኖት መጻሕፍትና የአካባቢው አፈ ታሪኮች የሚያመለክቱት የአርኪዮሎጂ ተመራማሪዎችና ታሪክ ፀሐፊዎች የንግሥት ሣባን የፍለጋ አቅጣጫ በደቡብ ምዕራብ አረብያ ወይም በአፍሪካ ቀንድ ላይ ማድረጋቸውን ነው:: የሁለቱም ሀገሮች ጥንታዊ ግንኙነት በባዕለ መንደብ በኩል ከጥንት ጀምሮ ቅርብና ጥብቅ እንደነበርም ታውቋል::

በሁለቱም አካባቢዎች የሳባውያን ሥልጣኔ የታየበትና ያበበበት ቢሆንም የንግሥቲቷን ሕልውና የሚያሳይ እስካሁን የታሪክ ጽሑፍ ወይም የአርኪዮሎጂ ድጋፍ ባለመኖሩ ፤

በደቡብ አረቢያ፦ MAHRAM BILQIS - በሚባለው የጥንት መቅደስ ከስያሜ አኳያ በሕዝብ ዘንድ ተቀባይነቱን ስለሚያስተጋባ ከተጠቃሽዋ ንግሥት ጋር መቅደሱ ታሪካዊ ግንኙነቱን ባያመለክትም ሰፊ የአርኪዮሎጂ ቁፋሮ በመካነ ቅርሱ ላይ እንዲካሄድ ተደርጓል::

በቢልኪስ "ማርሐም መቅደስ፦ መካነ ቅርስ ላይ ትኩረት ተሰጥቶት ክትትል የተጀመረው ከ1843 እ.አ.አ. በፈረንሣዊ በJoseph Tomas Arnand - ጥቆማ መሆኑ ተጠቅሷል:: የንግሥት ሣባም ፍለጋ ያዝ ለቀቅ እየተደረገ በ1950ዎቹ ውስጥ የአርኪዮሎጂ ዘመቻ በአሜሪካዊው WENDELL Phllips ተመርቷል:: ይህም ዘመቻ ስለንግሥቲቷ ምንም ዓይነት ፍንጭ ሳይሰጥ ተቋርጧል:: Phllips በ1975 ከሞተ በኋላ እህቱ MERILYN Phllips Hodgson- The American Foundation for the Study of MAN በሰጣት ድጋፍ እንደገና ፍለጋውን ተጥላለች:: ይህም ሁለተኛ ዘመቻ በ1998 እንደገና ሥራውን ሲጀምር መካነ ቅርሱ 26 ጫማ ጥልቀት በአሸዋ ተቀብሮ ነበር:: የመቅደሱ መሠረት አቀማመጥ፣ ስፋትና ጥልቀት በአጋዥ መሣሪያዎች ማወቅ ተችሏል:: ቁፋሮውም ቢተ መቅደሱ በቢልኪስ ከመወሰኗ በፊት ቀደም ብሎ ለረዥም ዘመን ግልጋሎት የሰጠ መሆኑንም አረጋግጧል/Time September 10, 2001/ በዚህ ነጥብ ላይ በ1967 Ethiopia and the Bible በሚለው መጽሔት Ullendorff በገጽ 134 ሲገልጽ

"We have no reason to doubt the historical reality of the Queen of Sheba and the day may come when archaeological or epigraphic finds confirm her existence as has indeed happened to many other Biblical stories. At MARIB in South ARABIA the remains of the splendid circular Mahram Bilqis the sanctuary of the Bilqis / the ARABIAN name of the Queen of Sheba / bear witness to the popularity of the Queen, even though she herself has no historical connexion with this ancient temple."

ይህንኑ የአርኪዮሎጂ መረጃ ፍለጋ አስመልክቶ ኢትዮጵያዊ የታሪክ ፀሐፊ ሰርግው ሀብለሥላሴ በ1972 እ.ኤ.አ. Ancient and Medieval Ethiopian History to 1270. በተባለው መጽሐፋቸው አስተያየት ሰጥተውበታል:: እንደ እሳቸው አባባል ከ1952 እ.ኤ.አ. ጀምሮ የተለያዩ የአርኪዮሎጂ ኤክስፒዲሽን ቢያካሂዱም የንግሥት ሣባን ማንነት የሚያሳየን ምንም ዓይነት ማስረጃ እንዳልተገኘ ሲገልጹ እንዲህ ይላሉ::

"In connection with the origin of the Queen of Sheba, no archaeological proof of her existence has yet been found in either Arabia or Ethiopia. In this century there have been many expedition to South Arabia .... but they have not found a trace of the Queen of Sheba. As regards Balkis, it is known that she was of a much later period, and had no connection at all with Queen of Sheba."

ቢልኪስ ንግሥት ሣባን ሆነችም አልሆነች ዛሬም በሚደረገው የአርኪዮሎጂ ፍለጋ የእሷነቷን ሕልውና የሚያረጋግጥ ዘመቻ ቢካሄድም ተጨባጭ መረጃ እስካሁን አልተገኘም:: ታይም መጽሔት የጉዳዩን ክብደት በ10 ሜትር አሸዋ ውስጥ መርፌን ከመፈለግ ጋር በማነፃፀር አጭርና ግልፅ በሆኑ ሐረጎች እንደሚከተለው አጠቃሏል::

"As for the goal of discovering the Queens true identity the task, may will prove impossible. In order to know who she was, we would need to find an inscription in Hebreu, and find it on an abject that was unequivocally, linked to the 10 century B.C. "Glanzeman says, That's like trying to find a needle in a haystark that's been burried under 10 Meters of sand."

ይህ ገለፃ ንግሥቲቷ የነበረችበትን ዘመን ወደ 10 B.C. ከወሰደው በቁርዓን የተገለፀችው ቢልኪስ የ7 A.D. ስለሆነች የስርጉ ሐብቱ ሥላሴን ሃሣብ ይደግፋል ማለት ነው:: ምንም ይሁን ምን ስለንግሥቲቷ ማንነት መረጃ ሆኖ የሚቀርበው የአርኪዮሎጂ ግኝት የ10 B.C. መሆን እንዳለበት አብዛኞቹ ምሁራን ይስማማሉ::

IV. የንግሥቲቷ የባለቤትነት ጥያቄ

ቀደም ሲል በአፈ ታሪክ የተወሳላት፣ በኋላም ከስያሜ አኳያ ልዩነትን በማስተጋባት የተገለፀችውን ንግሥት ሣባን ሁለቱ አገሮች ኢትዮጵያና አረብን በይገባኛልነት ይጠይቃሉ::

ኢትዮጵያ ከመጽሐፍ ቅዱስ ምንጭነት በመነሳት በ14ኛው ክፍለ ዘመን የተቀመረው ክብረ ነገሥት የሀገሪቷን ሥርወ መንግሥት አመጣጥ ከሰሎሞን ዘር ከእስራኤል ጋር በማቆራኘት ይዘረዝረዋል:: ክብረ ነገሥትንም መሠረት በማድረግ የ1955 ዓ.ም ሕገ መንግሥት አፅንኦት ሰጥቶት የኢትዮጵያ ነገሥታት በዛ ላይ ብቻ የተመሠረተ ወደፊት ከዚያ የማይወጣ መሆኑን በማገለፅ፣ ያለምንም ጥርጥር ንግሥት ሣባ ኢትዮጵያዊት ናት ብሎ ያምናል:: ይህን አፈ-ታሪክ ተጨባጭ መረጃ በማቅረብ ታሪክን ለማስተካከል በአርኪዮሎጂ መረጃ ለመደገፍ በኢትዮጵያ በኩል በተደረጉ ጥረቶች ከንግሥቲቷ ጋር በስያሜ በተያያዙ ቦታዎችና መካነ ቅርሶች ላይ ፍለጋ የተደረገ ቢሆንም፣ ምንም ዓይነት ተጨባጭ መረጃ እስካሁን አልተገኘም::

እንደዚሁም ሁሉ ከቅዱስ ቁርአን በተገኘው Bilqis-የሚል ስያሜ ጋር ተያይዞ መረብ ላይ በተለይም MAHRAM Bilqis መካነ ቅርስ የተካሄዱት የረጅም

ወደ ገጽ 27 ዞሯል

በኖራ የተገነቡ ህንፃዎችና የሚገኙበት ቦታ በሰሜን ጎንደር

ከምንውየለት ንጉሴ

መግቢያ

እንደ ማኑኤል አልሜዳ አባባል ከአጼ ሱስንዮስ /1599-1624/ በፊት የኖራ ግንባታ የማይታወቅ ቢመስልም፣ ከአጼ ሠርፀ ድንግል /1555-89/ ታሪክ ጋር የሚገናኝ አፈ-ታሪክ ያለው ቤተ መንግሥት ግን በጎንደር አካባቢ ይገኛል።

በአካባቢው በኖራ የተገነቡ ሕንፃዎች ቤተክርስቲያኖችን፣ ቤተመንግሥቶችን፣ ድልድዮችን እና ከቤተመንግሥቶቹና ቤተክርስቲያኖች ጋር ተያይዘው የተሰሩ ሌሎች ግንቦችን ያካትታሉ። ለግንባቤ ይረዳ ዘንድ ዋና ዋናዎቹን በተናጠል በአጭር በአጭሩ እንደሚከተለው እናያለን።

አብያተክርስቲያናት

በጎንደር ሥነ-ህንፃ ስልት የተሰሩ አብያተክርስቲያናት ብዙ አይደሉም። በጎንደር ሥነ-ህንፃ ስልት የተሰሩ በደባት፣ በወገራ፣ በጠዳ፣ በእንፍራዝ፣ በጭልጋና ሌሎች ወረዳዎች እና አካባቢዎች ቢገኙም፣ ከ30 በላይ የሚሆኑት የተገነቡት ግን በደምቢያ፣ በአለፋ ጣቁሳና በጎንደር ዙሪያ/በተለይ በጎንደር ከተማ/ ወረዳዎች ነበር። የአብያተክርስቲያናቱ ሕንፃዎች፣ መጠናቸው ቢለያይም፣ አብዛኞቹ ቅርጻቸው ክብ ሆኖ ጣራቸው እንጨትና ሣር የሚከደን ነበር። በሰቀላ ቅርጽ ግርግዳና ጣራቸው የተገነቡና እንደ ጉሮንኮ ማሪያም፣ ደቋ ኪዳነ ምህረት፣ ሞገዳ በአለ እግዚአብሔር ያሉት የሚጠቀሱ ናቸው። ግርግዳቸው ታንጻ ጣራቸው ሣር የሚለብስም ነበሩ። ደብረ ብርሃን ሥላሴን በምሣሌነት መጥቀስ ይቻላል።

ህንፃዎቹ በነገሥታት፣ በንገሥታት ዘሮች፣ በሹማምንትና በአጼ ሱስንዮስ ዘመን በነበሩ የስፔንና የፖርቹጋል የካቶሊክ ወንጌል ሰባኪዎች /ሚሲዮናውያን/ እንደተሰሩ ይነገርላቸዋል። ከአጼ ሱስንዮስ እስከ አጼ ኢያሱ ትንሹ በነበረው ጊዜ እንደተሰሩ የሚነገርላቸው እነዚህ ህንፃዎች፣ በሚሰሩበት ወቅት በነበረ የግንባታ ጥበብ እድገት፣ በአሰሪዎቻቸው የሥልጣን ደረጃ /የማዘዝ አቅም/፣ የቁሳቁስ/በተለይ ኖራ፣ እንጨትና ድንጋይ/፣ የባለሙያና የሠራተኛ ኃይል አቅርቦት አቅም ልዩነት ሊሆን በሚችል ምክንያት፣ መጠናቸው፣ ይዘታቸውና የአሰራር ጥራታቸው ልዩነቶች ይታይባቸዋል። በክብ ቅርጽ የተገነቡት አብዛኞቹ የቅድስትና መቅደስ ክፍሎችን ይዘው ሲገነቡ፣ በተጨማሪ ቅኔ ማህሌት የነበራቸው /ማለትም ቅኔ ማህሌት፣ ቅድስትና መቅደስ/ አሚልተው የያዙ ጥቂቶች ነበሩ። በሰቀላ ቅርጽ የተገነቡት ግን ብዙዎቹ ባለ 3 ክፍሎች ሲሆኑ፣ ክፍሎቹም በቀጥታ የሚደረስባቸው ወይም የሚገኙ እና በግርግዳና መዝጊያ ወይም መጋረጃ የሚለዩ ናቸው።

አብያተክርስቲያናቱ፤ በጣም ብዙዎቹ ዋና ህንፃቸው ብቻ፤ ጥቂት የማይባሉት ህንፃዎች፣ አጥርና ዕቃ ቤታቸው፣ ጥቂቶቹ ዋና ህንፃጠቸውና ዕቃ ቤታቸው፤ በጣም ጥቂቶቹ ደግሞ ዕቃ ቤትና አጥሮቻቸው ብቻ ነበሩ የተገነቡት። ዕቃ ቤት ብቻ የተጠገነባቸውም ነበሩ። እላይ እንደተጠቀሰው መጠናቸውና የአሰራር ጥራታቸው ልዩነት የሚታይበት ሲሆን፣ በሚሲዮናውያን እንደተሰሩ የሚነገርላቸው /ደብሳን ግንብ፣ ግንብ ማሪያም፣ ከጉመንጌ ቤተመንግሥት አጠገብ የሚገኘውና «ትንሹ ግንብ» በመባል የሚታወቀው ህንፃና ሌሎች አሰራራቸው ጠንካራ፣ መጠናቸው ግዙፍና ቅርፃቸው ሰቀላ ነው። በኢትዮጵያውያን ተሰሩ የሚባሉት ደግሞ አብዛኞቹ ቅርጻቸው ክብ ሲሆን፣ በመጠንም በወንጊላውያን ተሰሩ ከሚባሉት አንፃር ብዙዎቹ ትንንሾች ናቸው። የሁሉም ባይሆን አሰራራቸው ግን ጠንካራ ነበር።

ህንፃዎቹ፤ አንዳንዶቹ ግርግዳዎቻቸው በውስጥም በውጭም በሚያምር ሁኔታ በኖራ የተለሰኑና ልስናቸው ለስላሳ የሆኑ /አባ ሰረበ አምን፣ ጀራድባ ቁስቋም፣ አሯጊ ማሪያም.../፣ ልስናቸው ለስላሳና የሚያምርም ባይሆን ለሁለቱም ገጾች በወፍራሙ የተለሰኑ/ወንበርደ ማሪያም፣ ሰይ ደብር ማሪያም፣ ጉህል ጊዮርጊስ.../፣ በግርድፉ የተለሰኑ /ጉራንዲ ሚካኤል፣ ገባያ ኢየሱስ፣ ሞገዳ በአለእግዚአብሔር... / እና በውስጥ ብቻ የተለሰኑ /ደብሳን ግንብ/ እና ያልተለሰኑ /ምንዘር ተክለ ሃይማኖት፣ ጉሮንኮ ማሪያም፣ ቸመራ ቁስቋም.../ ነበሩ። የውስጥ አሰራራቸውና የክፍሎቻቸው አቀማመጥ የቤተክርስቲያን የማይመስሉ ነገር ግን ቤተክርስቲያን የነበሩ እንደ መገዳ በአለ እግዚአብሔር የመሳሰሉት ይጠቀሳሉ። የቅኔ ማህሌት ግርግዳቸው አልፈው አልፈው በቆሙ አምዶች ወይም ምሰሶዎች የተገነቡባቸውም ነበሩ /ደፈጫ ኪዳነ ምህረት፣ ቸመራ ቁስቋም.../።

መጠናቸው ቢለያይም፣ የዕቃ ቤቶቻቸው አሰራርና ቅርጽ ከጥቂቶች በስተቀር ተመሳሳይና 4 ማዕዘን ሲሆን፣ አጥር የነበራቸው የብዙዎቹ ልሙጥ፤ የጥቂቶቹ በአካባቢው አጠራር «የእንቁላል ግንብ» በመባል የሚታወቁት ማጠናከሪያ ግንቦችና ደጀሰላሞች ተጨምረውባቸው ነበር የተሰሩት። አጥሮቻቸው ማጠናከሪያ ግንቦችና ደጀሰላሞች የነበሩዋቸው አብያተክርስቲያናት ብዙዎቹ በንጉሥና ንግሥቶች ተሰሩ የሚባሉት ናቸው /ደብረ ብርሃን ሥላሴ፣ ቁስቋም ማሪያም፣ ጠዳ እግዚአብሔር አብ.../።

የአብያተክርስቲያናቱ ህንፃዎች ብዙዎቹ ስለተሰሩባቸው ጊዜያትና አሰሪዎቻቸው ሊጠቀሱ የሚችሉ ተጨባጭ መረጃዎች የሏቸውም። ቢሆንም ግን እንደ የአካባቢዎቻቸው የተለያዩ አፈ-ታሪኮች ይነገሩላቸዋል። ምንም እንኳን የተለያዩ አፈ-ታሪኮች ቢነገሩላቸውም፣ በአንዳንድ ህንፃዎች ላይ የሚታየው የኖራ መልክ /ቢጫ፣ መጥቆር/ የጀመረ ቢጫ፣ነጭ/፣ የልስን አቀባብ ስልት ተመሳሳይነት ወይም ተቀራራቢነት ህንፃዎቹ የተሰሩበትን ወቅት ሊጠቁም ይችላል። የህንፃዎቹ ቅርጽና የተሰሩበት አካባቢም ቢሆን እንዲሁ። ለምሳሌ በደምቢያ የሚገኙት ብዙዎቹ ህንፃዎች ተመሳሳይ ቅርጽና/ክብ/ ይዘት እንዲሁም ተቀራራቢ መጠን ስለሚታይባቸው በአንድ ወቅት የታነጹ እንደሆኑ መገመት ይቻላል። ህንፃዎቹ የሚገኙባቸው አካባቢዎች፣ ህንፃዎቹ በተሰሩበት ወቅት የነበረውን ሃይማኖታዊ እንቅስቃሴ ትኩረትና ክብር እንዲሁም የገዢዎችን የትኩረት አቅጣጫና የሥልጣን ተሰሚነት ደረጃ ሊጠቁሙ ይችላሉ።

ቤተመንግሥቶች፣

በአሁኑ ወቅት በ«ሰሜን ጐንደር» ዞን ከ10 የሚበልጡ በኖራ የታነጹ ቤተመንግሥቶች አሉ። ከቤተመንግሥቶቹ ውስጥ 6ቱ /የአጼ ፋሲል / 1624-60/ ፣ የጻድቁ አጼ ዮሐንስ /1660-74/፣ የአጼ ኢያሱ ትልቁ /1674-98/፣ የአጼ ዳዊት /1708-13/፣ የአጼ በካፋ /1713-23/ እና የአጼ እያሱ ትንሹና የእቴጌ ምንትዋብ /1723-74/ በጐንደር ከተማ በፋሲል ግቢ፣ ሁለቱ የቁስቋምና የገነተ ኢየሱስ ወይም የአዘዞ/ በከተማው ዙሪያና የቀሩት/የጉርጉራ፣ የጉዛራና ጉመንጌ ቤተመንግሥቶች/ ከከተማው ራቅ ባሉ አካባቢዎች ይገኛሉ።

ቤተመንግሥቶቹ፤ የአጼ ሠርፀ ድንግል እንደሆኑ ከሚነገርላቸው ከጉዛራ እና ከቁስቋም ቤተመንግሥቶች በቀር፤ አጼ ሱስንዮስና ዘሮቻቸው /descendents/ ነገሥታት ያሰሯቸው ናቸው። የጉመንጌ፣ የገነተ ኢየሱስንና የጉርጉራ ቤተመንግሥቶችን አጼ ሱስንዮስ በሚሲዮናውያንና ከሚሲዮናውያን ጋር መጥተው በነበሩ እንግዶች የሙያና የቴክኒክ እገዛ እንዳሰሯቸው መረጃዎች ይጠቁማሉ። /የቁስቋም ወይም የምንትዋብ ቤተመንግሥት ደግሞ የተገነባው በአጼ በካፋ ሚስት በአጼ ኢያሱ ትንሹ እናት በእቴጌ ምንትዋብ ነበር።

ቤተመንግሥቶቹ ብዙ የሚለያዩባቸው ነገሮች ቢኖሩዋቸውም ቅርጽና የአሰራር ጥራታቸው የብዙዎቹ ተቀራራቢ ነው። ብዙዎቹ ባለ አንድ ፎቅ ሆነው፤ ብዙ ክፍሎች፣ አዳራሾችና ከላያቸው ቅጥያ ግንቦች /Battlements/ ነበሯቸው። /ከአንድ በላይ /3/ ፎቆችን ይዞ የተገነባው የአጼ ፋሲል ቤተመንግሥት ነው። የፋሲል ቤተመንግሥት ትልቁና ጠንካራው ቤተመንግሥት እንደሆነ ይታወቃል። /ብዙዎቹ ባይኖራቸውም፤ የእንቁላል ቅርጽ ያለው ጭንቅላት ያላቸው ማጠናከሪያ ግንቦች ያሏቸውም አሉ /የፋሲልና የጉዛራ/። ብዙዎቹም ሰፊ ቦታን ባካለሉ በኖራ በተገነቡ አጥሮች የተከለሉ ናቸው። ቤተመንግሥቶቹ በኘላንና ግንባታቸው የእንግዶች የሙያ እገዛ እንዳለበት ከሚነገርላቸው ከጥቂቶች በቀር፣ የኢትዮጵያውያን የሥራ ውጤቶች እንደሆኑ ይታመናል።

ድልድዮች፣

በሰሜን ጐንደር፣ ከሌሎች አካባቢዎች በበለጠ፣ ብዙ በኖራ የተሰሩ ድልድዮችም እንደነበሩ ይታወቃል። አብዛኞቹም /በአጼ ሱስንዮስ ዘመን ከተሰራውና ጢስ አባይ አጠገብ በአባይ ወንዝ ላይ ከተዘረጋው በቀር /በአጼ ፋሲል ዘመን በንጉሡ እንደተሰሩ ይነገራል። አጼ ፋሲል ብዙ /7/ ድልድዮች እንዳሰሩ ቢነገርም፣ በአሁኑ ወቅት በስፋት የሚታወቁትና እንደነበሩ የሚጠቁሙ መረጃዎች የቀሩላቸው ግን የሚነገርላቸውን ያህል አይደርሱም።

በአካባቢው 6 ድልድዮችና የድልድይ ቅሪቶች ይታያሉ። እነሱም ሦስቱ /የአንገርብ፣ ቆራጣና የፈንጠር/ ድልድዮች በከተማው ዳር፣ ሁለቱ/ የባምብሉና መገጭ/ በከተማው አካባቢና አንዱ/ጉባጣ ድልድይ/፣ ከከተማው ደቡብ ምሥራቅ ወደ 60 ኪሎ ሜትር ርቀት ላይ ይገኛሉ። ድልድዮቹ የተሰሩት ሁለቱ /የአንገርብና የፈንጠር/ በአንገርብ፣ ሁለቱ/የባምብሉና መገጭ/ በመገጭ፣ አንዱ /ቆራጣ/ በቀሐና የቀረው/ጉባጣ/ በጋርኖ ወንዞች ላይ ሲሆን፣ እንደተሰሩበት ወንዝ ትልቅነትና እንደተሰሩበት ስፍራ ስፋት፣ ከአንድ እስከ አራት በሚደርሱ አጉበሮች አሉዋቸው። ለምሳሌ የጉባጣ ድልድይ ትንሹና ባለአንድ አጉበር ሲሆን፣ የፈንጠር ድልድይ ደግሞ ትልቅና ባለ 4 አጉበር ነው። ስፋትና ከፍታቸውም እንደ መጠናቸው ይለያያል።

የግንባታ ስልትና ጥራታቸው ግን ተቀራራቢ ነው።

የአካባቢው የተፈጥሮ አቀማመጥ ወጣ-ገባ የሚበዛበት ከመሆኑ በተጨማሪ፤ ከተማው የተቆረቆረው በሁለት ወንዞች/ቀሐ እና አንገርብ/ መካከል በሚገኝ ዳገታማ ስፍራ ላይ ስለነበር የድልድዮቹ መሰራት በጊዜው ከነበረው የከተማው እድገት፣ የህንፃ ጥበብና አስተዳደራዊ ትኩረት ጋር ተያይዞ የሚታይ ነው። ድልድዮቹ የተሰሩት ለኑሮ፣ ለአቤቱታ፣ ለስራ፣ በተለይም ለንግድና ለአስተዳደራዊ ጉዳዩች ወደ ከተማው የሚደረገው እንቅስቃሴ በጋ ከክረምት እንዳይገታ ለማድረግ ታስቦ ይመስላል። ከከተማው በስተሰሜን የሚገኘው የመሬት አቀማመጥ በከፊል በውሃ የማይቆረጥ በመሆኑ፤ ድልድዬች የተሰሩት ከከተማው ሰሜን ምሥራቅ /የባምብሉ/፣ በስተምሥራቅ /የአንገርብ/፣ በስተደቡብ /ቆራጣና የፈንጠር/ በስተደቡብ ምሥራቅ አቅጣጫዎች ነበር። ድልድዮቹ የሚገኙባቸው አቅጣጫዎች በጊዜው የነበረውን የግብት አቅጣጫ ትኩረትና የእንቅስቃሴ ክብደት ወይም ብዛት የሚጠቁሙ ይመስላሉ። በነበረው የግብት አቅጣጫ ትኩረትና አብዛኛው የእንግዛ የግብት ክልል ከከተማው ደቡብ አቅጣጫ ይገኝ ስለነበር የእንቅስቃሴ ክብደት በመገንዘብም ይመስላል አብዛኞቹ ድልድዮች የተሰሩት ከከተማው ደቡብ አቅጣጫ ነው።

በመግቢያው ለመጠቆም እንደተሞከረው፤ በጽሑፉ ከተጠቀሱት ሌላ፤ ከቤተመንግሥቶችና አብያተክርስቲያናት ጋር በተገናኙና ለሌሎች አገልግሎቶች የሚውሉ ብዙ ህንፃዎች ተገንብተው ነበር። ለምሳሌ በጉንደር ከተማ፣ በፋሲል ግቢ በቤተመንግሥት አምሳያ የታነፀውና በአንድ አዛዥ /ራስ/ እንደተሰራ የሚነገርለት «ራስ ግንብ» በመባል የሚታወቀው ቤተመንግሥት፣ ለጥምቀት በዓል ማክበሪያ የሚያገለግለው የፋሲል መዋኛ፣ ቤተመፃግብት እንደነበር የሚታወቀው ህንፃ፣ የሠራተኞች፣ የ ማብሰያ፣ የእቃና ውሸባ ቤቶች፣ ከ/ወደ ፋሲል ግቢ ይወጣ ይገባባቸው የነበሩ መሸጋገሪያ ድልድዮችና ሌሎች/ በአንዳንድ አብያተክርስቲያናት የሚታዩ የ ጸሎትና የደወል ቤቶች ሊጠቀሱ ይችላሉ።

www.ethiopianorthodox.org

ማጠቃለያ

ህንፃዎቹ፡ በጊዜው የነበረውን የሥልጣኔ እድገት ደረጃ እና የተረጋጋ አስተዳደራዊና ማኅበራዊ ሕይወት የሚያንፀባርቁ ቋሚ ማስረጃዎች ናቸው:: የትውልድ ሐብትና መኩሪያ የታሪክ ቅርሶችም ናቸው:: ይሁን እንጂ፣ ለጊዜ ፈተናና ለሰው ሰራሽ ችግሮች /በተለይም በ1880 ጉንደርን ባጠፉት ወራሪ ደርቡሾች በመቃጠላቸው /ለጉዳት በመዳረጋቸው ለብዙ ዘመናት ያለ እንክብካቤና ጥገና በመቀመጣቸው ብዙዎቹ መኖሪያቸውን የሚጠቁሙ ምልክቶቻቸውብ ቻ ቀርተዋል:: አብያተክርስቲያናቱ አብዛኞቹ ፈራርሰዋል፣ ጠፍተዋል:: ጥቂቶቹ ብዙ ጉዳቶች ቢደርሱባቸውም አብዛኛው አካላቸው በስፍራው ላይ ቆሞ ይታያል:: በጣም ጥቂቶቹ ተገቢ ያልሆኑ ጥገናዎች ወይም እድሳቶች ተደርገውላቸው አገልግሎት እየሰጡ ይገኛሉ:: የቀሩት ቅሪቶቻቸው ፈርሰው በመሠረቶቻቸው ላይ አዲስ የቤተክርስቲያን ህንፃዎች ተሰርተውባቸዋል::

ቤተመንግሥቶቹ በአጼ ሱስንዮስ የተሰሩት ፈራርሰዋል /እንዲያውም በገነተ ኢየሱስ የነበረው ቤተመንግሥት ሙሉ በሙሉ ፈርሶ ከመሬት በታች ያለው አካሉ ነው ለምስክርነት የቀረው/:: የጉዛራውና የቁስቋሙም ብዙ ተጉድተዋል:: ብዙ ቢጐዱም በተሻለ ሁኔታ ላይ ይገኛሉ ሊባሉ የሚችሉት፤ በተፈለገው ዓይነትና ደረጃ እና ሁሉንም ያካተተ ባይሆንም ከጣሊያን ይዞታ ጀምሮ በየደረጃው ጥበቃና እንክብካቤ የሚደረግላቸው የፋሲል ግቢ ቤተመንግሥቶች ናቸው:: ህንፃዎቹን፡ ታሪኮቻቸውን ማጥናት፣ መጠበቅና መጠገን፡ የብልህ፣ የታታሪ ሠራተኛና አኩሪ አውራሽ ትውልድ አደራ ተቀባይነት የሚለካበት የማይጠፋ ወርቃማ ሚዛን ነው::

ዋቢ ጽሑፎች

ያልታተሙ፡ በኖራ በታነጸ ህንፃዎች ላይ የተደረገ በፎቶ ግራፍ የተደገፈ ጅምር የመስክ ጥናት::

የታተሙ ፤ ተክለ ፃዲቅ መኩሪያ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ ከአጼ ልብነ ድንግል እስከ አጼ ቴዎድሮስ፣ ብርሃንና ሰላም ቀ.ኃ.ሥላሴ ማተሚያ ቤት፣ አዲስ አበባ፣ 1965::

ተክለ ፃዲቅ መኩሪያ፣ አጼ ዮሐንስና የኢትዮጵያ አንድነት፣ ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት፣ አዲስ አበባ ፣ 1982::

Beckingham c.F. and Huntingford C.W.B. trans. & edts.

Some Records of Ethiopia. 1593-1646.
foe the Hakluyt society. London. 1954.

Pankhurst Richard. Economic History of Ethiopia 1800-1935.

♥Haile Selassie I University Press. Addis Abeba. 1968.

Pankhurst Richard. A Social History of Ethiopia. Institute of

የንግሥቲቷ የባለቤትነት ...

ከገጽ 24 የዞረ

ጊዜ የአርኪዎሎጂ ቁፋሮዎች የንግሥቲቷን ሕልውና ከጊዜና ቦታ ጋር አገናዝቦ መረጃ እስካሁን አላቀረበም:: ሆኖም እንደቁርአን አባባል አረማዊ ቢልኪስ የምትባለው ንግሥት እስልምናን የተቀበለች የደቡብ አረብያ ንግሥት ናት የሚለው እምነት ከብዙው የደቡብ አረብያ ሕዝብ አዕምሮ ውስጥ ያለ ነው::

V. ማጠቃለያ

የተለያዩ አገሮች ስለ ንግሥተ ሣባ ባለቤትነታቸው ከአፈ ታሪክና ትረካ በመነሳት ለማሳመን ሙከራ ሲያደርጉ ይስተዋላሉ:: እያንዳንዱም ሀገር ከራሱ እይታ አኳያ የመሰለውን መረጃ ያቀርባል፡ ግን በሳይንሳዊ የታሪክ አጠናን ዘዴ አኳያ እስከ ዛሬ ድረስ የአርኪዎሎጂም ሆነ እውነተኛ የታሪክ ዘገባ ያቀረበ የለም፣ ፍሊጋው ግን በሙያው በተሠማሩ ሰዎች ዘንድ እንደቀጠለ ነው:: ንግሥተ ሣባን አስመልክቶ በኢትዮጵያም ሆነ በደቡብ አረብያ በኩል ብዙ መጽሐፍት ተጽፈዋል፣ ሁለቱም ወገኖች የሚያንፀባርቁት የየራሳቸውን ባለቤትነት ነው:: ግን የትኛውም ወገን ከስያሜና ከአፈታሪኩ ውጭ ምንም ተጨባጭ መረጃ አለማቅረቡ ምርምሩን ቀጣይ ያደርገዋል::

የMARHAM - Bilqis ቤተመቅደስ መካነ ቅርስ የየመን መንግሥትም ይሁን UNESCO ስምንተኛው የዓለም ድንቅ ቅርስ በማለት ሊያስመዘግቡት ይችላሉ:: ይህም የመካነ ቅርሱን ድንቅነትና ተፈላጊነት ያረጋግጣል እንጂ የንግሥተ ሣባን ሕልውና አረጋግጦ የዚያ ሀገር ንግሥት የዚህ ዘመን ሰው በማለት አያሳምንም:: ምናልባት ከዚሁም መካነ ቅርስ ይሁን ከሌላ የንግሥተ ሣባ ማንነት ወደፊት ይታወቅ ይሆናል የሚለው ተስፋ ፍለጋው ወደፊት እንዲቀጥል ያደርገዋል ብለን እናምናለን::

ኢትዮጵያም የንግሥተ ሣባ ባለቤትነቷን ለማረጋገጥ የሚያስችል ተጨባጭ መረጃ ለማግኘት ሰፊ የአርኪዮሎጂ ጥናትና ምርምር ማካሄድ ይገባታል:: በዚህ ረገድ ከዘርፉ ምሁራን ሰፊ ጥረት ይጠበቃል::

ዋቢ መጻሕፍት

1. ANDRE CAQUOT- La reine DE SABA et Le Bois DE LA CROIX, Annales D'Ethiopie, I 1955, pp. 135-157.
2. BIBLE - I Rois X, 1-3 Matthew XII 42.
3. Conti Rossini - STORIA d' Ethiopie, BENGAMO, 1928.
4. Edward Ullendorff - Ethiopia and the Bible, London 1968.
5. C. Bezold - KEBRE Negest Munich 1905.
6. Koran - Saurate XXVII , La fouemi 22-45.
7. SERGEW Hable Sellassie - Ancient and MEDEVAL Ethiopian History to1270, Addis Abeba,1972.
8. W. Budge - The Queen of Sheba and her only son Menyelek, Oxford, 1932.

አንዳንድ ባህላዊ ገጽታዎች በአይዳ ብሔረሰብ

በተስፋዬ ኃይሉ

1. መግቢያ

በደቡብ ብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልላዊ መንግሥት ከሚገኙት ብሔረሰቦች መካከል በሰሜን ኦሞ ዞን የሚገኘው የአይዳ ብሔረሰብ አንዱ ነው:: በብሔረሰቡ አያሌ ባህላዊ፣ ማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ክንዋኔዎች የሚታዩ ሲሆን በዚህ ጥናት የአንዳንድ ባህላዊ ገጽታዎችን ሁኔታ እንመለከታልነጠጠ

ይህ የጥናት ወረቀት ሶስት ክፍሎች ያሉት ሲሆን የመጀመሪያው የብሔረሰቡን አጠቃላይ ሁኔታ /ጂኦግራፊ፣ የብሔረሰቡን ባህሪያትና ማህበራዊ መዋቅር/ የሚያመለክት ነው:: ሁለተኛው የብሔረሰቡን አንዳንድ ባህላዊ ገጽታዎች /ጋብቻ፣ የምግብ ዝግጅትና የአመጋገብ ስርዓት፣ አለባበስና አጋጊጥ፣ የለቅሶና የሐዘን ሥነ ሥርዓቶች፣ የአበው መንፈስ/ የሚገልጽ ሲሆን ሶስተኛው የማጠቃለያ አስተያየት የተሰጠበት ነው::

የጥናት ወረቀቱ የተመሠረተው በብሔረሰቡ ላይ ለአርባ ቀናት በተደረገ የመስክ ሥራና ተዛማጅ የጽሁፍ መረጃዎችን በማገናዘብ ነው:: የመስክ መረጃው በቃለ መጠይቅ ከተወላጅ አስረጂዎችና በምልከታ አማካይነት የተሰበሰበ ነው::

ከእነዚህ አስረጂዎች የተገኙትን መረጃዎች ለማጠናቀርና ለማዳበር በመስክ ሥራ ወቅት የጋጠሙትን አንዳንድ ባህላዊ ገጽታዎች በፎቶግራፍ ተቀርፀው የቀረቡ ሲሆን የጥናት ወረቀቱ ወደፊት በእያንዳንዱ ባህላዊ ገጽታ ላይ ለሚደረገው ዝርዝር ጥናትና ምርምር በመነሻነት እንደሚያገለግልና ግንዛቤም ሊያስጨብጥ እንደሚችል ይገመታል::

2. የብሔረሰቡ አጠቃላይ መግለጫ፣

2.1. ጂ ኦ ግ ራ ፊ

2.1.1. ሥፍራ /ሎኬሽን/

የአይዳ ብሔረሰብ የሚገኘው በደቡብ ብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልላዊ መንግሥት በሰሜን ኦሞ ዞን በጐፋ ዙሪያ ወረዳ ነው:: ይህን ብሔረሰብ በሰሜንና በሰሜን ምሥራቅ ጐፋ፣ በደቡብና በምዕራብ አሪ፣ በምሥራቅ ዑባማሌ ያዋስኑታል:: /ISEN/ 1985:66/::

የአይዳ ብሔረሰብ የሚገኝበት አካባቢ ከምድር ወገብ ጂ.ፒ. ኤስ ከ06° 08' 24" ላቲትዩድ እስከ 06° 18' 06" ሰሜን ላቲትዩድ ከ36° 43' 24" እስከ 36° 53' 00" ምሥራቅ ሎንግቲዩድ መካከል ነው::

2.1.2 መልክአምድር /ሪሊፍ/

የአይዳ ብሔረሰብ የሚገኝበት አካባቢ ከባህር ወለል በላይ በኪሲ.ጂ.ፒ. ኤስ 2100 ሜትር ከፍታ ያለው ነው:: የመሬቱ መልክአምድራዊ አቀማመጥ በሰሜን፣ በደቡብ በምዕራብ በኩል ተራራማ፣ ኮረብታማና ደጋማ ክፍል ሲሆን በርካታ ወንዞች ከዳገታማ ቦታዎች በመነሣት የሚፈሱበት ነው:: በስተምሥራቅ በኩል ለጥ ያለ ሜዳማ ሆኖ ቆላማው ክፍል በመባል የሚታወቅና የአየር ጠባዩም ሞቃታማ ነው::

2.1.3 የአየር ንብረት

ብሔረሰቡ የሚገኝበት አካባቢ ከፍታ እንደሚያመለክተው አብዛኛው ክፍል ደጋማ ሲሆን አነስተኛው ክፍል ደግሞ ቆላማ ነው:: የደጋማው ክፍል ብዙውን ጊዜ ዝናብ ስለማያጣ አየሩ ቀዝቃዛ ነው:: በክረምት ወራትና ዝናብ በሚጥልበት ጊዜ ተራራማና ኮረብታማው ክፍል በጉም ይሸፈናል:: በዚሁ በደጋማው ክፍል ገብስ፣ ስንዴ፣ ጤፍ፣ ባቄላ፣ ሽንኩርት፣ እንሰት በብዛት ለፍጆታና ለገበያ ይመረታሉ:: በቆላማው ክፍል ደግሞ ማሽላ፣ በቆሎ፣ ጥጥና በርበሬ ይመረታሉ:: በቤት እንስሳትም በኩል በሬ፣ ላም፣ በግ፣ ፍየል፣ ዶሮ፣ በደጋውም በቆላውም ይረባሉ:: በደጋማው ሜዳማና በቆላው አካባቢዎች የእርሻ ሥራ የሚካሄደው በበሬ ሲሆን በደጋማው ተራራማና ኮረብታማ አካባቢዎች በዶማ፣ ከእንጨትና ከብረት በተሠሩ መደደቂያዎች ነው::

የብሔረሰቡን አባላት የአሰፋፈር ሁኔታ ስንመለከት በደጋማው ክፍል እያንዳንዱ ሰው ቤቱን በአጥር ከልሎ መንደሮች ተጠጋግተው የተመሠረቱበት ነው:: በቆላማው ክፍል ደግሞ ቤቶቹ ተራርቀው የተመሠረቱ ናቸው:: በሁለቱም አካባቢዎች የመኖሪያ ቤትና የእርሻ ቦታ የተቀራረቡ ናቸው::

2.2. የብሔረሰቡ ቋንቋ

በቤንደርና ሌሎች የቋንቋ ምሁራን የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች የቋንቋ ምደባ መሠረት የአይዳ ብሔረሰብ የምዕራብ ኦሞቲክ ቋንቋ ተናጋሪዎች ተብለው ከሚጠሩት ብሔረሰቦች መካከል ይመጠደባል /Bender etal,1986:14-15/:: የሕዝቡ ብዛትም 135,000 ነው:: የብሔረሰቡ ቋንቋ ኦይድኛ ሲሆን የኦሞቲክ ቋንቋ ቤተሰብና የምዕራብ ኦሞቲክ ቋንቋዎች መካከል አንዱ ነው /ISEN, 1985:66/::

አይዳ የሚለውን ሥርወቃልና ትርጉም ስንመለከት ከአፍአዊ አባባልና ከባህላዊ እምነት ጋር ተያይዞ እናገኘዋለን:: በዚህ ረገድ አይዳ የሚለው ቃል የብሔረሰቡ መጠሪያ ሲሆን ከጥንት ጀምሮ እስከ አሁን ድረስ በዚሁ አካባቢ የኖረ መሆኑን የብሔረሰቡ አስረጂዎች ይናገራሉ:: እንዲሁም አይዳ የሚለው ቃል የብሔረሰቡ ቋንቋ መጠሪያ ሆኖ የሚያገለግል ሲሆን፣ ቋንቋው የሚነገርበት አካባቢ የብሔረሰቡ መገኛ ሥፍራ ለመሆን ይታወቃል:::

2.3. የብሔረሰቡ ማህበራዊ መዋቅር

በአይዳ ብሔረሰብ ውስጥ ማላና ደጋላ የሚባሉ ሁለት ጐሣዎች የሚገኙ

www.ethiopianorthodox.org

ሲሆን ማላ የፖለቲካና የአስተዳደር ሥርዓት መሪዎች የሚወጡበት እንዲሁም የባህልና የእምነት ሥርዓት አስፈጻሚዎች የሚወጡበት ጐሣ ነው። የማላ ጐሣ የሚይዛቸው ዘሮች አይዳና /የባላባት ዘር/፣ ሶዝም፣ ዶቢና /የእምነት ሥርዓት አስፈፃሚዎች/ አሙሲና፣ ገሬና፣ ዛቢና ወዘተ... ሲሆኑ እነዚህም እርስ በርሳቸው አይጋቡም።

በማላ ጐሣ ውስጥ ካሉት ዘሮች አይዳና ባላባት የሚወጣበት ሲሆን ይህም ሥልጣን አባት ሲሞት የመጀመሪያ ወንድ ልጅ በሕዝብ ተመርጦ በመተካት ሥልጣን የሚያዝበት ነው። ባላባቱም በሽታ እንዲጠፋ፣ እህል እንዲበስል፣ ዝናም እንዲመጣ፣ ዘር እንዲበዛ ያደርጋል ተብሎ ይታመናል። ይህም የሚሆነው ችግሩ በሚከሰትበት ጊዜ ለባላባቱ /ለካቲው/ በሕዝቡ ይነገርና የዶቢና ዘር /ሥሙች፣ ጐድና ቢተና/ ከሕዝቡ ተዋጥቶ የተገዛ በግ አርደው የእንጀት አቀማመጡን በማየት ይለምናሉ።

ሁለተኛው የአይዳ ጐሣ ደጋላ ሲሆን በውስጡ የሚይዛቸው ዘሮችም አይካ፣ወርቃ፣ ገንማ፣ ዓማ፣ ዙሌ፣ እንታል፣ አጋር፣ ዘማን፣ ኬታ፣ አዝር፣ ሰው፣ ገርገርንቴ፣ ሻሬ፣ ዙቱማ፣ ዚና፣ አጊሬ፣ ዛማርማ ናቸው። እነዚህም ዘሮች እርስ በርሣቸው አይጋቡም። በአይዳ ታሪክ የሚታወቁትና ዋና ዋናዎቹ ባላባቶች /ካቲዎች/ ጐዳ፣ ሰዶ፣ጉዶ፣ ዳጋ፣ወጋ፣ ሁጋ፣ ጊጋ ናቸው።

3. አንዳንድ ባህላዊ ገጽታዎች

3.1. ጋብቻ

ቀደም ሲል በጽሁፉ እንደተጠቀሰው በአይዳ ብሔረሰብ ውስጥ ማላና ደጋላ የሚባሉ ጐሣዎች የሚገኙ ሲሆን እነዚህም እርስ በእርሣቸው /ማላ ለማላ ወይም ደጋላ ለደጋላ/ የማይጋቡ በመሆናቸው ጋብቻ የሚፈፀመው በማላና በደጋላ ጐሣዎች መካከል ነው። ይህም የብሔረሰቡ የጋብቻ ዋነኛው መመዘኛ ሲሆን ሙያ፣ ቁመና፣ ሀብት ሌሎች በተጨማሪ የሚታዩ መመዘኛዎች ናቸው።

በዚህ መሠረት ወንድ ልጅ እድሜው ለጋብቻ በሚደርስበት ጊዜ የሚያገባትን ልጅ በገበያ፣ በሠርግ፣ በለቅሶ፣ በሥራ ቦታ ከመረጠ በኋላ እስከ 300 ብር በጓደኛው አማካይነት ይልክላታል። እሷም በዚህ ገንዘብ ጥጥ ገዝታ ካጠላ፣ ጋቢ፣ ብልኮ ካሠራች በኋላ ወደ ወንዱ ቤት የምትሄድበትን ቀን በገበያ ወይም በውሃ መቅጃ ወይም በእንጨት መሰበሪያ ቦታ ይቀጣጠራሉ። በዚህም እለት ወንዱ በቤት ምግብ ከዘጋጀ በኋላ ይዟት ይሄድና እራሱ በሠራው ጐጆ /ፎሌ/ ውስጥ ገብተው እስከ ሶስት ወራት ይቆያሉ። በእናትና አባቱ ቤትም ሆነ ቀደም ሲል ራሱ በሠራው ዋና ቤት ውስጥ አይገቡም። ይህም የሚሆነው በአባቱ ቤት ወይም በራሱ ዋና ቤት ውስጥ ከብረንጽህናዋን ቢ ወስድ ይታመማል፣ይሞታል፣ በሚል ባህላዊ እምነት ነው። በአይዳ ባህል መሠረት ከጋብቻ /ከሰርግ/ በፊት የግብረ ሥጋ ግንኙነት ማድረግ የተከለከለ ሲሆን እንዲት ሴት በጋብቻዋ ጊዜ ከብረንጽሕና ባይኖራት ባሏ ይገርፋታል ።

ልጅቷ ወደ ወንዱ ቤት በመጣች በነጋታው የልጁ አባት ሁለት ሽማግሌዎችን ወደ ልጅቷ አባት ቤት ልጅህና ልጄ ተዋደዋል ብሎ ይልካል። የልጅቷ አባትም ሽማግሌዎቹን ቀጠሮ ሰጥቶ የሚመልሳቸው ሲሆን ልጅቷ የተወሰደችው በኃይል ከሆነ ካሣ ይጠይቃል። የሚከፈለው ካሣ የሚወሰነው በሽማግሌዎች እንደሰውየው የኢኮኖሚ አቅም ሲሆን ለልጅቷ አባት ከአንድ በግ ጋር ከ100 እስከ 150 ብር፣ ለወንድሞቿ እንደየዕድሜአቸው ከ30 እስከ 50 ብር ይሰጣል። ካሣው ተከፍሎ ካለቀ በኋላ በዓመትም ሆነ በሁለት አመት ጊዜ ውስጥ የልጅቷ አባት ቀጠሮ ይዞ ሠርግ ደግሶ ይጠራቸዋል።

ለሠርጉ በሁለቱም ወገን እንጀራ፣ ወጥ፣ ጠላ፣ አረቄ በማዘጋጀት የሚደገስ ሲሆን ለወንዱ የሚያዘጋጁት እናትና አባቱ ናቸው። ወደ ልጅቷ ቤትም የሚሄዱት መጀመሪያ ሽማግሌ ሆነው የተላኩት የልጁ ጓደኞች ሲሆኑ ሚዜ አይኖርም። በዚሁ ጊዜ የልጅቷ እናትና አባት ሀብት ካላቸው መሬትና ከብት ለተጋቢዎቹ የሚሸልሙ ሲሆን ከሌላቸው ደግሞ ጋቢ ወይም ብልኮ ይሸልማሉ። የልጅቷ ወንድሞችም እንደየአቅማቸው ከ30 እስከ 50 ብር ሽልማት ይሰጣሉ።

3.2. የምግብ ዝግጅትና የአመጋገብ ሁኔታ፣

በአይዳ ብሔረሰብ ባህል መሠረት የተለያዩ የምግብ ዓይነቶች የሚዘጋጁና ለምግብነት የሚውሉ ሲሆን ከእነዚህም መካከል እንጀራና ቆጮ ዋና ዋናዎቹ ናቸው። በዚህ መሠረት የቆጮ ምግብን አዘገጃጀትና አመጋገብ እንመለከታለን።

የቆጮ ምግብ የሚዘጋጀው ከእንሰት ተክል ሲሆን የመፋቁ፣ የመቆረጡ፣ የመጠቅለሉ፣ የማሸቱ፣ የመፍጨቱና የመጋጡ፣ የመጋገሩ ሥራ የሴቶች ነው። በመጀመሪያ እንሰቱ እየተላጠ ይቀመጣል። ከዚያም ከሥሩ በተጠረበ የእንሰት መፋቂያ ባውላ መሣይ እንጨት ላይ ይደረግና ግማሽ ሜትር በሚሆንና ውስጡ ክፍት በሆነ ቀርከሃ እየተፋቀ በመሬት ላይ በተነጠፈ የእንሰት ቅጠል ፍቅፋቂው ይጠራቀማል።

የእንሰት ቅጠል ለቆጮ ዝግጅት ሲፋት

በሌላ በኩል ደግሞ የእንሰቱ ቂጥ /ዱሌ/ በባለሁለት ፊት ቢላዋ /መሻ/ እየተፋቀ በመሬት ላይ የእንሰት ቅጠል ተነጥፎ በአሚቾ መቀጥቀጫ /ገርማ/ ይቀጠቀጣል። ይህም የእንሰቱ ቂጥ ፍቅፋቂ በተነጠፈው የእንሰት ቅጠል ላይ ይጠራቀምና ከቆጮው ጋር ይደባለቃል።

የእንሰቱ ግንድና የቂጡ ፍቅፋቂ በእንሰቱ ቅጠል ተጠቅልሎ ለአንድ ሣምንት ያህል ይቆያል። ከዚያም እንደገና በሌላ አዲስ ቅጠል ተጠቅልሎ ለአንድ ሣምንት ያህል ይቆያል። ከዚህ በኋላ አዲስ የእንሰት ቅጠል ተነጥፎ ቆጮው እየታሸ እንደመክተፊያ ባለእንጨት ላይ ተደርጉ በቢላዋ እየተቆረጠ በገበቴ ላይ ይቀመጣል። ከዚያም በትንሽ በትንሹ እየተቀነሰ በወፍጮ ይፈጫል።

እንሰቱ ለቆጮ ምግብነት ሲታሽ፣ ሲቆረጥና በወፍጮ ሲፈጭ

ይህም የተፈጨው ቆጮ በእጅ እየተድቦለበለ በአንድ እጅ ተይዞ በሌለኛው አንድ እጅ በቢላዋ /መሻ/ ከተቆረጠ በኋላ እንደገና በወፍጮ ተድጦ በቢላዋ ይቆረጣል። ቆጮው ውኃ አዘል ከሆነ በቃጫ ተጠቅልሎ በእንሰት ቅጠል ይታሠርና ትልቅ ድንጋይ ተጭኖበት ከ10-15 ደቂቃ ይቆያል። ቆጮው በቃጫው የሚጠቀለለው ድንጋዩ ሲጫንበት እንዳይፈረካከሰው ሲሆን በእንሰቱ ቅጠል ብቻ ከሆነ ግን ስለሚፈረካከስ ነው።

ቆጮው በውስጡ ያዘለው ውኃ ከወጣና ከተንጠፈጠፈ በኋላ ቃጫው ከላዩ ላይ ይነሣና በአዲስ የእንሰት ቅጠል ላይ ሙልሙል ይደረግና በምጣድ ላይ ይጋገራል። በሚጋገርበትም ጊዜ ምጣዱ የማይከደን ሲሆን ከበሰለ በኋላ ቂጣው በትንንሹ በቢላዋ ተቆራርሶ በገበታ ላይ ይደረግና ይበላል።

የቆጮው ሙልሙል በምጣድ ሲጋገር

www.ethiopianorthodox.org

ይህ ቆሎ /ቂጣ/ የሚበላው ከቡና ቅጠል በተዘጋጀ መጠጥ ሲሆን አሠራሩም እንደሚከተለው ነው። የቡናው ቅጠል ከዛፉ ላይ ተቀንጥሶ በሙቀጫ ከተወቀጠ በኋላ

በማሰሮ ውስጥ ይገባና በተወቀጠው ቅጠል መጠን ውኃ ይጨመርበታል። ሲፈላም በሌላ ማሠሮ ይጠ ለልና ጨና አዳም፣ጦስኝ፣ ዝንጅብል፣ ነጭሽንኩርት፣ እንስላል፣ሚጥሚጣ፣ ጨው በአንድ ላይ ተወቅጦ በቡናው ቅጠል ማሠሮ ውስጥ ይጨመርና ይፈላል። ከዚህ በኋላ በትንንሽ ቅሉች /ኩሌ/ እየተቀዳ የቆሎው ማባያ ይሆናል።

የቆሎው ቂጣ ተቆራርሶ ለምግብነት ሲቀርብ

3.3 አለባበስና አጋጌጥ

በአይዳ ብሔረሰብ በአሁኑ ጊዜ ወንዶችም ሆኑ ሴቶቹ ዘመናዊ ልብስ የሚለብሱ ሲሆን፣ ወንዶች በበዓ ልና በለቅሶ ቀናት የነብር ቆዳና ዱንጉዛ ሲለብሱ በፀጉራ ቸው ላይ ደግሞ የሰጐን ላባ ይሰካሉ።

ሴቶች በገበያ፣ በበዓል ቀናትና በሠርግ ዕለት የጆሮ ጉትቻ፣ የእጅ አምባር፣ የእግር አልቦ፣ የጣት ቀለበት ያደርጋሉ። በሌላ በኩል ደግሞ ባህላዊ ጌጣ ጌጥ ያላት ሴት በግራ እጇ ላይ የሚደረግ የብረት ጌጥ /ጨራ/፣ በልጃገረድነት ጊዜ ወደ ባሏ ቤት ስትገባ በወገብ ላይ የሚደረግ ከጨሌና ከዛጐል የሚሠራ /መንቾ/፣ ከጨሌና ከሁለት የነብር ጥርሶች የተሠራ ገትሲ /ገርሞገርም/ ታደርጋለች።

በብሔረሰቡ የሴቶች ጌጣጌጦች
/በልጃገረድነት ጊዜ ወደ ባል ቤት ሲገባ የሚደረግ

3.4 የቀብር፣ የለቅሶና የሐዘን ሥነ ሥርዓት

በአይዳ ብሔረሰብ የቅርብ ዘመድ ሲሞት ወንዶች የነብር ቆዳ /ዋርባማእ/ በትከሻቸው ለብሰው፣ ጋሻ /ጉንደሌ/ በግራ እጃቸው፣ ጦር /ቶራ/ በቀኝ እጃቸው ይዘው የሰጐን ላባ /ጉቴ/ በፀጉራቸው ላይ ሰክተው ሴቶች ደግሞ በእጃቸው ጦርና አንካሴ የተሰካበት ዘንግ እየሰበቁ ያለቅሳሉ፣ ይጨፍራሉ። ይህንን ካላደረገች ነውር /ጉሜ/ ነው በሚል ባህላዊ እምነት ከቤተዘመድና ከቤተሰብ መካከል ትገለላለች።

በብሔረሰቡ የወንዶች ባሕላዊ አለባበስ
(በበዓልና በለቅሶ ቀን የሚለበስ)

በአይዳ ብሔረሰብ እናት፣ አባት፣ ወንድም፣ እህት፣ ሚስት፣ ባል፣ ልጅ ሲሞት እጅና ደረትን በጦር በመውጋት እልል በማለት ሥም በመጥራት ይለቀሣል። ሟች ከተቀበረ

በኋላም ፀጉርን በመላጨት፣ ዶቃ በጭንቅላት ላይ በማሠር ፊትን በመቧጠጥ /ለሴት/፣ ሰውነትን ባለማጽዳት ሐዘን ይገለፃል። የሐዘን ማብቂያ ተዝካር በአርባ ቀን፣ ወይም በሦስት ወር ወይም በስድስት ወር ይወጣል። በዚህ ጊዜም ድግስ ተደግሶ ቤተሰብና ዘመድ ተሰብስቦ ይበላል፣ ይጠጣል።

በአይዳ ብሔረሰብ ቀብር የሚፈፀመው በየቀበሌው በሚገኘው የጋራ /የህብረት/ የመቃብር ቦታ ላይ ሲሆን፣ ይህም የሚገኘው መቃብሩን ናዳ፣ ጐርፍ እንዳይወስደውና እንዳይበላሽ

በከፍታማ ሥፍራ ነው። በአይዳ የባላባት ዘርና ተራ ሰው የሚቀበርበት ቦታ የሚለይ ሲሆን፣ የባላባት ዘር የሆነ ሰው ሲሞት በልዩ በሚባለው ቀበሌ ሲቀበር ተራ ሰው ሲሞት ግን በሚኖርበት ቀበሌ በሚገኘው የመቃብር ሥፍራ ይቀበራል።

ይህ በእያንዳንዱ ቀበሌ የሚገኘው የመቃብር ሥፍራ ከጥንት ጀምሮ ከአያቶች ለአባቶች፣ ከአባቶች ደግሞ ለልጆች ሲወርድ ሲዋረድ የመጣ ባህላዊ እሴት ነው። በአይዳ ብሔ ረሰብ የመቃብር ሥፍራ ቁልቁል፣ አግድምና ወደጐን በአስከሬኑ ልክ ጉድጓድ ከተቆፈረ በኋላ አስከሬኑ በመጀመሪያ በጋቢ ወይም በብልኮ ይጠቀለልና በድጋሚ በከብት ቆዳ ተጠ ቅልሎ የከብቱ ቀንድ ትራስ ተደርጐለት የተጠረበ የእንጨት ወይም ከቀርከሃ የተሠራ መዝጊያ ተገጥሞለት አፈር በማልበስ ይቀበራል።

በብሔረሰቡ ባህል መሠረት ቀደም ሲል ከሟቹ ጋር የእርሻ መሣሪያዎች፣ የምግብ ዕቃዎች፣ ልብስና ወንበሮች አብረው ይቀበሩ የነበረ ሲሆን በአሁኑ ወቅት ግን ቀርቷል። አንድ ሰው በሞተ በሰባተኛው ቀን ቤተሰብና ቤተዘመድ ተሰብስቦ በመቃብሩ ላይ ምልክት እንዲሆን ዛፍ ይተከልበታል። እንዲሁም የቀርከሃ አጥር ይሰራለታል።

3.5. የአበው መንፈስ

በአይዳ ብሔረሰብ ባህል መሠረት ለወንድ አባት መንፈስ በታላቅ ወንድ ልጅ አማካይነት እህቶችና ወንድሞች በሚገኙበት በዓመት አንድ ጊዜ በታህሣሥ ወር የአደይ አበባ ሲያብብ መስዋዕት በመስጠት ልመና ይደረጋል። በዚህም ሥነ ሥርዓት ጠላ ተጠምቆና በግ ታርዶ ሥጋው ከየዓይነቱ ተጠ ብሶ የአባቴ፣ የአያቴና የቅድም አያቴ መንፈስ ስማኝ፣ በቦታው ተቀበለኝ ብሎ ታላቁ ወንድ ልጅ መስዋዕት ይ ሠጣል።

ይህ ሥነ ሥርዓት የሚፈፀመው አዲስ ዓመት ሲገባና እህል በሚያብብበት ጊዜ ሲሆን የሚከናወነውም በጧት ነው። በዚህም ጊዜ ወንዶች በመስዋዕት መስጫው ቦታ ሲገኙ ሴቶች ግን ከቤት ውስጥ ሆነው ወደ ቦታው ሳይደርሱ ለመስዋዕት የሚሆነውን ሥጋ ይጠብሳሉ። እንዲሁም የተረፈውን ሥጋ ለምግብነት ያዘጋጃሉ። ለአበው መንፈስ መስዋዕት የሚሆነው ጠላ የሚጠመቀው ከቤት ውጭ በጉተራ ሥር ሲ ሆን ሕዝቡ የሚጠጣው ደግሞ በቤት ውስጥ ይጠመቃል።

የአበው መንፈስ መስዋዕት የሚሰጥበት የእንስት ተክል ኮልብሲ የሚባል ሲሆን የሚመረጠውና የሚተከለውም ከተለየ ፍል ነው። እንስቱ ተለይቶ ለብቻው በአጥር

የሚታጠርና በምልክት የሚታወቅ ሲሆን አይቆረጥም፣ አይበላም፣ አርጅቶ በስብሶ ራሱ የሚወድቅ ነው።

ሥነ ሥርዓቱ በሚፈፀምበት ጊዜ ታላቅ የሆነው ወንድ ልጅ በጥንት ጊዜ ዲታ የሚባለውን ልብስ በአሁኑ ጊዜ ደግሞ የአከብሮት ወይም የበዓል ንፁህ ልብስ ለብሶ ለአቅመ አዳም ያልደረሰ ልጅ ይዞለት በግ ያርዳል። የበጉን ቆዳ ከገፈፈ በኋላ የአንጀት አቀማመጥን ማንበብ የሚችል ከሆነ ራሱ፣ የ ማያነብ ከሆነ ደግሞ ሌላ ሰው ጠርቶ ያስነብባል። አንጀቱ በሚነበብበት ጊዜ «ጥሩ» ወይም «መጥፎ» የሚል መልዕክት አለው። ንባቡ «ጥሩ» ከሆነ መስዋዕት ሰጪውን ስለትህን ተቀብያለሁ ውለድ ክበድ የሚልና ሥጋውም ወዲያውኑ ተጠ ብሶ የሚበላ ነው። ንባቡ «መጥፎ» የሚል ከሆነ ግን ለሁለተኛ ጊዜ በግ ታርዶ አንጀቱ እስከሚታይ ድረስ ሥጋው ሣይበላ ይቆይና የሁለተኛው በግ አንጀት «ጥሩ» ሆኖ ሲገኝ አብሮ ይበላል።

ለአበው መንፈስ መሥዋዕት የሚሰጠው ታላቅ ወንድ ልጅ በሥነ ሥርዓቱ ዋዜማ በጉተራ ሥር ሣር ተጉዝጉዞ ካደረ በኋላ በጧት ተነስቶ በጉን ያርዳል። ይህም የሚደረገው ከአባቱ መስመር ውጭ የሆነችው ሚስቱ /ሴት/ በቤት ውስጥ ስላለችና ሌሎች ሰዎችም ስለሚገቡና ስለሚወጡ ንጽህናውን ለመጠበቅ ተብሎ ነው። ሰውየው በቤት ውስጥ አድሮ መስዋዕቱን ቢሰጥ ይታመምና ይሞታል የሚል ባህላዊ ዕምነትም በመኖሩ ነው።

4. ማጠቃለያ

የዚህ ጥናት ዓላማ በደቡብ ብሔር ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ክልላዊ መንግስት በሰሜን ኦሞ ዞን የሚገኘውን የአይዳ ብሔ ረሰብ አንዳንድ ባህላዊ ገጽታዎች ለማወቅና ለመመርመር ነው። ባህል በአንድ ህብረተሰብ ውስጥ በማህበራዊ ስምምነት ተቀባይነት አግኝቶ ተዘውትሮ የሚፈጸም በመሆኑ የማህበራዊ፣ ሥነልቦናዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ሕይወትን ለመረዳት የሚያስችል የመረጃ ምንጭ ነው።

በአይዳ ብሔረሰብ ጋብቻ ከጉሣ ውጭ በሁለቱ ተጋቢዎች ስምምነት የሚፈፀምና ካሣም የሚከፈልበት ሲሆን የሠርጉ ሥነስርዓት የሚፈጸመው ወንዱ ቤት ከገባች በኋላ ነው። የምግብ ዝግጅትና የአመጋገብ ሁኔታን ስንመለከት በብሔ ረሰቡ የተለያዩ የምግብ ዓይነቶች የሚዘጋጁ ሲሆን በአዘቦት ቀናት ቆሎ፣ ቆጮ ሲቀርቡ በሠርግና በበዓላት ቀናት ደግሞ እንጀራ ይቀርባል።

በአለባበስና በአጋጌጥ ረገድ በአብዛኛው ዘመናዊ የሆነ ቀላል የሥራ ልብስ የሚለበስ ሲሆን በገበያና በበዓላት ቀናት ሴቶች ጌጣጌጦችን ያደርጋሉ። በለቅሶ ቀን ደግሞ ወንድ ጋሻና ጦር፣ ሴት ደግሞ አንካሴ ይዘው ያለቅሳሉ። በብሔረሰቡ ለቅሶና ቀብር በጣም የተከበረና የደመቀ ሥነ ሥርዓት የሚፈፀምለት ነው። ሰው ከሞተ በኋላ በአባት /አበው/ መንፈስ የማምለክና የመለመን ሥነ ሥርዓት ይፈጸማል። ይህም ለቋሚው ደህንነትና ብልጽግና ሲባል ነው።

በአጠቃላይ የአይዳ ብሔረሰብ ባህል በፕሮቴስታንት ሃይ ማኖት ምክንያት ጥንታዊ ይዘቱን እያጣና በለውጥ ሂደት ላይ የሚገኝ ቢሆንም በአንዳንድ አካባቢዎች ደግሞ ወጥነቱን እንደያዘ ይገኛል።

ዋቢ መጻሕፍት

1. Bender, M. L,etal, (1976), Language in Ethiopia, London.

ISEN (1985), A Short Guide to Ethiopian Nationalities (Amharic), Addis Ababa.

www.ethiopianorthodox.org

SYMBOLS AND INTERPRETATION OF ETHIOPIAN MUSICAL INSTRUMENTS IN THE ETHIOPIAN ORTHODOX TEWAHIDO CHURCH

(Part two)

By Bantalem Tadesse

Then here is the continuation of the article, beginning with Mesenqo (The Ethiopian single string violin).

Mesenqo (The Ethiopian single string violin)

The name "Mesenqo" is derived from the Geez word, "Senqewe" meaning "to sing" or "to beat". Like the other Ethiopian musical instruments, Mesenqo has its origin in the Old Testament (Isaiah 5:12, 23:16 and Job 21:12). The Orthodox believers symbolize Mesenqo with St.Mary. The horsetail strings of Mesenqo must be rubbed with incense to produce the sound. According to the believers interpretation, the incense is the example of Jesus Christ. The strings produce sound after rubbed by the incense, St. Mary is known to be the most respected Holy Lady after she has given birth to Christ. The incenses are also related with the incense that the three wise men delivered to Christ at his birth with gold and myrrh.

The straightness and singleness of the string exemplifies the Orthodox Tewahido Faith. In Greek, "Ortho" means "correct/ faultless" and "Dox" means "belief" and "Tewahido" represents unity. Accordingly, "Orthodox" stands for one belief that is correct or faultless.

The rainbow-like handle of Mesenqo also symbolizes the rainbow that God showed to Noah as a promise not to punish the world again with water, and the cross at the top reminds believers the cross on which Christ was crucified.

The box of the Mesenqo, which is made up of leather is also the example of Noah's boat in which he saved himself from the storm. Here, Noah's boat in turn exemplifies St. Mary and the storm examplifies the hell. This has a very profounding lesson to the believers that as Noah's boat saved him from the storm, St. Mary saves the world as she gave birth to Christ.

Meleket (The Trumpet)

Meleket has its origin dating back to the Old Testament (Genesis 4:21,10:1) and psalms 60:3). Peoples used Meleket to announce both good and bad news, meaning happiness and sadness. The Ethiopian Orthodox Tewahido Church relates this with the Day of Judgment (i.e. the second coming of Christ for the last Judgment). According to this interpretation, the good news is the call for those who fulfilled His orders to be saved in the heaven forever while the bad news is for the sinners to be thrown to the everlasting hell.

Meleket is also used to declare war. Like wise, the believers relate this with the declaration of the closeness of the Day of the Last Judgment for the Christians to prepare themselves for the heaven fulfilling Christ's orders. In other words, it awakens them to fulfill Christ's orders and be ready for the heavenly life.

Begena (The Ethiopian Harp)

The name Begena is derived from the Geez word "Deredere" meaning, "to beat". Its origin also dates back to the Old Testament (Genesis 4:21 and Pslams 32:1-4 and 91:3). Begena has ten strings made from horsetail, which symbolize the ten commandments of Christ. The two wooden standings (one on either side) are interpreted as the notifications of the Old and the New Testaments. The horizontal one that connects the two stands represents the Holy Bible that consists of the two Testaments.

The Classical sound of the Begena is believed to be a reminiscent of St. Mary's prayer to her child, Jesus Christ, for the forgiveness of the signers.

Embilta (A pipe-like, wind Instrument)

Embilta has also been used to praise God beginning from the Old Testament (Psalms 150:4, Chronicles (1) 15:28 and Job 21:12). Regarding the symbolic interpretation, Embilta and Trumba (another trumpet) have the same interpretation as Meleket.

Washint (The flute)

Washint also has its origin in the Old Testament (Daniel 3:5). According to the Orthodox believers, Washint represents the Gospel, which is the declaration of the coming of Christ. The four holes of Washint are the examples of the four Evangelists: Mathew, Mark, Luke and John.

Though they are not parts of the above-mentioned traditional musical instruments, the writer would like to interpret the symbols of Qeshemara (The Tingdereb) and Maharam (The hand kerchief).

Qeshemara

Qeshemara is an **embroidery** uniform garment that the clergymen wear around their waist while chanting during the celebrations of holy days. They do this to symbolize the rope that the Jews used to fasten Christ at His waist to pull forward and backward on His way to **Kerena** carrying the cross to be crucified on it.

Maharam (The Handkerchief)

It is a piece of decorated cloth that priests use to hold their hand crosses and professional crosses. Its symbolic interpretation is related to the piece of cloth that St. Mary was shroud at her death and also believed that she gave it to Thomas (The Apostle) at her ascension. This was to show to the other Apostles as a witness to persuade those who might doubt about her ascension. It is also related with the handkerchief that a Jewish lady, **Solomie** gave to Christ to clean His sweat at His suffering before His crucifixion.

Conclusion

Nowadays, the "modernists" are complaining consistently about the use of these instruments by the Church. They want some modern instruments to be used, substituting the traditional ones. However, the church strongly refuses such attitudes because of the above-mentioned reasons and to preserve these traditional musical instruments **symbols** as they are our heritages. The church also argues that instruments used for secular occasions must not be used in the church for rituals.

The church also advises the young chanters to reduce their too fast rotation while beating the kabaro (the drum). Too fast rotation while beating the drum is not welcomed by the church for it is not its tradition.

References

Desta Tekle-wald. Addis Yamargna Mezgebe-Kalat. Artistic printing press, Addis Ababa (1990)

Abba Haile-Gabriael Girma. Eminetna sira'ate-Bete-Kristian. Addis Ababa (1991).

'Hamer", A Journal of Ethiopian Orthodox Church (Megabit/Mazia and Ginbot/Sene) 1990 E.C

Kidane-Wold Kifle. Metsehafe sewasew we **Ge'ez** Mezgebe kalat. Addis Ababa **(1955)**

Kesate Brehan Tesema Mikael. Yamaregna mezgebe kalat, Artistic printing press, Addis Ababa (1958)

Liqe Kahinat Tiume Lisan Kasa. Yariedna Zemawe. Tinsaye zegubaye printing press, Addis Ababa (1989).

Corrections

The following words are erroneously spelt in the 2nd edition 2001of kirs Bulletin.

Page	Paragraph	Line	Wrong	Correct
58	4	1	Greek	Geez
58	5	4	file	face
59	5	2	priers	pieces
60	4	10	falling	facing

We regret the error.

www.ethiopianorthodox.org

Ethiopian Fossils Unify Homo Erectus

Ethiopian and American scientists have announced the discovery of million-year-old fossils from Ethiopia's Afar Regional state, indicating that a single species of human ancestor, Homo erectus, ranged from Europe to Africa to Asia in the Pleistocene. The finds appear as a cover story in the March 21 issue of the journal Nature.

The Site

- The fossils were found near the village of Bouri in the Middle Awash study area.
- The Middle Awash lies within the Afar depression, about 140 miles (230km) northeast of Ethiopia's capital Addis Ababa.
- The Middle Awash study area has produced other major discoveries such as the hominid species Ardipithecus ramidus (4 to 6 million years old). In 1999 the same team announced its discovery of Australopithecus garhi, a new hominid species, found in older 2.5 myr sediments at Bouri.

The Discovery

- The most important of the new Homo erectus fossils is a calvaria (skull lacking the lower face and teeth), was found by Berkeley PhD candidate Henry Gilbert on December 27, 1997, on a normally clear day in 110-degree weather.
- To enable safe transportation from the desert to the National Museum of Ethiopia laboratory where the new find could be carefully and properly extracted, the calvaria was enclosed in a reinforcing plaster "jacket." In the laboratory, working with dental tools, the researchers spent two years removing the skullcap from the matrix of sediment that had tightly held it for a million years. Dr. Berhane Asfaw, of Ethiopia, lead author on the Nature paper, describes the fossil, as one of Ethiopia's most important.

The Fossils

- To date, 7 hominid specimens have been recovered from different Early Pleistocene localities of this age at Bouri.
- The Homo erectus hominid fossils reported by the team include the calvaria, three thighbones (femora), a shin bone (tibia), and other fragments.
- Each of these fossils represents a different individual. Some of them were found miles apart, but all are from the same geological Member, and all belong to the species Homo erectus.
- Without the dentition, the researchers cannot determine whether the adult Daka calvaria represents a male or female. Fossilized leg bones found at nearby Bouri localities indicate statures of approximately 5.5 feet (1.7 meters) for these early hominids.

The Environment

- Today the Middle Awash is a remote desert inhabited by the Afar people who are pastoralists. Their seasonal villages dot the Afar rift valley floor.
- Project geologists and paleontologists have established that the Daka sediments were deposited around the shores of a shallow freshwater lake. Many animal fossils were found in the sediments, ranging from rhinos, horses, and elephants to baboons and hyenas.
- When Homo erectus walked this landscape, its grasslands were home to thousands of grazing animals. Project member professor Elisabeth Vrba of Yale University's Department of Geology and Geophysics studied the abundant antelope fossils in detail.

The Culture

- Dozens of Paleolithic archaeological sites from a stone tool culture known as the Acheulean (characterized by large, bifacially flaked cleavers and handaxes) have been know from the Daka sediments since the 1970s.
- Many of these hand axes sites were excavated by project archaeologists team, led by the legendary Berkeley archaeologist J.Desmond Clark, who published a major monograph on them in 2001.
- Dr. Yonas Beyene of the Ethiopian Ministry of Youth, Sports and Culture studied the stone tools most recently recovered from the Daka sediments. He reports evidence for the stone tool butchery of large mammals.

The Age

- A key volcanic horizon below the fossils to 1.042 + 0.009 million years with the argon-argon laser heating method by Dr. Paul Renne at the Berkeley Geochronology Center. This technique is a highly accurate method that determines the time elapsed since the volcanic ash was superheated in an eruption. Argon gas trapped in the rock after it cooled is measured. This gas is a radioactive decay product of natural potassium and accumulates at a known rate in volcanic rocks and minerals.
- The argon dating results were corroborated by establishing the geomagnetic polarity of the sediments bearing the fossils. These sediments in which the hominids were embedded were reversed in magnetic polarity, and therefore must have been deposited down more than ca. 800,000 years ago (when the earth's field changed into its 'normal' polarity), in the Lower Pleistocene period. Analysis of the evolutionary state of various animal fossils confirmed these results. According to Dr.Renne, the combined dating results make the new Homo erectus fossils among the best dated in the world.
- The new Daka Homo erectus fossils are nearly contemporary with other hominid fossils from Spain, Italy, Java, China, Eritrea, Tanzania, and Kenya.

The Historical Context

- The species Homo erectus was discovered in Java in the late 1800s by Eugene Dubois.Later discoveries were made in China, near Beijing.
- By the 1960s Homo erectus was seen by most authorities as the ancestor of our species, Homo sapiens.
- In the 1970s the earliest Homo erectus fossils were found in Africa, dating from approximately 1.8 million years ago. In the 1980s Richard Leakey's team found the skeleton Turkana Boy, one of the earliest representatives of Homo erectus.
- Scientists have hotly debated the status of Homo erectus as a species for the last twenty years. Some advocated splitting the species into two, with the earlier specimens from Africa being labeled "Homo ergaster", and only the Asian forms being classified as Homo erectus.
- Recent studies have shown that some Javanese fossils and the newly- discovered fossils from Dmanisi, Georgia (former Soviet Union) date to as much as 1.5 million years ago. These fossils and their dates indicate that once Homo erectus originated--probably around two million years ago in a yet-unknown region-- the species rapidly spread across much of the old World, ranging from Africa to Java.

Daka's Significance

- The new Ethiopian fossils, the most complete evidence of Homo erectus in that country, are very similar to other African, Asian, and European contemporaries.
- The team's detailed cladistic analysis compared characteristics of the new fossil with other hominids from Africa, Europe and Asia. The analysis showed that it is impossible to cleanly segregate Homo erectus crania from different continents. According to Henry Gilbert of U.C. Berkeley, the analysis showed that as of one million years ago, Homo erectus was probably a single species with gene flow across its known range from Java to Italy to Ethiopia.
- According to Professor Tim White of U.C. Berkeley, a co-author of the study, once Homo erectus had originated, its way of life allowed it to spread widely and invade new habitats. Like other widespread large mammals such as the tiger, Homo erectus was a species that comprised local populations (demes) that differed slightly, but gene flow among them prevented subsequent species-level splitting.
- The report notes that it is possible that the global effects of the major Pleistocene glaciations that began about 950,000 years ago did split the species, with one branch leading to Homo sapiens.
- There are anatomical differences between the Chinese fossils from Zhoukoudian ("Peking Man") and fossils that are more recent than Daka in Africa. The differences suggest that by 500,000 years ago, the ancestral species Homo erectus had split into at least two branches. A European branch would later evolve into the Neanderthals.
- The Daka fossils are intermediate in time and anatomy between earlier fossils from Kenya and Tanzania (Turkana, Olduvai) and later fossils in the same Ethiopian study area (Bodo, Middle Awash). These newly discovered fossils complete an evolutionary sequence in Africa between 1.8 and 0.6 million years ago. According to lead author Dr. Berhane Asfaw of Ethiopia, this latest Ethiopian discovery represents one more link in a series of fossils that clearly show human origins and evolution over the last six million years.

Source:- **The Middle Awash Research Group.**

www.ethiopianorthodox.org

The geological formation and situation of the Rift Valley enrich Ethiopia in Paleontological Collection. Lucy, relatively complete body, 3.2 million years old Fossil, Ardipithecus Ramidus 4.4 million years old and Australopithecus garhi 2.5 million years old are few among others. The above-mentioned and others discoveries of the country raise the interest of scientists to come to Ethiopia for research works.

The Authority for Research and Conservation of Cultural Heritage is authorized to give research permits to researchers in the field of archaeology, paleontology, paleoanthropology, ethnology and related field of studies in the country.

	Coordinator of the research project	Title of the research	Place of the research
1	Professor John Fleagle Ato Zelalem Asefa	Paleoanthropological Reconnaissance of Mid. and Late Quaternary Deposits in kibish Formation.	Kibish, The Southern Nations, Nationalities and Peoples Regional State.
2	Dr. William kimble Dr. Donald Johanson	Paleoanthropological Research at Hadar Hominid Site	Hadar, Afar National Regional State.
3	Tertia Barnet	Hararghe Rock Art Survey.	Around Harrar town, Harari National Regional State.
4	Philip Jacqueline (Jacke) Sharon	Shire Archaeological Survey.	Shire, Tigray National Regional State.
5	Dr. Zeresenay Alemseged	Busidima-Dikika Paleontological Research Project.	Afar National Regional State.
6	Dr.Guther Xavier	Excavation in Progress in the Moche Borago Rock Shelter.	Moche Borago, The Southern Nations, Nationalities and Peoples Regional State
7	Dr. Poisbland Benoit	Neolithic and Rock Art in the Rock Shelter of Wolayta.	Wolyta, The Southern Nations, Nationalities and Peoples Regional State.
8	Prof. Johan Kappelman	Paleontological and Geological Survey of Paleogene and Neogene Deposits in Western Ethiopia.	The Amhara, and Benishangul Gumuz National Regional States.
9	Victor M. Fernandez	Archaeological Survey of the Highlands Escarpment Edge Near Assosa.	Benshangul Gumuz National Regional State.
10	Prof. Marcello Piperno	Paleontology Research and Open-air Museum Construction Project at Melka Kunture.	Melka kunture, Oromia National Regional State.
11	Prof. Horest Seidler	Paleoanthropolgical Research at Galili.	Galili, Afar National Regional State.
12	Dr.Kathryn J.Weedman Dr.Steven Braandt	Toward an Understanding of Stone Tool Variability; An Ethnoarchaeological Study of the Konso Hide Workers of Southern Ethiopia.	Konso, The Southern Nations, Nationalities and Peoples Regional State.
13	Prof. Helmut Ziegert	Axum:Environment,Settlement and History.	Axum,Tgray National Regional State.
14	Prof. Rodolf Fattovich	Archaeological Expadition at Bete Giyorgis (Aksum).	Akusm, Tigray National Regional State.
15	Dr. Osbjorn M. Pearson	Assesment of the paleoanthropological potential of the Gorgora MSA and LSA site.	Amhara Region, North Tana, Gorgora Town
16	Dr. Kaye E. Reed Dr.CharlesA.Lockwood	Paleonthology, Geology and Prehistoric Archeology	Afar Regional State Middle Lady

Miscellaneous

Hominization
Lucy,
blessed among women,
three million years ago,
when there weren't any legends yet
but only a loving search
for dandruff in the fur, was waiting for somebody
on the lakeshore, but no one came except death,
suitable for the species
Australopithecus afarensis,
a small death with human walk
and the skull of an ape.
Lucy, excavated,
partially ascended into heaven
after restoration with plaster,
a forgotten nursery-rhyme,
eeny-meeny-miny-mo,
and she's still waiting.
"And mybe we too,
even if there's a plaster shortage.
And maybe we too,with all Pliocene hopelessness on
the lakeshore.
perhaps they'll find us some day
once there are real people."

The late Czech poet,Mirislav Holub
Translated in to English by Ewald Osers

Abbreviations

ICCROM-International Center for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Properties.
ICOMOS-International Council on Monuments and Sites.
WCH- World Cultural Heritage.
ICOM-International Council for Museums.
NWHO-The Nordic World Heritage Office.

Term of definitions in heritage sector:

Archaeology- The Study of ancient cultures peoples and periods of history by scientific analysis of physical remains, esp those found in the ground.

Paleontology- The Study of Fossils as a guide to the history of life on earth.

Anthropology- The Study of the human race, esp of its orgins, development customs and beliefs.

Dolmen- is stone made funerary structure where the deceased is rested under a single slab of capstone placed upon at least two supporting stones or under a capstone without supporting stones.

Stela- is a stone Monolith erected for funerary or memorial purposes.

Tumulus- is stone made funerary structure mostly round or triangular in shape.

10 Rules For A Happy Day

1. TODAY I WILL NOT STRIKE BACK:
If someone is rude, if someone is impatient, if someone is un-kind. I will not respond is a like manner.

2. [illegible]
If I come across someone who treats me harshly or unfairly I will quietly ask GOD to bless that individual. I understand the "enemy" could be a family member, neighbor, co-worker or stranger.

3. TODAY I WILL BE CAREFUL [illegible] I SAY:
I will carefully choose and guard my words being certain that I do not spread gossip.

4. TODAY I WILL GO THE EXTRA MILE:
I will find ways to hel share the burden of another person.

5. TODAY I WILL FORGIVE:
I will forgive any hurts or injuries that come my way.

6. TODAY I WILL DO SOMETHING FOR SOMEONE, AND I WILL DO IT SECRETLY:
I will reach out anonymously and bless the life of another.

7. TODAY I WILL TREAT OTHERS THE WAY I WISH TO BE TREATED:
I will practice the golden rule- do unto others, as I would have them do unto you-with everyone I encounter.

8. TODAY I WILL RAISE THE SPIRITS OF SOMEONE WHO IS DISCOURAGED:
My smile, my words, my expression of support, can make the difference to someone who is wrestling with life.

9. TODAY I WILL NURTURE MY BODY:
I will only as much my body needs; I will eat only healthy foods. I will thank GOD for my body.

10. TODAY I WILL GROW SPIRITUALLY:
I will spend a little more time in prayer today: I will begin reading something spiritual or inspirational today; will find a quiet place (at som. point during this day) an listen to God's voice!!!

Getahun Begna

Quotable Quotes

A bone to the dog is not charity. Charity is the bone shared with the dog, when you are just as hungry as dog.
Jack London

Real joy comes not from ease or riches or from the praise of men, but from doing something worthwhile.
W.Gren fell

www.ethiopianorthodox.org

... of Lalibela Wonders of the world

Lalibela is located in Bugna woreda of the Amhara National Regional State approximately 700 Km. north of Addis Ababa, the Capital city of Ethiopia. Lalibela town which has around 12,000 residents is situated at an altitude of 2,700 meters above see level.

The town has potable water, telephone and 24 hours electric light power services. The rocky and mountainous town of lalibela has a hospital and good quality airport. Lalibela airport is 23 km far from the town due to the mountainous nature of the area.

In addition to a number of small Restaurants and Cafeterias there are three well-organized Hotels namely Roha and Sebat wyra, government owned Hotels, and Lal... private owned Hotel with traditional Thatched houses.

The historic and holy town of Lalibela had served as the capital city of Ethiopia between 12th and 13th century. The town is well known for its 10 monolithic churches, constructed by King Lalibela.

Lalibela is the second son of king Zan Syum the 7th king of zagwe dynasty. His mother was the Agew native keriworna. She had dreamt with the help of st. Gebreal that she would give birth of holy and great man. When she gave birth, swarm of bees rest on the body of the baby and said that the swarm of bees knew that the baby would be a great man and called "Lal bella" which means "Eat Honey" in Agew language. So the name of the child became Lalibela meaning eat honey. When he was 6, he learnt religious teaching from his teacher Aba Daniel in the palace. He also attended religious teaching at different sanctuary located at Gojam. Lalibela is also learnt all principal and displine of churches.

Lalibela had lived in Jerusalem for five years before he became king. After that Angeles told him that he would build 10 monolithic churches by cutting out from a large rock with the help of God aimed at establishing New Jerusalem in Ethiopia.

When he became king he bought a land with Gold from the landlords named "**Keyit**" and constructed the 10 Rock-hewn churches carved out of massive rocks in to marvelous architectural structures. The construction work of all Lalibela churches took 23 years.

The existence of a large number of churches has made ...ibela town resemble to the Holy city of Jerusalem. The construction, which aimed at making New Jerusalem in Ethiopia, is represented on ever-skillful craftsmanship and talent of the time and depicted the people's dedication to faith.

The construction of all 10 Rock-hewn churches in Lalibela is attributed to king Lalibela (1181-1221) who devoted his time, power, energy and faith for the sacred cause. Lalibela built the monolithic churches in to three groups.

The first group comprises Bete Medihanealem, Bete mariam, Bete Golgota/Debresina/, Bete Meskel and Bete Denagle.

Bete Medihanealem is the largest monolithic church where the sacred cross-called "Afro Aygeba" is found. It is separated from the main rock in all sides.

It has 34 outer and more internal pillars. Most of the outer pillars were collapsed due to Earthquake during the 16th century but an Italian expert called Cambus replaced the collapsed pillars with stone brick in 1954. He also inserted a lot of small iron like nails on the wall and covered the wall with concocted cement and sand. After that he painted red color called " Cartame".

After 13 years the same nationality expert called Sanjiro Angelini removed all foreign materials from the wall. Since Angelini used the local people who had no idea about conservation to remove the nails, they damaged the wall of Bete Medihanealem badly while they tried to remove the iron and the red color.

Now the heavily damaged Bete Medihanealem building has temporary shelter made with scaffolding and corrugated iron sheet.

Bet Mariam (house of Mary) has 3 doors and 4 independent interior pillars. It is partially one story monolithic church and full of attractive wall painting including angles, seal of Solomon, sun, moon and other pictures depicting religious practice. Bete Mariam is the only Lalibela's church bearing the symbol of sun and moon on the wall. The first built rock-hewn church, Bet Mariam located at the center of the first group of churches.

The tomb of king Lalibela is found in Bete Golgota/Debresina/, the 3rd engraved monolithic church of the same group. The staff (standing stick) and cross of king Lalibela are found in this church.

From the first group of churches Bete Golgota/Debresina, Bete Denagle and Bete Meskel (house of cross) are not fully detached from the rock.

The second group of Lalibela monolithic churches are located some 300 meters far from the first group to the southeast. It has four churches called Bete Gebrial, Bete Libanos, Bete Merkorios and Bete Amanuel.

Bete Gabriel/Raguel is more difficult to describe in character and situation than the others.

The 7th built monolithic church called Bete Libanos has 3 doors and 4 independent pillars. It is detached from all sides from the rock at bottom but connected with the rock at three sides on the top. Bete Libanos seems a standing priest carrying Ark of the Covenant. It has a lot of long cracks on the wall.

The 9th constructed church, Bete Amanuel, has very decorated architectural structure and is partially a one-story church similar to Bete Mariam found in the first group. It is the only church in the group fully detached from the rock in all sides. The church, which is surrounded by rock fence, is badly affected by the so called repeated conservation activity carried out by Cambus and Angelini, both an Italian citizens.

Bete Libanos has temporary shelter constructed with wood pillars and corrugated iron sheets. It has recent building with stone bricks and cement at two sides of the monolithic church. This newly constructed part of the church reduces the long-standing beauty of the church. There is legend, which says "Bete Libanos was created in a single night by king Lalibela's wife, with the help of the angles."

Bete Merkorios, the second largest church of Lalibela next to Bete Medihanealem, is partially collapsed due to earthquake. The exact date of the collapse is unknown; it might be in the 16th century according to the priest.

It is the symbol of heaven. The Ark of the Covenant (Tabot) and other religious relics of Bete Merkorios were put in Bette Emanuel for long years. But now the church is renovated with stone bricks by the collaboration of priest and clergy and now starts giving religions services.

The writer has seen some four collapsed pillars out of the church. It should be restored keeping the original style of the church.

Bete Gebrieal is full of ravine and has one story. The ground floor is full of water. The first floor has 3 doors; one is ideal due to the ravine natur of the area. It has also 3 huge internal pillars. Bete Gebrieal/Rufael/ is a symbol of Hell.

The most elegant of all the monolithic churches of Lalibela lies isolated in the south-west on a sloping rock terrace near the confluence of the two rivers locally called Yor and Adanos make Yordanos is Bete Giorgis.

It is the last built monolithic church of Lalibela in the shape of cross. Bete Giorgis has 12 windows and 9 false windows as well as three doors. It has no independent internal pillar. Bete Giorgis is the symbol of Noh ship.

Bete Giorgis Rock-hewn church

All the Lalibela rock-hewn churches are similar but not the same. Each church has its own quality and structure.

The other most striking aspect of the craftsmanship is the interconnection of the churches with one another by a maze of tunnels and trenches. Still there are unidentified trenches. Due to this reason, people use wooden bridge to enter the churches. Angelini unearthed a number of trenches.

Since these monolithic churches are built out of light rocks, they are highly vulnerable to damages caused by rain, wind and heat of the sun. Deforestation of the surrounding area, which causes soil erosion, is another re-

www.ethiopianorthodox.org

lated factor aggravated the damages occurring on the buildings. Moreover, the plants growing on the building are posing serious danger by cracking the churches.

Human activities on the site is the living another factor that exacerbating the damage of the churches cut out from rocks some 800 years ago.

Daily religious practices and special ceremonies are still taking place at the site. Christmas and Epiphany are the largest religious festivals at Lalibela. The writer has got the opportunity to attend this year Christmas and Epiphany ceremonies. More than 70,000 believers and pilgrims assembled at the site. Especially Bete Denagle, Bete Meskel and Bete Golgota/Debresina/ exposed to danger. I have seen a large number of people on the top of the aforementioned 3 churches. This additional load on the rock roof of the churches had contributing for the deteriorating of the churches.

As provisional measures to protect the churches from rain and heat of the solar radiation. out of the 10 churches, five were covered with temporary shelter. The temporary shelter are constructed with a large number of inter connected wood and corrugated Iron sheet. These shelters cover the beauty of the building, despite their advantage to preserve the churches from damage.

Therefore, preliminary works is finalized to replace the existing five temporary shelters with aesthetically and technically more acceptable one. Member states of the European Union have pledged to give Financial aid for the preservation and conservation of Lalibela rock-hewn churches.

The European Development fund extended to lalibela project originally estimated at 5.5 million Euros but now it is increased to 10 million Euros in order to adequately cover the preservation and conservation component of the project.

An International design competition for shelter of the five-lalibela churches was conducted and an Italian company "Teprin Associati" won the competition. The company Finalize the working design and submitted to the Authority for research and conservation of cultural heritage. The construction of the shelter will be started as soon as possible.

4. Rock[illegible] Lalibela

In addition to Lalibela churches, there are many monolithic churches in Bugna woreda of Amhara regional state. Genete- Mariam, Bilibala Giorgis and Bilibala Kirkos are few to be mentioned.

4.1 Genete Mariam _ Genete Mariam rock-hewn church is located some 24 km far from Lalibela via the old Lalibela-woldia road. The site is located northeast of Lalibela.

Genete Mariam church has 24 outside and 4 internal pillars, 3 doors and 24 windows of different shapes. It is very similar with Bete Medihanealem church by its structure and with Bete Mariam by its wall painting. Now some 80 priests are serving the church.

There is a dispute on who built the church. Priest of the church said king Yikunu Amlak constructed Genete Mariam in 1263 while other people argued Yikunu Amlak had no time to construct the church due to public unrest during his time. The writer would like to inform the reader that the need for further investigation to know the truth about the church. The writer also calls for scholars and researchers for further investigation.

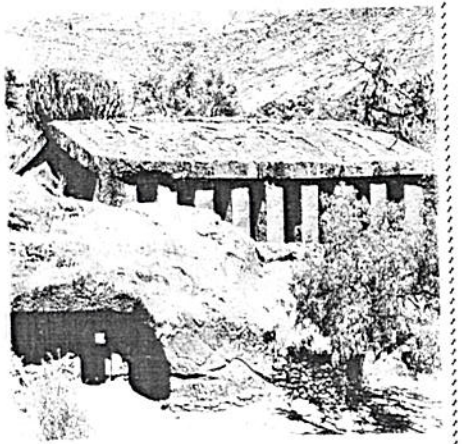

Genete Mariam Rock-hewn church

4.2. Bilibala Geiorgis: - I around 38 km far from Lalibela town to the northeast. The church remains attached by the roof to the rock on one side and is only separated from the rock by a shaft-like tunnel leading round the church.

On four windows there are sacred swarms of Bees, which have the same age with the building, according to the priest. The church, which was chiseled out with great care, has 3 doors and 4 independent pillars.

On the roof of the church there are various paintings including sun, moon, like Bete Mariam and seal of king kaleb. The church was built by king kaleb in 514-515, the church priest said.

4.3 Bilibala Kirkos - is located at 31km via the road of Lalibela- Bugna towns . The church, which has some 30 priests, is found deep in the forest. The sanctuary has 3 doors and 7 windows but all windows are shut down with stone and mud as well as cement to protect the swarm of bees from lizard and the like.

All the pillars, ceilings, arches and wall of the church are covered with faded or partially damaged paintings. Most of the paintings are depicting religious thought.

On the ceiling of the sanctuary there are two crowns chiseled out of the rock. . The sun and moon like Bilibal Giorgis and Bete Mariam are represented on the wall painting. There is also unknown faded script on the wall. Some priests said the script is Hibru.

The priest of the church said king Kaleb has built the church from 508 to 522. But some other writer argued that the son of king kaleb built Bilibala kirkos. This also needs further investigation to know the right history of the church. The history of most monolithic churches is ambiguous due to lack of adequate written documents.

The sanctuary priest said that there is a book called "Tarike Negest" which tells about the building at Bereh Kidanemihiret, in worehimeno found in the same regional state. If it is true we will get the right history of Bilibala kirkos.

5. Conclusion.

Lalibela is located some 700km. north of Addis Ababa. The town has an altitude of 2,700 meter above See level.

Lalibela town is well known for its Monolithic churches carved by king Lalibela (1181-1221) to make New Jerusalem in Ethiopia after the Muslim Conquest halted the Christian pilgrims to the Holy Land. The existence of large number of churches has made Lalibela town resemble to Jerusalem.

The ten rock-hewn churches of Lalibela, constructed in three groups, are similar if not the same. Each has its own structure and beauty.

The stories about Lalibela Rock-hewn churches are somewhat different from person to person. The writer read a lot of written documents about the churches and got various contradicting contents.

One of the reasons for controversial idea may be an unqualified guide in the town. Guides may tell incorrect story about the churches to tourist. These tourists disseminate the information they got from the guide through various publications. This has a great treat for the true history of Lalibela.

Therefore, I suggest the preparation of a book on Lalibela monolithic churches to be used by the guides. The preparation work of the book should comprise old aged priest in the town and scholars on the field.

Bibliography

☞Bidder, Irmgard, Lalibela: The Monolithic Churches of Ethiopia, Thames and Hudson London, 1959.

☞ ____________ ,"The Heart Land of Ethiopia World Wonders," The Amhara National Regional State Bureau of Culture, Tourism and Information, 1999.

☞ ____________ International Campaign for Safeguarding Principal Monuments and Sites of Ethiopia, Ministry of Culture and Sports Affairs, Addis Ababa 1988.

ናኩቶልአብ ...

ከገጽ 21 የዞረ

በደብሩ ከሚገኙ ቅርሶች ጥቂቶቹ ናቸው:: አፍሮ አይገባ ናኩቶልአብ በህብረተሰቡ ዘንድ ከፍተኛ ግምት ስለሚሰጠው የተጋደሉ ሰዎችንም ሆነ የተማሉ ሰዎችን ለ ማስታረቅ ከፍተኛ አስተዋጽኦ አለው::

ማጠቃለያ

ላሊበላ ከአለት ተፈልፍለው የተሠሩ በርካታና ማራኪ ውቅር አብያተክርስቲያናት ባለቤት ናት:: በተለይም በላሊበላ የሚገኙት በርካታ ውቅር አብያተክርስቲያናት ከተማዋን ከኢየሩሳሌም ጋር ያመሳስላታል::

ባለፉት ጊዜያት በጥገና ስም የተካሄዱ እንቅስቃሴዎች በህንፃዎቹ ላይ ከፍተኛ ጉዳት አድርሰዋል:: ይሁን እንጂ በአሁኑ ጊዜ ለህንፃዎቹ የጥገናና እንክብካቤ ሥራ እየተካሄደ ነው:: ህንፃዎቹ ሃይማኖታዊ አገልግሎት እየሰጡ ያሉ በመሆናቸው በተለይ በበአል ጊዜ ወደህንፃዎቹ የሚጐርፈው ምዕመናን ቁጥር ብዛት ሲታይ እድሜ በተጫጫናቸው ህንፃዎች ላይ ጫና እንደሚፈጥር መገመት አያዳግትም::

ስለ ላሊበላም ሆነ በአካባቢው ስለሚገኙ ውቅር አብያተክርስቲያናት የሚነገሩት መረጃዎች አንዱ ከአንዱ የተለየ ነው:: ይህም የሆነው ስለ ህንፃዎቹና ሕንፃዎቹን ስለሠሩ ሰዎች አብዛኛው ሰው በሚያውቀው ቋንቋ የተፃፈ ወጥ ታሪክ ባለመኖሩ ነው::

ስለዚህ የአካባቢውን የእድሜ ባለፀጎች በማሰባሰብ ስለህንፃዎቹና አሠራራቸው የሚገልፅ ወጥነት ያለው ታሪክ ማዘጋጀት ያስፈልጋል:: በዚህ ረገድ የክልሉ የወጣቶች፣ስፖርትና ባህል ቢሮ ከፍተኛ እንቅስቃሴ ማድረግ ይጠበቅበታል::

ዋቢ መጽሐፍት

* አፈ መምህር አለባቸው ____________ ፣ ____ ____________ ያልታተመ::

*አባ ገብረመስቀል ተስፋዬ ዘገነተማርያም፣ ከገድለ ቅዱስ ላሊበላ ባጭሩ፤ የትምህርት መሣሪያዎች ማምረቻና ማከፋፈያ ድርጅት 1993 ዓ.ም::

* ____________ የአማራ ክልል የተረስት መስህብ ሃብቶች አጭር ቅኝት፣ የአማራ ብሄራዊ ክልል ባህል፣ ቱሪዝምና ማስታወቂያ ቢሮ፣ 1991 ዓ.ም::

* ____________ የቅዱስ ላሊበላ ታሪክና ድንቅ ሥራዎቹ፣ የቅዱስ ላሊበላ ደብረ ሮሃ ሰንበት ትምህርት ቤት፣ ያልታተመ::

* ____________ የኢትዮጵያ የታሪክ ቅርሶች ጥበቃ ቅስቀሳ ዓለም አቀፍ ዘመቻ፣ የባህልና ስፖርት ጉዳይ ሚኒስቴር፣ 1980.

*Irmgaral Bidder, Lalibela the Monolothic Churches of Ethiopia, Thames and Hudson London, 1951.

www.ethiopianorthodox.org

MELKA KUNTURE

The discovery

Melka kunture is the name of a ford in upper reaches of the Awash valley.

In 1963 the hydrogeologist G. Dekker accidentally came across the first prehistoric artifacts in the Kella area. The same year, the French prehistoric archaeologist G. Bailloud carried out prospecting in the region and made numerous surfaces finds of Early and Middle Paleolithic artifacts.

In 1965, J. Chavaillon made a few sondages and, in the years that followed, until 1981 and then from 1992 to 1995, he undertook several extensive excavations with the support of the Ethiopian authorities and a team of Oromo workmen.

The first inhabitants of Melka Kunture

Homo erectus had already made his appearance in East Africa more than 300,000 years earlier when groups of hominids, about 1,700,000 years ago, reached the banks of the Awash, at Melka Kunture, and populated the surroundings savanna, the banks of the river and its tributaries.

They remained there for several hundred thousand years, developing an increasingly refined lithic technology using obsidian and other volcanic rocks that abound in this area and on the pebbles beaches lining the course of the Awash.

About 200,000 years ago, a new species, that of anatomically modern Human, replaced Homo erectus in his technology and way of life, leaving evidence his presence, albeit less conspicuous, in the Upper Pleistocene sediments along the banks of the Awash River.

Tools, Fauna, Hominid

From the most rudimentary Oldowan tools (choppers and chopping- tools) obtained from lava, basalt and obsidian pebbles, to the sophisticated hand axes and cleavers of the more recent Acheulean phases (about 400,000 years ago), the flake tools of the Middle Stone Age (about 200,000 years ago), and the more recent ones of the Late Stone Age (about 200,000 years ago) the archaeological layers of Melka Kunture conserve evidence of prolonged and intense human presence. Often in close association with the lithic artifacts, these layers have yielded also a substantial palaeontological documentation: in the large sites of Melka Kunture where extensive excavations exceeding an area of 200 m² have been performed, numerous remains of hippopotamus, elephant antelope, horse and pig inform us to the dietary habits of Homo erectus of the slight climatic changes that occurred during this long period and of the consequent environmental modifications.

A powerful adult humerus, a position of a child's mandible, two portions of a skull of Homo erectus in the site lying between 1,700,000 and 800,000 years; three small portions of skull of an archaic Homo sapiens in the Middle Stone Age levels dating to about 200,000 years ago. From the end of the Pleistocene up to the present time, the same obsidian outcrops in the Balchit area were systematically exploited as an excellent source of raw material.

This is shown by the large heaps of flakes, blades, cores and wasters that may still be found in the tef fields in this area.

The prehistoric sites

Excavations and research have been carried out in particular at the sites listed below, by different archaeologists and in different times.

No	Sites	Dis-covery	Excavations	Explored Surface	Cultural Period	Chronology (in years)	Hominids
1	Garba I	1963	1965-1975	About 240m²	Upper acheulean	600,000400,000	
2	Garba III	1969	1970-1978	30m²	Upper Acheulean and Middle Stone Age	700,000-150,000	Three carinal fragments of archaic Homo sapiens
3	Gabra IV	1972	1973-1982	About 100m²	Developed Oldowan	1,600,000-1,400,000	Mandible of a Homo erectus child
4	Garba XII	1977	1973-1979	About 50m²	Early Achulean	1,000,000-800,000	
5	Gombore I	1965	1965-1981	250m²	Oldowan	1,700,000-1,600,000	Distal portion of Homo erectus humerus
6	Gombore II	1965	1965-1975 and 1992-1995	50m² and other limited excavations	Middle Acheulean	840,000	Left partial and frontal of Homo erectus
7	Gombore I	1973	1974,1976,1978	22m²	Developed Oldowan	1,400,000-1,300,000	
8	Gombore II-butchering site	1974	1974,1993-1995	25m²	Middle Acheulean	730,000	
9	Karrel	1976	1980	About 4m²	Oldowan and Developed Oldowan	1,700,000-1,400,000	
10	Kella I	1963	1965,1970	10m²	Late Stone Age	20,000B.C-2000 A.D	
11	Simbiro III	1966	1973-1976	12m²	Early and Middle Acheulean	900,000/800,000	

Source :- Prof. Marcello Piperno, The Guide and Images, 2000, universita di Napoli "Federico II"

Objectives of the Authority

The Authority for Research and Conservation of Cultural Heritage has the following objectives:

- *Carry out a scientific registration and supervision of Cultural Heritage so that, Cultural Heritage, as bearing witnesses to history, may be handed down from generation to generation;*
- *Protect Cultural and Historical Heritages against man made and natural disasters;*
- *Enable the benefits of Cultural and Historical Heritage assist in the economic and social development of the country and*
- *discover and study Cultural and Historical Heritage*

www.ethiopianorthodox.org